ROK XVIII

NUMER 5

DZIENNIK URZĘDOWY

KURATORIUM OKRĘGU SZKOLNEGO KRAKOWSKIEGO

KRAKÓW DNIA 31 MAJA 1939

TREŚĆ

Poz. Str.

34 Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie programów nauki w nowych publicznych szkołach powszechnych stopnia pierwszego oraz publicznych szkołach powszechnych zmieniających stopień wskutek dodania etatu nauczycielskiego 122

35. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie regulaminu egzaminu dla eksternów w szkołach technicznych, mechanicznych i elektrycznych — starego ustroju . . . 142

36. Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o trybie postępowania w zakresie wychowania fizycznego młodzieży szkolnej w Kuratoriach Okręgów Szkolnych 147

37. Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie wyjazdów nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących za granicę 148

38. Okólnik Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w sprawie programu nauki religii ewangelicko-augsburskiej w szkołach powszechnych III stopnia 149

39. Legitymacje służbowe 149

40. Medal za dlugoletnią służbę 149

41. Zwalczanie gruźlicy w szkole 150

42. Egzamin praktyczny nauczycieli płatnych od godzin 150

43. Konkursy 150

44. Komunikaty 150

45. DZIAŁ NIEURZĘDOWY:

Uwagi o wychowaniu fizycznym w szkole powszechnej (Instr. *Janowski*) 153

Podręcznik w gimnazjum: IV. Biologia — Chemia — Fizyka 155

Szkoły rolnicze a przysposobienie rolnicze (*Wiz. Inż. Jerzy Grabowski*) 156

Kronika. 159

Wykaz książek nabytych przez Centralną Bibliotekę Nauczycielską 162

Komunikaty 163

34.

OKÓLNIK Nr 49

Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia publicznego

z dnia 21 września 1938 r. (II Pr-1997/38)

w sprawie programów nauki w nowych publicznych szkołach powszechnych stopnia pierwszego oraz publicznych szkołach powszechnych, zmieniających stopień wskutek dodania etatu nauczycielskiego.

I. Zgodnie z zapowiedziami, danymi w dziale III załącznika 1 i w dziale III załącznika 2 do okólnika Nr 56 z dnia 5 czerwca 1937 r. (II P-2504/37) w sprawie nowozorganizowanych publicznych szkół powszechnych I stopnia oraz w sprawie zmiany stopnia pubilcznych szkół powszechnych (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. z roku 1937, Nr 7, poz. 209), ustalam w załączonych instrukcjach specjalne programy przejściowe i drobniejsze dostosowania programowe.

II. Jednocześnie wyjaśniam i zarządzam, co następuje:

A. W sprawie nowych publicznych szkół powszechnych stopnia pierwszego, otwieranych w miejscowościach dotąd bezszkolnych.

1. Sytuacja pierwsza: do szkoły zgłaszają się tylko takie dzieci w wieku obowiązku szkolnego, które jeszcze do żadnej szkoły nie chodziły i obowiązku szkolnego nie spełniały.

a) Organizację pracy, przewidzianą w tym przypadku, rozszerza się również na takie okoliczności, gdy do szkoły zgłasza się niewielka liczba dzieci, które już rozpoczęły naukę poza szkołą lub w innej szkole, gdy jednak nie ma podstaw do tworzenia choćby nielicznej klasy III. W takim razie można podzielić klasę nadzwyczajną I/II na dwie grupy: pierwszą i drugą, zaliczając do grupy drugiej dzieci umiejące czytać i pisać, do grupy pierwszej — pozostałe. Podział ten ma być stosowany tylko przy nauce języka polskiego i arytmetyki. Godziny języka polskiego mniej więcej do dnia 1 lutego dzieli się wówczas: na godziny nauki osobnej dla każdej grupy — przy tym na grupę pierwszą winno przypaść znacznie więcej godzin nauki głośnej niż cichej, a na drugą odwrotnie — oraz na godziny głośnej nauki wspólnej; w końcowej części roku, mniej więcej od dnia 1 lutego, powinny przeważać lekcje wspólne, mniejszą część czasu tylko można poświęcić na naukę głośną grupy pierwszej a cichą grupy drugiej. Z godzin arytmetyki wydziela się jedną lub dwie na osobną naukę głośną grupy pierwszej i cichą grupy drugiej — reszta lekcyj pozostaje wspólną. Celem podziału w zakresie języka polskiego będzie zapewnienie grupie pierwszej osobnej nauki głośnej czytania i pisania, a później dalszego ciągu elementarnych ćwiczeń w tym zakresie, grupie drugiej zaś — możności osobnego czytania materiału bardziej odpowiadającego jej zainteresowaniom i poziomowi oraz przerabiania nieco trudniejszych ćwiczeń. W zakresie arytmetyki osobne lekcje głośne winny służyć grupie pierwszej do głębszego wpojenia i utrwalenia elementarnych wiadomości, gdy tymczasem grupa druga jest zajęta ćwiczeniami nieco trudniejszymi. Dział I. B. załącznika 1 oświetla jeszcze tę sprawę bardziej szczegółowo oraz uzupełnia ją wskazaniami dotyczącymi innych przedmiotów nauczania.

W ciągu roku szkolnego uczniowie mogą być przesuwani z grupy pierwszej do drugiej i odwrotnie. Ci, którzy pozostaną do końca w grupie drugiej, uzyskują promocję do klasy III; uczniowie z grupy pierwszej przy wyniku pomyślnym nauki uzyskują tę samą promocję mimo nieco mniejszego przygotowania, co może być potem wyrównane, lub też w razie wyniku niepomyślnego przechodzą do normalnej klasy II-giej.

b) Jeżeli będą do tego zmuszały trudności budżetowe, można w pierwszym roku istnienia szkoły — przy liczbie ogólnej uczniów nie większej od 40 i objęciu nauki religii przez nauczyciela wszystkich innych przedmiotów — stosować także następujący plan oszczędnościowy bez godzin nadliczbowych:

Przedmioty	Klasy	
	I	nadzwyczajna I/II
Religia	2	2
Język polski	6	8
Arytmetyka	3	5
Rysunek i zajęcia praktyczne	1	1
Śpiew i ćwiczenia cielesne	1	1
Razem	13	17

c) W drugim roku istnienia szkoły należy stosować następujący plan godzin:

Przedmioty	Klasa I	Klasa II	Klasa III jednoroczna
Religia	2		2
Język polski	4+3	3+4	7
Geografia i nauka o przyrodzie	—	—	3
Arytmetyka z geometrią	2+2	2+2	4
Rysunek	1		1
Zajęcia praktyczne			1
Śpiew i ćwiczenia cielesne	1		1
Liczba godzin ucznia	15	15	19
Liczba godzin nauczyciela	15		19

Razem 30 godzin etatowych + 4 godziny nadliczbowe

2. Sytuacja druga: do szkoły zgłaszają się obok dzieci, które dotąd nie spełniały obowiązku szkolnego, także dzieci, które pobierały już naukę w zakresie szkoły powszechnej.

Jeżeli się otwiera w pierwszym roku tylko trzy klasy normalne, wówczas stosuje się taki plan godzin, jak w drugim roku istnienia szkoły w pierwszej sytuacji (a więc podany powyżej w dziale II. A. l. c).

B. W sprawie publicznych szkół powszechnych, zmieniających stopień wskutek dodania etatu nauczycielskiego.

1. Szkoła stopnia drugiego, powstająca ze szkoły stopnia pierwszego.

W przypadku, gdy podział liczby uczniów według klas łącznie z warunkami lokalowymi czynią celowym połączenie klas III i IV w jeden komplet, można stosować w klasach I—IV plan godzin z wariantu a dla szkoły o 3 nauczycielach (str. 6 programu szkoły powszechnej stopnia drugiego: klasa I — 15 godzin nauczycielskich, II — 16, III i IV — 29, razem 60). Plan ten należy łączyć: a) bądź z planem dla klasy V według wariantu *b* tabeli planów przejściowych, co da razem 86 godzin, a więc usunie potrzebę godzin nadliczbowych; b) bądź z planem dla klasy V i 4. szkoły stopnia pierwszego według wariantu *c*, co da 94 godziny; c) bądź z planem dla klas V i VI według wariantu *d*, co da również 94 godziny.

2. Szkoła stopnia trzeciego, powstająca ze szkoły stopnia drugiego.

Ponieważ w pierwszym roku po przemianowaniu względy programowe zmuszają do przeznaczenia na historię i geografię w klasie VII po 2 godziny w ciągu całego roku szkolnego, zamiast 3 godzin nauki głośnej i 1 godziny nauki cichej każdego z tych przedmiotów w ciągu jednego półrocza, przeto w celu uniknięcia powiększenia liczby ogólnej godzin nauczycielskich zmniejsza się w tym roku liczbę godzin geografii i nauki o przyrodzie w klasie IV z 5 do 4. W pierwszym roku po przekształceniu obowiązuje zatem plan godzin dla szkoły o 5 nauczycielach (str. 5 programu szkoły powszechnej stopnia trzeciego) z powyższymi zmianami i zastrzeżeniami z działu II. A. załącznika 2 co do organizacji nauki śpiewu, a w roku następnym i dalszych — bez zmian i zastrzeżeń.

III. Postanowienia programowe, zawarte w obu instrukcjach, oraz zarządzenia i polecenia powyższe z działu II wchodzą w życie z dniem ogłoszenia.

IV. W szkołach z niepolskim językiem nauczania i dwujęzycznych należy opierać się na tych samych wytycznych — po ich odpowiednim dostosowaniu.

Minister Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego
W. Świętosławski.

Załącznik 1 do okólnika Nr 49 z dnia 21 września 1938 r. (II Pr-1997/38).

Instrukcja, dotycząca programów nauki w publicznych szkołach powszechnych stopnia pierwszego o 1 nauczycielu, otwieranych w miejscowościach dotąd bezszkolnych.

I. SYTUACJA PIERWSZA.

A. ODDZIAŁ STARSZY W OKRESIE PRZYGOTOWAWCZYM i KLASA NADZWYCZAJNA I/II w przypadku, gdy nie jest podzielona na grupy, w pierwszym roku istnienia szkoły.

Religia rzymsko-katolicka.

2 godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Należy opracować zasadniczo materiał, ustalony dla klasy II, uczącej się osobno — z takimi uzupełnieniami z materiału dla klasy I, jakie nauczyciel uzna za konieczne, zwłaszcza przy rozpoczynaniu nauki.

Wyniki nauczania.

Znajomość wybranych opowiadań biblijnych ze Starego Testamentu, mieszczących w sobie zapowiedź przyjścia Chrystusa Pana, oraz głównych faktów z życia Chrystusa, a w związku z tym w stopniu dostępnym dla dzieci znajomość prawd zawartych w Składzie Apostolskim. Znajomość Modlitwy Pańskiej, Pozdrowienia Anielskiego, Składu Apostolskiego, pozdrowienia „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus". Przygotowanie do pierwszej Spowiedzi i Komunii św.

Praktyki religijne.

Jak w klasie II, uczącej się osobno.

Uwagi.

Przy nauczaniu należy odpowiednio dostosować „Uwagi" do programów klas I i II, uczących się osobno. Z materiału dla klasy I nasuwa się przede wszystkim na początek roku szkolnego dział 1 („Pierwsze pogadanki" itd.); w celu uniknięcia niekorzystnych luk należało by dalej nie pominąć w odpowiednich miejscach tematów: o Aniele Stróżu, o człowieku dobrym i złym, o pokłonie aniołów, pasterzy, o ukazaniu się Pana Jezusa niewiastom i apostołom (po Zmartwychwstaniu); ponadto jest pożądane budzenie pobożności dziatwy na konkretnych przykładach z życia pobożnych dzieci, a także — w związku z opowiadaniami biblijnymi, przedstawiającymi lata dziecięce Pana Jezusa jako wzoru modlitwy, pracy i posłuszeństwa — wyjaśnienie w sposób dostępny dla dzieci, na barwnych przykładach, próśb zawartych w modlitwie Ojcze Nasz.

Książka pomocnicza.

Uczniowie mogą korzystać z książki pomocniczej dla klasy II szkół powszechnych.

Język polski.

9 godzin tygodniowo.

Materiał nauczania.

Mówienie.

Rozmowy nauczyciela z dziećmi.

Oglądanie obrazków, omawianie ich treści i nadawanie im tytułów.

Swobodne i samorzutne wypowiadanie się dzieci

W końcu roku szkolnego: próby zbiorowego układania opowiadań.

Czytanie i pisanie.

Mniej więcej do 1 lutego:

Analiza i synteza wzrokowa oraz słuchowa wyrazów i zdań lub zdań i wyrazów (kolejność zależna od metody).

Czytanie jednostkowe i zbiorowe, głośne i ciche pojedynczych wyrazów i krótkich zdań z elementarza.

Odwzorowanie wyrazów, liter i zdań lub zdań, wyrazów i liter (zależnie od metody), w związku z nauką czytania.

Przepisywanie z tablicy i z książki wyrazów i zdań.

Pisanie z pamięci i ze słuchu łatwych i dobrze znanych wyrazów i krótkich zdań w związku z wypowiadaniem się dzieci na różne tematy; zwracanie przy tym uwagi na wielkie litery po kropce i w imionach własnych osób, zwierząt i miejscowości oraz użycie kropki na końcu zdania.

Mniej więcej od 1 lutego do końca roku szkolnego:

Przepisywanie wyrazów i zdań.

Pisanie z pamięci i ze słuchu łatwych wyrazów, zawierających podany poniżej materiał ortograficzny, i krótkich zdań.

Samodzielne zapisywanie krótkich zdań, w związku z wypowiadaniem się dzieci na różne tematy.

Zaprawianie się przy wszystkich ćwiczeniach piśmiennych do czystego i czytelnego pisania liter i wyrazów.

Materiał ortograficzny: dwuznaki sz, cz, dz, dź, dż; oznaczanie spółgłosek miękkich (litera **i** i kreska nad literą jako znaki pomocnicze); litery **ą** i **ę** (typy: dąb — wąs; święto — mięso); najpospolitsze wyrazy z **ó** wymieniającym się z **o** (typ: wóz — wozy) i z **rz** wymieniającym się z **r** (typ: kora — korze); użycie kropki i pytajnika; wielkie litery po kropce i pytajniku oraz w imionach własnych.

Czytanie głośne i ciche krótkich, poprawnych pod względem formy, do psychiki dziecka dostosowanych opowiadań, baśni, bajek, legend, zagadek itp., oraz wierszyków z podręcznika.

Omawianie treści czytanek, np. zestawianie treści z ilustracją, ustalanie kolejności zdarzeń.

W związku z mówieniem, czytaniem i pisaniem:

ćwiczenia słuchowe, wzrookwe i ruchowe;

stopniowe i okolicznościowe wzbogacanie czynnego słownika dzieci: wprowadzanie nazw przedmiotów, cech (poczynając zwłaszcza od najłatwiej dostrzegalnych barw i kształtów) i czynności, oraz prostych stosunków przestrzennych i czasowych, związanych z przeżyciami i spostrzeżeniami dziecka; wyjaśnianie niezrozumiałych wyrazów i zwrotów;

stopniowe przyzwyczajenie dzieci do posługiwania się wyrazami i zwrotami z języka warstw wykształconych;

praktyczne odróżnianie głoski i litery, samogłoski i spółgłoski;

uczenie się na pamięć i wygłaszanie wierszyków o treści związanej ze wskazanymi poniżej tematami oraz tekstów piosenek;

ilustrowanie treści opowiadań, wierszyków i obrazków ruchami i mimiką dzieci, ulepiankami, wycinankami, rysunkami, śpiewem itp.;

czytanie i opowiadania nauczyciela.

Tematy ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Zdarzenia z życia, zabawy i zajęcia dzieci w domu i w szkole, w dnie powszednie i świąteczne. Ład i porządek w przyborach, odzieży ucznia i sprzętach szkolnych, zachowanie się w szkole, na drodze, w polu, w sadzie i ogrodzie itp., korzystanie z urządzeń kulturalnych.

Uroczystości szkolne i święta państwowe, a w związku z tym sztandar Państwa Polskiego, godło i barwy państwowe, Hymn Państwowy; portrety Prezydenta Rzeczypospolitej, Marszałka Piłsudskiego i Marszałka Śmigłego-Rydza; obrazki z życia Prezydenta Rzeczypospolitej i Marszałka Piłsudskiego.

Obrazki z życia naszej miejscowości na tle pór roku, dnia i nocy oraz zmian pogody, np. główne zajęcia mieszkańców, życie zwierząt i roślin, historia ogródka, boiska szkolnego itp.

Świat baśni, bajek i legend.

Wyniki nauczania.

Umiejętność wypowiadania się na łatwe tematy; uzyskanie wprawy w czytelnym pisaniu; przyswojenie pisowni wyrazów we wskazanym zakresie; umiejętność powolnego, ale wyraźnego czytania oraz zdawania sobie sprawy z treści czytanki.

Znajomość barw państwowych i godła państwowego oraz portretów Prezydenta Rzeczypospolitej, Marszałka Piłsudskiego i Marszałka Śmigłego-Rydza.

Podręczniki i książka pomocnicza.

Kolejno: elementarz dla klasy I, następnie: czytanka dla klasy II, książka pomocnicza do ćwiczeń ortograficznych dla klasy II.

Arytmetyka.

6 godzin tygodniowo.

Materiał nauczania.

1. Ćwiczenia przygotowawcze.

Ćwiczenia orientacyjne, dotyczące położenia i ruchu, np. wyżej — niżej, na prawo — na lewo, nad tym — pod tym itp.

Wyodrębnianie cech ilościowych: porównywanie długości, porównywanie pojemności (np. za pomocą przesypywania piasku).

Układanie przedmiotów zbioru w szeregu (np. nawlekanie na nitkę).

Porównywanie dwóch zbiorów za pomocą tworzenia par przedmiotów — po jednym z każdego ze zbiorów danych

Odwzorowanie danego zbioru przy pomocy liczmanów lub kresek.

2. Pierwsza dziesiątka.

Liczenie przedmiotów w zakresie do dziesięciu; pisanie liczb do 10 przy pomocy cyfr.

Stopniowe opracowanie dodawania i odejmowania w zakresie do 10, zapis dodawania i odejmowania.

3. Numeracja, dodawanie i odejmowanie oraz początki mnożenia i dzielenia w zakresie do 20.

Liczba przedmiotów w zakresie do dwudziestu; pisanie liczb do 20 przy pomocy cyfr.

Dodawanie i odejmowanie w zakresie do 20; zapis wykonanego działania.

Monety (do 20 groszy); zliczanie pieniędzy i płacenie.

Wprowadzenie i opracowanie mnożenia, z ograniczeniem do przypadków, kiedy mnożnik nie przekracza 5, a wynik mnożenia nie przekracza 20; zapis wykonanego mnożenia.

Wprowadzenie dzielenia w znaczeniu podziału na części równe o danej wielkości; wykonywanie tego rodzaju dzielenia w przypadkach, kiedy dzielna nie przekracza 20, a wynik dzielenia (liczba równych części) nie przekracza 5.

4. Numeracja i pierwszy cykl działań w zakresie do 100.

Opracowanie numeracji słownej i piśmiennej w zakresie do 100.

Dodawanie liczby jednocyfrowej do dowolnej dwucyfrowej (i odwrotnie); odejmowanie liczby jednocyfrowej od dowolnej dwucyfrowej. Dodawanie pełnych dziesiątek do dowolnej liczby dwucyfrowej (i odwrotnie); odejmowanie pełnych dziesiątek od dowolnej liczby dwucyfrowej.

Monety; zliczanie pieniędzy i płacenie.

Praktyczne zapoznanie się z kalendarzem, pisanie dat; rzymskie znaki liczbowe do XII.

Opracowanie mnożenia w zakresie I i II ćwiartki tabeli mnożenia.

Wprowadzenie dzielenia w znaczeniu podziału na daną liczbę równych cześci.

Opracowanie dzielenia (w obu znaczeniach) w zakresie I i II ćwiartki tabeli mnożenia.

5. Dalsze działania w zakresie do 100.

Dodawanie i odejmowanie dowolnych liczb dwucyfrowych.

Opracowanie mnożenia w zakresie trzech ćwiartek tabeli mnożenia.

Opracowanie dzielenia w zakresie trzech ćwiartek tabeli mnożenia.

Godziny i minuty na zegarze; wyrażenia językowe, używane przy oznaczaniu czasu według zegara.

Dokończenie mnożenia i dzielenia w zakresie tabeli mnożenia.

Wyniki nauczania.

Umiejętność liczenia przedmiotów w zakresie do 100, wraz z umiejętnością pisania liczb cyframi;

umiejętność wykonywania dodawania i odejmowania w zakresie do 100 metodami rachunku pamięciowego;

umiejętność wykonywania mnożenia i dzielenia w zakresie trzech ćwiartek tabeli mnożenia (z ograniczeniem do przypadków dzielenia bez reszty);

umiejętność rozpoznawania pieniędzy, zliczania i płacenia — w zakresie do 1 złotego;

umiejętność zapisywania działań i stosowania ich do elementarnych zagadnień.

Podręczniki.

Kolejno: dla klasy I i dla klasy II.

Rysunek.

Przeciętnie ½ godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Rysunek z wyobraźni, obejmujący ilustrowanie różnych scen z życia dzieci w domu i poza domem oraz zajmujących opowiadań (powiastek, baśni, bajek) i innych tematów z różnych zakresów pracy szkolnej. (Orientacyjne przykłady tematów ż życia dzieci: „najważniejsze wydarzenie w czasie lata“, „co robią dzieci w domu, w polu, w ogrodzie?“, „ojciec lub matka przy pdacy“, „dzieci idą do kościoła“, „co widzieliśmy podczas wycieczki?“, „co śniło się dzieciom?“, „dzieci pasą krowy, gęsi, karmią ptactwo domowe“, „po kolędzie“, „chłopcy w przebraniu“, „na ślizgawce“, „żołnierz na warcie“ itp.).

Rysunek z pamięci. Na podstawie obserwacji samodzielnej lub kierowanej: rysowanie z pamięci przedmiotów otoczenia o kształtach łatwych dla dzieci do zapamiętania, z uwzględnieniem w rysunku głównych części składowych przedmiotu, ich rozmieszczenia oraz łatwo dostrzegalnych różnic wielkości części. (Orientacyjne przykłady tematów: różne zabawki wykonane w szkole, wóz, sanki, mój dom, owoce z naszego ogrodu, kwiaty w moim domu, różne drzewa w naszej okolicy, ulubione zwierzęta itd.). Rozróżnianie przy obserwacji i na rysunku linij prostych i krzywych.

Rozróżnianie i nazywanie czterech barw: czerwonej, niebieskiej, żółtej i zielonej.

Ćwiczenia pomocnicze: układanie form z patyczków i odpowiednio wyciętych kawałków papieru.

Przy wskazanych rodzajach rysunku wyrabianie sprawności w posługiwaniu się ołówkiem, kredkami, oraz rysowanie kredą na tablicy.

Wyniki nauczania.

Umiejętność narysowania z pamięci znanego przedmiotu o niezłożonych kształtach, z uwydatnieniem w rysunku głównych części składowych; rozróżnianie linii prostej i krzywej, rozróżnianie barw: czerwonej, niebieskiej, żółtej i zielonej; właściwe posługiwanie się ołówkiem; poprawny układ ciała przy pracy.

Zajęcia praktyczne.

Przeciętnie ½ godziny tygodniowo.

Według programu klasy II szkoły stopnia pierwszego (str. 55—58) z odpowiednim dostosowaniem uwag do programu. Należy w tych warunkach dbać szczególniej o uwzględnianie czynności i tematów z zakresu kultury życia codziennego na lekcjach innych przedmiotów, a zwłaszcza języka polskiego.

Śpiew.

Przeciętnie ½ godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Pieśni jednogłoskowe, łatwe i przystępne w rytmie i melodii, nie przekraczające przeciętnej linii głosu dziecka w tej klasie (od „c“ jednokreślnego do „d“ dwukreślnego) i związane w swej treści z jego życiem w szkole i poza szkołą, a wybierane spośród pieśni: religijnych, o rodzinie, o szkole, o Ojczyźnie, o pracy i życiu ludzi, o przyrodzie, pieśni do zabaw, marszu itp. W szczególności należy opracować pieśń „Boże coś Polskę“.

Przy opracowywaniu i wykonywaniu pieśni należy dbać o dostatecznie głęboki i spokojny wdech we właściwych miejscach pieśni, wyraźne wymawianie tekstu, naturalne wydobywanie głosu, oraz stosować przynajmniej dwa odcienie dynamiczne: mezzoforte = średnio silnie i piano = cicho.

W bezpośrednim związku z opracowywaniem pieśni, jako środki pomocnicze do ich poprawnego wykonywania, stosowane okolicznościowo, w miarę potrzeby: rozpoznanie rodzajów taktu: dwumiaru i trójmiaru, taktowanie przy śpiewie w dwumiarze i trójmiarze, rozpoznawanie opracowywanych pieśni według fragmentów nuconych i granych przez nauczyciela, okolicznościowe rozróżnianie podczas wykonywania pieśni melodii wznoszącej się i opadającej oraz zatrzymującej się na jednym dźwięku.

Wyniki nauczania.

Przyswojenie co najmniej 8 łatwych pieśni jednogłoskowych, z włączeniem pierwszej zwrotki pieśni „Boże, coś Polskę“, śpiewanych wyraźnie, rytmicznie i czysto, z zastosowaniem przynajmniej dwu odcieni: mf i p.

Ćwiczenia cielesne.

Przeciętnie ½ godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Według programu wspólnego dla klas I i II szkoły stopnia pierwszego (str. 31—32), z przeznaczeniem na ćwiczenia gimnastyczne połowy czasu lekcyjnego.

Wyniki nauczania.

Sprawność w kilku zabawach; szybka i sprawna zbiórka w dwójkach i w kole; umiejętność maszerowania w dwójkach; umiejętność rzucania i chwytania woreczków; umiejętność zachowania się na otwartym powietrzu podczas mrozu i swobodnej zabawy na śniegu i lodzie (ruch jako przeciwdziałanie ziębnięciu).

B. ODDZIAŁ STARSZY W OKRESIE PRZYGOTOWAWCZYM i KLASA NADZWYCZAJNA I/II w przypadku zastosowania jej podziału na grupy.

Podział na grupę pierwszą, złożoną z uczniów nie umiejących czytać i pisać, i grupę drugą, z uczniów, posiadających już pewien zasób tej umiejętności, ma być stosowany tylko w nauce języka polskiego i arytmetyki. W zakresie rysunku i zajęć praktycznych można także wprowadzić ustalony podział na dwie grupy, ale przede wszystkim ze względu na wiek i związane z nim zainteresowania (dla młodszych—więcej rysunku z wyobraźni na tematy bardziej dziecinne, więcej robót o charakterze zabawowym itp.). W nauce religii, śpiewu, ćwiczeń cielesnych potrzebna indywidualizacja postępowania nie powinna stwarzać określonej linii podziału i odbiegać na ogół od zasad pracy w jednej, niepodzielonej klasie.

Język polski.

Grupa pierwsza.

Jak cała klasa I/II w przypadku, gdy klasa ta nie jest podzielona na grupy (dział I. A.). Osobne lekcje głośne w części roku roku następującej bezpośrednio po okresie przygotowawczym (mniej więcej do 1 lutego) są przeznaczone zasadniczo na naukę czytania i pisania od samego początku; nauka cicha w tej samej części roku ma się opierać na wskazaniach dotyczących klasy I (str. 256 programu), z podkreśleniem odpowiednich ćwiczeń w pisaniu. Osobne lekcje głośne w końcowej części roku są przeznaczone na dalsze ćwiczenia w czytaniu i pisaniu.

Grupa druga.

Godziny nauki wspólnej z grupą pierwszą — według programu ogólnego (dział I. A). Osobne lekcje głośne w części roku następującej bezpośrednio po okresie przygotowawczym są przeznaczone zasadniczo na lekturę i ćwiczenia w mówieniu na tematy nieco trudniejsze, wybierane z tego kursu klasy III, który przypada na dany rok szkolny, i z użyciem odpowiedniego podręcznika. Nauka cicha w końcowej części roku ma objąć przede wszystkim ćwiczenia piśmienne, nieco trudniejsze niż dla ogółu klasy, ze zwróceniem szczególnej uwagi na ortografię.

Arytmetyka.

Obie grupy przechodzą zasadniczo ten sam program, sformułowany w dziale I. A, z tą jednak różnicą, że grupa pierwsza zużytkowuje osobne godziny lub półgodziny nauki głośnej na głębsze wpojenie i utrwalenie najelementarniejszych wiadomości, z zastosowaniem ćwiczeń na konkretach oraz powtarzania i sprawdzania opracowanego zakresu rachunków; grupa druga posiadająca na ogół łącznie z umiejętnością czytania i pisania pewne początki znajomości cyfr i rachunku, przerabia w tym czasie w ramach nauki cichej ćwiczenia bardziej dla niej interesujące i potrzebne.

C. KLASA III JEDNOROCZNA — w drugim roku istnienia szkoły.

Religia rzymskokatolicka.

2 godziny tygodniowo.

Korzystając z tego, że klasa uczy się zawsze osobno, należy przejść główną treść obu kursów rocznych dwuletniej klasy III szkoły powszechnej stopnia pierwszego i osiągnąć wskazane dla niej wyniki.

Język polski.

7 godzin tygodniowo.

Materiał nauczania.

Mówienie.

Rozmowy nauczyciela z dziećmi.

Oglądanie obrazków, omawianie ich treści, nadawanie tytułów pojedynczym obrazkom i ich cyklom, układanie na ich tle opowiadań.

Swobodne i samorzutne wypowiadanie się dzieci.

Zbiorowe i jednostkowe układanie krótkich opowiadań i łatwych opisów.

Swobodne wypowiadanie się dzieci w związku z treścią czytanek z podręcznika, książeczek i ew. pisemek, czytanych w szkole i w domu; w związku z tym porządkowanie wypowiedzi dzieci.

Pisanie.

Przepisywanie tekstów oraz pisanie z pamięci i ze słuchu wyrazów i krótkich, łatwych zdań na różne tematy, próby samodzielnych krótkich opowiadań.

W końcu roku szkolnego: pisanie krótkich listów do osób bliskich i znajomych.

Zaprawianie się przy wszystkich ćwiczeniach piśmiennych do czystego i czytelnego pisania.

Materiał ortograficzny: użycie **ó** wymieniającego się z **o** oraz **ó** nie wymieniającego się z **o** (typ góra), końcówki **ów** i przyrostków **ówka,** ówna; **rz** wymie-

niające się z r i rz nie wymieniające się z r; spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne na końcu i w środku wyrazu (typy: ryb, chłop, babka); najczęściej używane wyrazy z literą h (typ: bohater); przenoszenie wyrazów, użycie kropki, pytajnika, wykrzyknika, najprostsze przypadki użycia przecinka w zdaniu pojedynczym.

Czytanie.

Czytanie głośne i ciche krótkich, poprawnych pod względem formy, do psychiki dziecka dodstosowanych opowiadań, opisów, podań, legend, baśni, bajek, zagadek itp., ponadto odpowiednio dobranych wierszy z podręcznika i ew. pisemek dla dzieci.

Stopniowe opanowywanie techniki poprawnego i wyraźnego czytania.

Omawianie treści czytanek z podręcznika, książeczek (ew. pisemek), czytanych w szkole i w domu, np. zestawianie treści z ilustracją, wyodrębnianie postaci i zdarzeń, ustalanie kolejności zdarzeń, nawiązywanie treści czytanki do przeżyć dzieci, stopniowe przyzwyczajanie do samodzielnego ujmowania treści czytanych tekstów.

W związku z mówieniem, czytaniem i pisaniem:

dalsze stopniowe i okolicznościowe wzbogacanie czynnego słownika dzieci: nazywanie przedmiotów, zjawisk i ich cech, czynności oraz rozmaitych stosunków przestrzennych i czasowych, związanych ze spostrzeżeniami i doświadczeniami dziecka; objaśnianie niezrozumiałych wyrazów i zwrotów; dalsze przyzwyczajanie dzieci do posługiwania się językiem warstw wykształconych;

praktyczne rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających, rozkazujących i wykrzyknikowych; podział krótkiego zdania na podmiot i orzeczenie; praktyczne rozpoznawanie rzeczownika z uwzględnieniem liczby i przypadku, przymiotnika z uwzględnieniem rodzaju i liczby, liczebnika (bez podziału na grupy), czasownika z uwzględnieniem czasu (teraźniejszy, przeszły, przyszły) i liczby; praktyczne rozpoznawanie przysłówka;

uczenie się na pamięć i wygłaszanie krótkich wierszy o treści, związanej ze wskazanymi poniżej tematami;

ilustrowanie nadających się do tego czytanek, opowiadań, wierszy, np. rysunkami, wycinankami, ulepiankami, śpiewem oraz mimiką i ruchami dzieci; czytanie rolami;

czytanie i opowiadanie nauczyciela.

Tematy ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Przejawy życia w domu, szkole i miejscowości, praca rolnika, prace rzemieślników na wsi; pamiątki z dawnych czasów w naszej okolicy, mieszkania, ubrania itp. dziś i dawniej.

Podania i legendy miejscowe i okoliczne; podania polskie: Krak, Wanda, Lech, Popiel, Piast; opowiadania, sceny i obrazy z przeszłości Polski, związane z wybitnymi postaciami, jak Sobieski, Kościuszko, Dąbrowski itp. (bez porządku chronologicznego).

Wypadki i zdarzenia w naszej okolicy ze szczególnym uwzględnieniem okresu walk 1914—1920; opowiadania o życiu Marszałka Piłsudskiego i odzyskania niepodległości; odzyskanie morza, Gdynia.

Najważniejsze zdarzenia bieżące z życia Polski.

Uroczystości szkolne i miejscowe.

Obrazki z życia okolicy, np. krajobrazy, życie zwierząt i roślin.

Najbliższe miasto: targi, jarmarki, władze i urzędy; zajęcia i prace mieszkańców wsi i miast; bezpieczeństwo naszej okolicy, policja, wojsko; życie i zajęcia żołnierza.

Drogi i sposoby podróżowania dawniej i dziś.

Opowiadania na tle życia innych okolic, związane z opracowanymi w tym samym roku wiadomościami z geografii.

Baśnie, bajki i legendy.

Wyniki nauczania.

Umiejętność wypowiadania się w swobodnej rozmowie i w formie opowiadania; przyswojenie pisowni wyrazów w zakresie, wskazanym w materiale nauczania; umiejętność pisania łatwych, samodzielnie zbudowanych zdań; umiejętność czystego i czytelnego pisania; umiejętność wyraźnego czytania z uwzględnieniem najważniejszych znaków przestankowych; zdawanie sobie sprawy z treści czytanek; umiejętność praktycznego rozpoznawania zjawisk językowych w zakresie, wskazanym w materiale nauczania; znajomość podań polskich oraz kilku obrazków z życia dzisiejszej Polski z uwzględnieniem czasów odzyskania niepodległości i życia Marszałka Piłsudskiego.

Podręcznik.

Należy stosować podręcznik, odpowiadający temu kursowi dwuletniej klasy III szkoły stopnia pierwszego, który przypada na dany rok szkolny, a więc zależnie od roku, bądź podręcznik A, bądź podręcznik B; potrzebne uzupełnienia należy czerpać z drugiego kursu (którego jednak uczniowie nie są obowiązani posiadać) — z odpowiednim rozszerzeniem zakresu czytania i opowiadania nauczyciela.

Geografia i nauka o przyrodzie.

3 godziny tygodniowo.

Ze względu na użycie podręcznika oraz na uczniów, którzy nie uzyskają po roku promocji do klasy IV, w tym roku, w którym klasa III dwuletnia przechodzi kurs A, obowiązuje program „A", oparty głównie na tym kursie, z uzupełnieniami; w roku zaś, w którym klasa III dwuletnia przechodzi kurs B, obowiązuje „program B", oparty głównie na tym kursie, z uzupełnieniami. W pierwszym przypadku służy do nauki podręcznik A, w drugim — podręcznik B; podręcznik odpowiadający drugiemu kursowi może być stosowany przez nauczyciela jako źródło wiadomości uzupełniających.

Program A.

1. Zaznajomienie z jedną rośliną zielną — ozdobną, rosnącą w pobliżu szkoły; odróżnianie części tej rośliny. Rozpoznawanie kilku innych roślin ozdobnych lub dzikich, rosnących w pobliżu szkoły. Ćwiczenia w rozróżnianiu części tych roślin; korzeń, łodyga, liść, kwiat, owoc. Znaczenie części poznawanych roślin w związku z praktycznymi wskazówkami, dotyczącymi pielęgnowania roślin ozdobnych. Stwierdzenie powstawania owocu z kwiatu. Znaczenie roślin ozdobnych.

Rozpoznawanie kilku pospolitych chwastów; sposoby walki z nimi, w szczególności z perzem.

Rozpoznawanie jadalnych części warzyw uprawianych w okolicy. Zapasy, gromadzone przez warzywa dwuletnie. Znaczenie odżywcze warzyw. Wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem warzyw.

Owoce jadalne drzew i krzewów, rosnących w danej okolicy; stwierdzenie obecności nasion w tych owocach. Od czego zależy dobry plon: pogoda, szkodniki, zabiegi człowieka koło drzew owocowych. Znaczenie owoców jako pożywienia; wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem surowych owoców.

Dokładniejsze opracowanie jednego gatunku zboża na przykładzie rośliny dojrzałej. Rozróżnianie zbóż krajowych po ziarnie i kłosach. Znaczenie zbóż dla człowieka. Len i jego zastosowania. Rozmnażanie ziemniaków za pomocą bulw.

Rozróżnianie drzew, krzewów, ziół i bylin na podstawie poznanego materiału.

2. Chata. Ustalenie położenia danej chaty w stosunku do stron świata na podstawie obserwacyj wschodu i zachodu słońca. Z jakiego materiału są pobudowane chaty na wsi; zabezpieczenie od pożaru. Rozróżnianie kilku drzew najbliższej okolicy; znaczenie drzew przy zabudowaniach jako środka utrudniającego szerzenie się pożarów.

Czystość i porządek w chacie. Znaczenie okien jako źródła światła i powietrza, otwieranie okien. Przeznaczenie i rozmieszczenie budynków w zagrodzie. Utrzymywanie czystości w zagrodzie, utrzymanie studni w czystości.

3. Sołtys, posterunek policji (o ile jest we wsi). Drogi we wsi i porównywanie różnych dróg: ścieżki, drogi polne, gościńce; kierunek głównej drogi we wsi. Odległość od wsi do sąsiednich miejscowości. Utrzymywanie dróg. Sposoby lokomocji, spotykane na drogach. Kolej żelazna.

Najbliższe miasto, różnice między wsią a miastem pod względem sposobów zabudowania, dróg, zajęć mieszkańców. Wzajemna zależność mieszkańców wsi i miasta. Kilka obrazków z życia wielkich miast, np.: na ulicach Warszawy, na Wawelu, pod Ostrą Bramą, w łódzkiej fabryce tkanin.

4. Krajobraz naszej okolicy, nierówności terenu, wzgórze (zależnie od miejscowych warunków). Rozróżnianie podnóża, zboczy łagodnych i stromych, wierzchołka. Nasze góry; dzień z juhasami na halach. Wieliczka, obrazek z kopalni węgla.

Strumień lub rzeka. Kierunek biegu; brzeg prawy i lewy, wysoki i niski; szybkość prądu, podmywanie brzegów; nanoszenie piasku i kamieni. Zużytkowanie spadku wody: młyn, tartak (zależnie od okoliczności). Kąpiele w rzece. Największa polska rzeka — Wisła: u źródeł Wisły, brzegi Wisły w niektórych odcinkach.

Staw lub jezioro, brzegi, wyspy, półwyspy, zatoki. Nad morzem: połów ryb, przechadzka po porcie w Gdyni.

5. Przegląd na uproszczonej mapie szkolnej najważniejszych rzek, miast i linii granicznej Polski (bez podziału na województwa).

6. Ssaki domowe; dokładniejsze opracowanie: konia, krowy, psa. Sposób ich życia i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Wymagania ich pod względem pożywienia i pomieszczenia. Małe tych ssaków i opieka rodzicielska. Pożytek, jaki te zwierzęta przynoszą człowiekowi. Opracowanie paru ssaków, związanych z pracą człowieka na roli: kreta, zająca, ew. myszy polnej.

Ptaki domowe: kura, kaczka lub gęś. Sposób życia tych ptaków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Wysiadywanie jaj przez ptaki domowe i opieka rodzicielska. Znaczenie chowu ptaków domowych ze względu na ich pożytek. Opracowanie 2—3 pospolitych ptaków, spotykanych w okolicy, spośród następujących: wróbel, skowronek, bocian, jaskółka, kuropatwa, jastrząb — z uwzględnieniem wicia gniazd i opieki nad potomstwem.

7. Kwitnienie drzew owocowych. Najważniejsze części kwiatu. Zapylanie przez pszczoły.

Pszczoły. Praca pszczoły poza ulem i w ulu oraz szczegóły budowy zewnętrznej, związane z wykonywanymi przez pszczoły pracami.

Bielinek kapustnik: sposób życia dorosłego owada, zapylanie kwiatów i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej; gąsienica bielinka, jej niszczycielska działalność.

Krótkie wiadomości o szkodliwości chrabąszcza i o przenoszeniu zarazków przez muchy.

Obserwacje stanowiska słońca w różnych porach dnia, powtarzane w różnych porach roku; stałe obserwowanie i notowanie pogody (zachmurzenia, opadów) w postaci kalendarza obrazkowego, z zestawieniem co miesiąc wyników; liczba dni słonecznych, deszczowych, o pogodzie zmiennej. Hodowla gąsienic bielinka.

Program B.

1. Zaznajomienie z jednym z chwastów, pospolitych w okolicy; odróżnianie części tej rośliny. Rozpoznawanie kilku innych pospolitych chwastów; ćwiczenia w rozróżnianiu części tych roślin: korzeń, łodyga, liść, kwiat, owoc. Znaczenie części poznawanych roślin. Stwierdzenie powstawania owocu z kwiatu. Szkodliwość chwastów, sposoby walki z nimi, w szczególności z perzem. Rozpoznawanie kilku roślin ozdobnych, rosnących w pobliżu szkoły. Znaczenie roślin ozdobnych i praktyczne wskazówki dotyczące ich pielęgnowania.

Rozpoznawanie jadalnych części warzyw uprawianych w okolicy. Zapasy, gromadzone przez warzywa dwuletnie. Znaczenie odżywcze warzyw; wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem warzyw.

Rozróżnianie drzew i krzewów owocowych, rosnących w danej okolicy. Owoce jadalne, stwierdzenie obecności nasion w tych owocach. Od czego zależy dobry plon: pogoda, szkodniki zabiegi człowieka koło drzew owocowych; znaczenie owoców jako pożywienia. Wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem surowych owoców.

Dokładniejsze opracowanie jednego gatunku zboża na przykładzie rośliny dojrzałej. Rozróżnianie zbóż krajowych po ziarnie i kłosach. Znaczenie zbóż dla człowieka.

Len i jego zastosowanie. Bulwa ziemniaczana; rozmnażanie ziemniaków z bulw.

Rozróżnianie drzew, krzewów, ziół i bylin na podstawie poznanego materiału.

2. Czystość i porządek w chacie. Znaczenie okien jako źródła światła i powietrzna, otwieranie okien. Przeznaczenie i rozmieszczenie budynków w zagrodzie. Utrzymywanie czystości w zagrodzie, utrzymywanie studni w czystości. Zabezpieczenie chat od pożaru.

Położenie szkoły we wsi. Położenie szkoły w stosunku do stron świata na podstawie obserwacyj wschodu i zachodu słońca. Drogi we wsi; porównywanie różnych dróg: ścieżki, drogi polne, gościńce. Kierunek głównej drogi we wsi. Odległość od wsi do sąsiednich miejscowości, znaczenie napisów na słupach przydrożnych. Utrzymywanie dróg. Sposoby lokomocji spotykane na drogach. Sposoby podróżowania dawniejsze i dzisiejsze.

Podróż do innych wsi w Polsce. Kolej żelazna. 2—3 obrazki wsi polskich w innych okolicach kraju, np. wieś łowicka, wieś poleska, kraina puszczańska itp.

3. Praca ludzi. Rzemieślnicy we wsi. Sołtys, posterunek policji (jeżeli jest we wsi). Najbliższe miasto, różnice między wsią i miastem pod względem sposobów zabudowania, dróg, zajęć mieszkańców. Kilka obrazków z życia wielkich miast, np. na ulicach Warszawy, na Wawelu, pod Ostrą Bramą, w łódzkiej fabryce tkanin. Praca górników: Wieliczka, obrazek z kopalni węgla.

4. Krajobraz naszej okolicy, nierówności terenu, wzgórze (zależnie od miejscowych warunków). Rozróżnianie podnóża, zboczy łagodnych i stromych, wierzchołka. Nasze góry; dzień z juhasami na halach.

Strumień lub rzeka. Kierunek biegu; brzeg prawy i lewy, wysoki i niski; szybkość prądu, podmywanie brzegów; nanoszenie piasku i kamieni. Zużytkowanie spadku wody: tartaki lub młyny wodne. Kąpiele w rzece, dodatnie strony kąpieli i niebezpiestwa. Największa polska rzeka — Wisła. U źródeł, brzegi Wisły w niektórych odcinkach.

Staw lub jezioro; brzegi, wyspy, półwyspy, zatoki. Nad morzem: połów ryb, przechadzka po porcie w Gdyni.

5. Przegląd na uproszczonej mapie szkolnej najważniejszych rzek, miast i linii granicznej Polski (bez podziału na województwa).

6. Ssaki domowe; dokładniejsze opracowanie: konia, krowy, psa. Wymagania ich pod względem pożywienia i pomieszczenia. Małe tych ssaków i opieka rodzicielska. Ssaki, związane z pracą człowieka na roli: kret, mysz polna; spośród innych np. zając, lis. Sposób życia tych ssaków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Znaczenie tych zwierząt dla człowieka.

Ptaki domowe: kura, kaczka lub gęś. Wysiadywanie jaj przez ptaki domowe i opieka rodzicielska. Kilka pospolitych ptaków, spotykanych w danej okolicy: wróbel, skowronek, bocian, jaskółka, kuropatwa, e-

wentualnie sowa. Sposób życia tych ptaków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Wicie gniazd i opieka nad potomstwem.

7. Zboże jare i ozime. Przygotowanie roli pod zasiewy wiosenne. Kiełkowanie zbóż. Od czego zależy urodzaj (pogoda, pasożyty).

Budowa kwiatu: zaznajomienie z najważniejszymi częściami kwiatu na przykładzie dowolnie wybranej rośliny. Zapylanie. Powstawanie owocu ze słupka.

Chrabąszcz: sposób życia dorosłego owada i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej, szkodliwość dorosłego owada; przeobrażenia chrabąszcza, szkodliwość pędraka.

Mucha. Sposób życia, przenoszenie zarazków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej; przeobrażenia muchy.

Krótkie wiadomości o pracy pszczoły i o szkodliwości bielinka kapustnika.

Obserwacje stanowiska słońca w różnych porach dnia, powtarzane w różnych porach roku; stałe obserwowanie i notowanie pogody (zachmurzenia, opadów) w postaci kalendarza obrazkowego z zestawieniem co miesiąc wyników: liczba dni słonecznych, deszczowych, o pogodzie zmiennej itp.

Wyniki nauczania.

(wspólne dla obu programów).

Znajomość życia kilku ssaków i ptaków domowych oraz kilku najpospolitszych dzikich; znajomość paru owadów oraz ich przeobrażeń.

Umiejętność rozróżniania części roślin: korzenia, łodygi nadziemnej i podziemnej, liści, kwiatu i owocu; przyswojenie wiadomości o zapylaniu i powstawaniu owocu ze słupka; umiejętność rozróżniania drzew, krzewów, bylin, roślin dwuletnich i ziół; znajomość zbóż, ziemniaka oraz kilku pospolitych chwastów.

Praktyczne orientowanie się w najbliższym otoczeniu; znajomość głównych kierunków (Pn, Pd, Z, W); znajomość najistotniejszych elementów krajobrazu najbliższej okolicy i niektórych typowych krajobrazów Polski;znajomość najważniejszych przejawów życia i pracy człowieka w najbliższym otoczeniu dzieci i poznanych okolicach Polski.

Znajomość uproszczonej mapy Polski: rozmieszczenie najważniejszych miast i rzek, linii granicznej.

Podręczniki

Jak wyżej w wyjaśnieniach na początku działu: Geografia i nauka o przyrodzie.

Arytmetyka z geometrią.

4 godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Nawiązanie do materiału z klasy II.

Powtórzenie i utrwalenie dodawania i odejmowania w zakresie do 100.

Powtórzenie i utrwalenie mnożenia i działania w zakresie tabeli mnożenia, ze szczególnym uwzględnieniem czwartej ćwiartki; wprowadzenie i opracowanie dzielenia z resztą.

Łączenie działań w jednym zapisie, użycia nawiasów.

2. Numeracja i działania w zakresie liczb do 1000.

Opracowanię numeracji słownej i piśmiennej w zakresie do 1000.

Dodawanie pamięciowe w zakresie liczb do 1000 — z ograniczneiem do przypadków, w których oba składniki mają razem co najwyżej cztery cyfry wartościowe. Po osiągnięciu pewnej wprawy — piśmienny sposób dodawania.

Odejmowanie pamięciowe w zakresie liczb do 100 z ograniczeniem do przypadków, w których obie liczby mają razem co najwyżej cztery cyfry wartościowe. Po osiągnięciu pewnej wprawy — piśmienny sposób odejmowania. Porównywanie różnicowe (o ile więcej, o ile mniej).

Praktyczne obliczenia kalendarzowe i zegarowe (w rachunku pamięciowym).

Mnożenie pamięciowe pełnych dziesiątek przez liczbę jednocyfrową (dziesiątkowa tabela mnożenia, np. 6.80, 80.6); mnożenie pamięciowe dowolnej liczby dwucyfrowej przez jednocyfrową; dalsze przypadki mnożenia pamięciowego w zakresie liczb do 100 — tylko na łatwych przykładach (3×200, 3×240, 30×20, 30×24 itp.). Piśmienny sposób mnożenia w przypadkach, kiedy mnożnik jest jednocyfrowy i dwucyfrowy.

Dzielenie pamięciowe liczby z zakresu pierwszej setki przez liczbę jednocyfrową (np. 60 : 3, 72 : 3) i dwucyfrową (np. 60 : 20, 72 : 24); dzielenie pamięciowe w zakresie dziesiątokwej tabeli mnożenia (np. 480 : 6, 480 : 80) oraz w szerszym zakresie —z ograniczeniem do łatwiejszych przypadków (np. 600 : 3), 720 : 3, 600 : 240, 600 : 30). Piśmienny sposób dzielenia w przypadkach, kiedy dzielnik jest jednocyfrowy, dwucyfrowy i trzycyfrowy. Obliczenia w tuzinach, mendlach i kopach. Porównywanie ilorazowe (ile razy więcej, ile razy mniej).

Działania na wyrażeniach dwumianowanych ze złotymi i groszami. Zliczanie pieniędzy i wydawanie reszty. Obliczanie należności za towar, obliczanie ceny towaru i ilości towaru.

Mierzenie długości i odmierzanie żądanej długości w metrach i centymetrach; odpowiednie wyrażenia dwumianowane. Próby oceny długości „na oko"; mierzenie krokami. Mierzenie pojemności przy użyciu litra. Ważenie i odważanie w kilogramach i dekagramach.

3. Elementarne wiadomości geometryczne.
Połowa i ćwierć.

Linia prosta (wprowadzenie przy pomocy zgiętej kartki papieru); wyszukiwanie linij prostych w otoczeniu. Odcinki, kreślenie, mierzenie i odmierzanie odcinków w centymetrach lub w milimetrach.

Kąt prosty (wprowadzenie przy pomocy dwukrotnie zgiętej kartki papieru); wyszukiwanie kątów prostych w otoczeniu. Proste prostopadłe, proste równoległe. Prostokąt i jego specjalny przypadek — kwadrat; kreślenie tych figur na papierze kratkowanym. Obliczanie obwodów.

Wprowadzenie ułamków: $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ i $\frac{3}{4}$. Zamiana całości na połówki i odwrotnie; zamiana całości i połówek na ćwierci i odwrotnie. Dodadawanie i odejmowanie ułamków o mianownikach 2 i 4. Obliczanie $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ i $\frac{3}{4}$ danej wielkości.

4. Rozszerzenie zakresu liczb do 10.000.

Numeracja słowna i piśmienna w zakresie liczb do 10.000.

Wyniki nauczania.

Znajomość numeracji w zakresie do 10.000;

biegłość w pamięciowym wykonywaniu dodawania dowolnych liczb dwucyfrowych, a także odejmowania liczb w zakresie do 100, oraz umiejętność pamięciowego wykonywania dodawania i odejmowania liczb w zakresie do 1000 w przypadkach, w których obie dane liczby mają razem co najwyżej cztery cyfry wartościowe;

biegłość w pamięciowym wykonywaniu mnożenia i dzielenia (zarówno bez reszty, jak i z resztą) w zakresie zwykłej tabeli mnożenia, a także w zakresie dziesiątkowej tabeli mnożenia, oraz umiejętność pamięciowego wykonywania mnożenia dowolnej liczby dwucyfrowej przez liczbę jednocyfrową;

znajomość piśmiennych sposobów wykonywania działań na liczbach w zakresie do 1000, a także na

wyrażeniach dwumianowanych (złote — grosze);

umiejętność wykonywania nietrudnych obliczeń pieniężnych;

znajomość ułamków ½, ¼ i ¾, oraz umiejętność dodawania i odejmowania tych ułamków;

umiejętność posiłkowania się taśmą metrową do mierzenia i odmierzania długości w metrach i centymetrach;

umiejętność rozpoznawania prostokąta i kwadratu, prostych prostopadłych oraz prostych równoległych, okręgu i koła;

praktyczna znajomość litra oraz kilograma i dekagrama;

praktyczna umiejętność posiłkowania się zegarem i kalendarzem;

umiejętność stosowania nabytych wiadomości do rozwiązywania łatwych zagadnień, wymagających kilku czynności rachunkowych.

Podręcznik.

Należy stosować podręcznik, odpowiadający temu kursowi dwuletniej klasy III szkoły stopnia pierwszego, który przypada na dany rok szkolny, a więc zależnie od roku bądź podręcznik A, bądź podręcznik B; potrzebne uzupełnienia w stosunku do kursu A lub kursu B można opracować na podstawie zadań dla drugiego rocznika, zawartych w tym samym podręczniku.

Rysunek.

1 godzina tygodniowo.

Materiał i wyniki nauczania — jak dla klasy III dwuletniej w programie szkoły stopnia pierwszego (str. 95, 96).

Zajęcia praktyczne.

1 godzina tygodniowo.

Materiał nauczania.

Zajęcia z zakresu kultury życia codziennego.

Utrwalanie nawyków w zakresie higieny osobistej, zdobytych w klasach I i II; czyszczenie obuwia i odzieży oraz utrzymywanie porządku w izbie szkolnej, najprostsze czynności w razie skaleczenia się, w szczególności właściwe obwijania palca lub ręki z zachowaniem odpowiedniej czystości, tamowanie krwi z nosa.

Wstępne zajęcia rękodzielnicze.

Wykonywanie z różnych materiałów zabawek i przedmiotów, związanych z pracą i życiem w szkole.

Materiały nadające się do zastosowania: surówka, perkal, półpłótno, płótno domowe; szyszki, kasztany, żołędzie, makówki, pióra ptasie, wydmuszki, kora sosnowa, gałązki, patyki, pręty wierzbiny, dzikiego bzu, leszczyny; sznurki, gałganki; listewki, drzewo lipowe, topolowe, osikowe; karton, cienka tektura itd.; słoma, rogożyna, sitowie, łyko.

Narzędzia: igły, naparstki, miarki centymetrowe, nożyczki, noże, kolce, młotki, węgielnice.

Przyszywanie guzików i wieszadeł, szycie worka na śniadania lub książki oraz łatwa naprawa odzieży. Przy wykonywaniu tych prac wszyscy uczniowie winni się zapoznać ze ściegami zasadniczymi: przed igłą i za igłą, ściegiem obrębowym, szwem pojedyńczym.

Orientacyjne przykłady innych robót: różne zwierzęta, figruki do szopki, ozdoby choinkowe, bąki, pajace, łuki, strzały, kółka i kijki, fujarki, pukawki, sikawki, cewki do nawijania nici; z drzewa miękkiego — warzęchy, łyżki, mątewki, ugniatacze, szable itd., grzechotki; ze słomy, rogożyny, sitowia — warkocze do drzwi i okien, wycieraczki, maty, tarcze strzelnicze, koszyczki na obierzyny itp; zeszyty, notesiki, teczki na rysunki itp.

Wyniki nauczania.

Umiejętność samodzielnego wykonywania najważniejszych czynności z zakresu higieny osobistej i utrzymywania w należytym stanie odzieży, umiejętność zamiecenia podłogi bez kurzu, obwinięcia skaleczonego palca i zachowania się przy krwotoku z nosa; umiejętność przyszycia guzika, znajomość ściegów zasadniczych: przed igłą i za igłą, szwu pojedynczego i umiejętność wykonania nietrudnej łaty; umiejętność posługiwania się nożem, nożyczkami, kolcem, młotkiem w celu połączenia kilku kawałków materiału i wytworzenia drobnego przedmiotu do zabawy lub użytku codziennego.

Uwaga.

Dzieciom starszym, niż normalnie w klasie III szkoły stopnia pierwszego, należy od czasu do czasu dawać tematy odmienne lub dodatkowe, ściślej dostosowane do ich potrzeb i zainteresowań.

Śpiew.

½ godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Pieśni jednogłosowe, niezbyt trudne w rytmie i melodii, nie przekraczające przeciętnej skali głosu dzieci w tej klasie (od „c" jednokreślnego do „e" dwukreślnego), dostosowane do zainteresowań tego wieku i związane z życiem dziecka w szkole i poza szkołą, a wybierane spośród pieśni: religijnych, narodowych z włączeniem Hymnu Państwowego „Jeszcze Polska nie zginęła", ludowych, marszowych oraz innych, nie objętych powyższym podziałem, a nadających się do korelacji z innymi przedmiotami nauczania.

Przy opracowywaniu i wykonywaniu pieśni należy dbać o dostatecznie głęboki i spokojny wdech we właściwych miejscach pieśni, przestrzegać należytego otwierania ust przy śpiewaniu samogłosek, stosować bardziej urozmaicone cieniowanie z uwzględnieniem co najmniej następujących odcieni: mezzoforte = średnio silnie, piana = cicho i forte = mocno, oraz konieczne zmiany szybkości.

W bezpośrednim związku z opracowywaniem pieśni, jako środki pomocnicze do ich poprawnego wykonywania, stosowane okolicznościowo, w miarę potrzeby: rozpoznawanie w pieśniach dwu, trój i czteromiaru, taktowanie w dwu, trój i czteromierze, określanie przy pomocy słowa, gestu i rysunku linii melodyjnej pieśni, rozpoznawanie i śpiewanie gamy majorowej oraz trójdźwięku majorowego, wznoszącego się i opadającego na pierwszym stopniu gamy.

Wyniki nauczania.

Przyswojenie co najmniej 6 niezbyt trudnych pieśni jednogłosowych, z włączeniem Hymnu Państwowego „Jeszcze Polska nie zginęła", śpiewanych z wyraźną wymową, poprawną rytmiką i czystą intonacją, z zastosowaniem przynajmniej trzech odcieni dynamicznych: mf, p i f.

Ćwiczenia cielesne.

½ godziny tygodniowo.

Materiał ćwiczebny.

Zabawy i gry ruchowe wraz z ćwiczeniami gimnastycznymi.

A. Zabawy i gry ruchowe.

Zabawy ze śpiewem, zabawy taneczne o charakterze rekreacyjnym i ożywiającym, np. kot i mysz, baran, zelman, ogroduszek, szewczyk, karuzela, chinka.

Zabawy orientacyjno-porządkowe, ćwiczące uwagę i spostrzegawczość, np. powódź, labirynt, wartownik.

Zabawy bieżne, stopniowo przechodzące w gry

bieżne dla wzmocnienia biegu, a więc pracy płuc i serca, oraz uwzględniające elementy zręczności, np. bieg strażacki, bieg łańcuchowy, kozak i tatarzyn, dzień i noc, łatwe rodzaje sztafet, walka o sztandary, wyzywanka, harce.

Zabawy i gry rzutne i z podbijaniem piłki dłonią lub palantem, ćwiczące oko i rękę, np. król, wyścig piłek, stójka, strzelec, różne rodzaje podrywek, sztafety z piłką, pacanka, kiczki, wybijanka.

Zabawy skoczne, przygotowujące elementy skoków i wzmacniające stawy skokowe, np. wybijanka w kole, szczur, walka kogutów, zabawy ze skakanką.

Zabawy na wodzie. Tam, gdzie warunki na to pozwalają, zabawy w wodzie na głębokości do kolan lub pasa, np. wskakiwanie do wody, biegi i skoki w wodzie, różne rodzaje berków w wodzie, szybowanie.

Zabawy na śniegu i lodzie, obejmujące jazdę na saneczkach i łyżwach, np. zjazdy na sankach z niedużych pochyłości, zabawy śnieżkami, a na poziomie wyższym i gry śnieżkami, np. zdobywanie twierdzy; nauka jazdy na łyżwach.

B. Ćwiczenia gimnastyczne.

Ćwiczenia porządkowe: zbiórki w dwurzędzie i dwuszeregu, tworzenie kolumny czwórkowej z dwuszeregu oraz kolumny ćwiczebnej z dwurzędu w miejscu i w marszu. Elementy musztry formalnej, konieczne do manewrowania oddziałem: zwroty w miejscu i w marszu, zmiana kierunku marszu, marsze w dwurzędzie, ponadto dla dziewcząt proste korowody.

Ćwiczenia kształtujące. Ćwiczenia kończyn górnych, wymachy i krążenia, głównie w pozycjach siedzących. Ćwiczenia kończyn dolnych: łączenie podskoków z przysiadami podpartymi wspięcia i przysiady oraz łatwe wyprosty nóg, łatwe kroki taneczne.

Ćwiczenia szyi: skręty, skłony i krążenia głowy w pozycjach siedzących.

Ćwiczenia tułowia we wszystkich płaszczyznach z dużą przewagą formy zabawowej w pierwszym półroczu każdego roku szkolnego. Ćwiczenia te odbywać należy w pierwszym półroczu głównie w pozycjach siedzących i leżących w drugim półroczu także w pozycji stojącej, i można łączyć z łatwymi ruchami rąk. Ruchy rąk winny mieć charakter wzmagających nasilenie ćwiczenia.

Ćwiczenia koordynacyjne. Łatwe postawy równoważne w miejscu, łatwe ruchy kończyn i tułowia w postawach równoważnych; marsz krokiem mierniczym; w drugim półroczu utrudnianie ćwiczeń przez przekraczanie przeszkód w marszach równoważnych.

Ćwiczenia stosowane. Łatwe półzwisy na drabinach lub innych prymitywnych przyrządach. Mocowanie się dwójkami o charakterze ćwiczeń zręcznościowych. Skoki wolne w formie zabawowej i ścisłej z ograniczonym rozbiegiem i określonym miejscem odbicia.

C. Gry drużynowe.

W drugim półroczu dla starszych chłopców i dziewcząt stosować należy następujące gry: podaj dalej, piłka więzienna, w dwa ognie, kwadrant, palant i siatkówka.

Wyniki nauczania.

Znajomość kilku nowych zabaw i gier; sprawność w rzucaniu i chwytaniu woreczków lub piłeczek; sprawna zbiórka w dwójkach i czwórkach, maszerowanie dwójkami i czwórkami; opanowanie siadu skrzyżnego z ramionami skurczonymi; opanowanie skoku ponad przeszkodę stałą, umieszczoną na wysokości kolan.

Uwaga. Na ćwiczenia gimnastyczne przeznacza się połowę czasu lekcyjnego.

II. SYTUACJA DRUGA.
KLASA III.

a. Przy istnieniu w pierwszym roku tylko trzech klas, klasa III — jeżeli nie staną na przeszkodzie zbyt wielkie braki i różnice w przygotowaniu uczniów — może wykonywać program klasy III jednorocznej, ustalony powyżej w dziale I. C. W razie istnienia wskazanych trudności obowiązuje program normalnej klasy IIII dwuletniej, przypadający na dany rok szkolny (kursy A, względnie kursy B). W drugim przypadku promowanie po jednym roku do klasy IV może być stosowane tylko do uczniów, którzy kończą co najmniej lat 11 w bieżącym roku kalendarzowym i osiągają niewątpliwie pomyślny wynik nauki.

b. Przy istnieniu — bądź już w pierwszym roku, bądź w dalszych latach — 4 klas, obowiązuje normalny program klasy III dwuletniej. Promowanie bez egzaminu po pierwszym roku istnienia klasy III do klasy IV może być stosowane, jak wyżej w drugim przypadku.

Załącznik 2 do okólnika Nr 49 z dnia 21 września 1938 r. (II Pr-1997/38).

Instrukcja, dotycząca programów nauki w publicznych szkołach powszechnych, zmieniających stopień wskutek dodania etatu nauczycielskiego.

I. SZKOŁA STOPNIA DRUGIEGO, POWSTAJĄCA ZE SZKOŁY STOPNIA PIERWSZEGO.

A. KLASA III.

w pierwszym roku po zmianie stopnia szkoły.

Według normalnego programu klasy III w szkołach powszechnych stopnia drugiego z przewidzianymi dostosowaniami do różnych planów godzin i uzupełnieniem następującym:

Śpiew.

Tygodniowo przeciętnie ½ godziny nauki osobnej, lub 1 godzina nauki osobnej, lub 1 godzina nauki łącznej z klasą IV.

Przy 1 godzinie tygodniowo nauki osobnej obowiązuje program na pół godziny tygodniowo, zamieszczony na str. 89—91 programu szkoły stopnia drugiego, ze zwiększeniem liczby pieśni, które należy przyswoić, co najmniej do 8 i poświęceniem większej ilości czasu na ćwiczenia rytmiczne i melodyjne.

Uwaga. Przy 1 godzinie tygodniowo nauki łącznej z klasą IV obowiązuje zastosowanie części przemiennej, przypadającej na dany rok szkolny w tym komplecie.

B. KLASA IV.

w pierwszym roku po zmianie stopnia szkoły.

Religia rzymskokatolicka.

2 godziny tygodniowo nauki osobnej lub łącznej z klasą III.

W klasie IV uczącej się osobno należy w r. szk. 1938/39 wykonywać program nauki osobnej w klasie IV szkoły powszechnej stopnia drugiego bez żadnych zmian, w latach następnych zaś:

a. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego przechodziła w poprzednim roku szkolnym kurs B, w programie nauki osobnej w klasie IV można znacznie skrócić działy 1, 2 i 3 jako już opracowane w nieco innym układzie, natomiast należy rozwinąć dział 4, opracowując szczegółowo przykazania Boskie, oraz uzupełnić dział 5 szczegółowymi wiadomościami o Sakramentach spowiedzi i Komunii św., w myśl działów 3 i 4 programu nauki osobnej w klasie III szkoły stopnia drugiego lub działów 6 i 7 kursu A programu dla kompletu z klas III i IV.

b. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego przechodziła w poprzednim roku szkolnym kurs A — wówczas należy stosować program nauki w osobnej klasie IV szkoły powszechnej stopnia drugiego bez żadnych zmian .

W komplecie z klas III i IV należy zawsze stosować kurs programu dla tego kompletu, przypadający na ten rok w szkołach stopnia drugiego.

Język polski.

Tygodniowo 5 godzin, lub 6 godzin, lub 4 godziny nauki głośnej i 3 godziny nauki cichej.

Materiał nauczania.

Według normalnego programu klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 98—100) z następującymi nowymi redakcjami działu: „Tematy ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu".

a. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego w poprzednim roku szkolnym przechodziła kurs B:

Tematy ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Przejawy życia w domu, szkole, miejscowości i okolicy (ludzie i rzeczy, prace, zajęcia, zabawy, zwyczaje i obyczaje.

Podania i legendy miejscowe i okoliczne; podania polskie: Krak, Wanda, Lech, Popiel, Piast.

Najbliższe miasto: targi, jarmarki, władze i urzędy; zajęcia i prace mieszkańców wsi i miast; bezpieczeństwo naszej okolicy, policja, wojsko; życie i zajęcia żołnierza.

Opowiadania na tle dzisiejszego życia różnych okolic Polski, np.: nad morzem, w górach, na Polesiu, na Kujawach, na Śląsku, w Warszawie, w Krakowie itp.

Opowiadania, sceny i obrazy z przeszłości Polski, związane z wybitnymi postaciami, jak Sobieski, Kościuszko, Dąbrowski itp. (bez porządku chronologicznego).

Opowiadania z życia Marszałka Piłsudskiego.

Najważniejsze zdarzenia bieżące z życia Polski.

Baśnie, bajki i legendy.

b. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego w poprzednim roku szkolnym przechodziła kurs A:

Tematy ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Przejawy życia w domu, szkole, miejscowości i okolicy (ludzie i rzeczy, prace, zajęcia, zabawy, zwyczaje i obyczaje).

Wypadki i zdarzenia w naszej okolicy, ze szczególnym uwzględnieniem okresu walk 1914—1920.

Sposoby podróżowania w naszej okolicy.

Opowiadania na tle dzisiejszego życia różnych okolic Polski, np. nasze rzeki (spław drzewa, owoców, z życia flisaków itp.), na Polesiu, na Kujawach, na Śląsku, w Warszawie, w Krakowie itp.

Opowiadania, sceny i obrazy z przeszłości Polski, związane z wybitnymi postaciami (innymi niż uwzględnione w poprzednim roku w klasie III — bez porządku chronologicznego).

Opowiadania z życia Marszałka Piłsudskiego na tle walki o niepodległość i odrodzenie Państwa Polskiego.

Najważniejsze zdarzenia bieżące z życia Polski.

Baśnie, bajki i legendy.

Wyniki nauczania.

Jak w zwykłej klasie III szkoły stopnia drugiego (str. 100) z dodaniem w przypadku a: „znajomość podań polskich".

Geografia i nauka o przyrodzie.

4 godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

a. Jeżeli klasa III w poprzednim roku szkolnym przechodziła kurs B:

Od początku roku szkolnego do pierwszych dni listopada:

Nauka o przyrodzie.

Rozpoznawanie roślin ozdobnych w najbliższym otoczeniu szkoły, np. petunia, nasturcja, malwa; powstawanie owoców ze słupka. Rozróżnianie kilku drzew najbliższej okolicy.

Przegląd najpospolitszych warzyw; wyróżnianie części jadalnych.

Opracowanie pomidora jako przykładu rośliny rocznej, oraz innej rośliny jednorocznej, np. fasoli, bobu lub ogórka.

Rośliny dwuletnie: kapusta — budowa główki jako podstawa do zrozumienia budowy pąka.

Korzenie marchwi, buraka, w porównaniu z korzeniami poprzednio poznanych roślin. Zapasy roślin dwuletnich; ich użytkowanie przez roślinę i przez człowieka. Przegląd tych roślin w drugim roku ich życia.

Zbiór warzyw, przechowywanie ich w ciągu zimy. Wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem surowych warzyw. Znaczenie odżywcze warzyw. Handel warzywami w danej miejscowości.

Krótkie powtórzenie wiadomości z poprzedniego roku o drzewach i krzewach owocowych. Tegoroczny rodzaj owoców; co na ten urodzaj wpłynęło (pogoda, szkodniki). Przechowywanie owoców w ciągu zimy.

Jesienne prace na polach. Mechaniczna uprawa roli; narzędzia, używane w danej okolicy.

Oziminy, opracowanie jednego gatunku zboża; rozpoznawanie części dojrzałego żyta lub pszenicy, ich znaczenie w życiu rośliny. Rozpoznawanie gatunków zbóż krajowych po ziarnie i kłosach.

Zimowanie poznanych roślin: zabezpieczenie drzew przez korę, pąki na drzewach.

Czystość i porządek w chacie. Znaczenie okien jako źródła światła i powietrza; otwieranie okien. Przeznaczenie i rozmieszczenie budynków w zagrodzie. Utrzymywanie czystości w zagrodzie, utrzymywanie studni w czystości.

Od pierwszych dni listopada do pierwszych dni lub środka kwietnia, zależnie od terminu świąt Wielkanocnych:

Geografia.

1. Obrazy terenu, przyrody, życia i pracy ludzi w Polsce.

Staw lub jezioro; brzegi, wyspy, półwyspy, zatoki.

Nad morzem.

Nad brzegiem morza. Połów ryb. Latarnia morska. Zwiedzenie okrętu w Gdyni.

Krajobraz naszej okolicy.

Nierówności terenu; góra lub wzgórza; rozróżnianie podnóża, zbocza, wierzchołków (zależnie od miejscowych warunków).

W górach.

Nad Morskim Okiem. Lawina śnieżna. Dzień z juhasami na halach. Powódź w górach. U źródeł Wisły. Łodzią przez Pieniny. Spław drzewa na Czeremoszu.

Wśród bagien i lasów.

Łodzią po spokojnej rzece poleskiej (bobry). Zbiór siana na polesiu. Żubry w puszczy Białowieskiej. Zima na Wileńszczyźnie — wilki.

W krainach pól uprawnych.

Wieś wielkopolska. Jarmark w Łowiczu. Dożynki w Spale.

Najbliższe miasto.

Droga do miasta; różnice pomiędzy wsią i miastem pod względem sposobów zabudowania, dróg, zajęć mieszkańców.

Z życia wielkich miast.

Na Wawelu. Pod Ostrą Bramą. Na kopcu Unii Lubelskiej we Lwowie. Przechadzka po Poznaniu. Ruch uliczny w Warszawie; na zamku Prezydenta Rzeczypospolitej.

Podróże po Polsce dawniej a dziś.

Sposoby podróżowania dawniejsze a dzisiejsze. Z flisakami do Gdańska, tratwy, galary, spichrze i młyny.

2. Wprowadzenie planu i mapy.

Ślad a plan, rysowanie planów małych przedmiotów. Podziałka, rysowanie planów klasy, mieszkania, podwórza lub boiska, ew. ogrodu szkolnego. Kompas. Szkic drogi ze szkoły do domu. Czytanie planu szkoły, planu wsi lub miasta.

Plan dróg, rzek i osad w powiecie i województwie.

Uzupełnienie wiadomości o urzędach państwowych i instytucjach społecznych własnej miejscowości.

3. Czytanie mapy politycznej Polski.

Przegląd większych rzek: Wisła z dopływami: Dunajcem, Sanem, Bugiem, Narwią, Pilicą; Odra z Wartą i Notecią; Niemen z Wilią; Dźwina; Prypeć, Dniestr. W związku z siecią rzeczną umiejscowienie okolicy własnej oraz okolic poznanych w pierwszej części kursu. Przegląd ważniejszych miast: Kraków, Lublin, Warszawa, Gdynia, Gdańsk, Katowice, Częstochowa, Łódź, Poznań, Wilno, Pińsk, Lwów — z przypomnieniem wiadomości, zdobytych w pierwszej części kursu.

Przegląd linii granicznej Polski. Z jakimi sąsiadami Polska graniczy.

Obliczanie odległości według mapy. Notowanie poznanych rzek i miast oraz granic na mapie konturowej.

Od pierwszych dni lub środka kwietnia, zależnie od terminu świąt Wielkanocnych, do końca roku szkolnego:

Nauka o przyrodzie.

Ssaki domowe, dokładniejsze opracowanie: konia, krowy, psa. Sposób ich życia i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Wymagania ich pod względem pożywienia i pomieszczenia. Małe tych ssaków i opieka rodzicielska. Korzyści, jakie te zwierzęta przynoszą człowiekowi.

Ptaki domowe: kura, kaczka lub gęś. Sposób życia tych ptaków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Wysiadywanie jaj przez ptaki domowe i opieka rodzicielska. Korzyści, jakie człowiek czerpie z chowu ptaków domowych.

Wiosenne prace na roli. Gleba: wyróżnianie piasku, gliny i próchnicy; przepuszczalność piasku dla wody, nieprzepuszczalność gliny. Gleby urodzajne i nieurodzajne. Gleby piaszczyste i gliniaste. Zachowanie się gleby deszczowej i pochodzącej z roztopów. Znaczenie wody w glebie dla roślin. Gruzełkowa budowa dobrze uprawionej gleby.

Na przykładzie wiśni, śliwy lub tarniny rozróżnianie w kwiecie: kielicha, korony, pręcików, słupka.

Bielinek kapustnik, jego przeobrażenia. Pszczoły, ich przeobrażenia i ustrój roju. Trzmiele: podobieństwo do pszczół, znaczenie dla zapylania roślin uprawnych. Owady w niechlujnych mieszkaniach i pasożyty zewnętrzne człowieka (bez opisu budowy); sposoby zapobiegania i tępienia.

Ślimak, np. winniczek. Szkody, wyrządzane przez ślimaka w warzywniku i na łąkach. Rola ropuch w tępieniu ślimaków.

b. Jeżeli klasa III w poprzednim roku szkolnym przechodziła kurs A:

Od początku roku szkolnego do pierwszych dni listopada:

Nauka o przyrodzie.

Opracowanie jednego warzywa rocznego, np. pomidora,fasoli, grochu lub bobu.

Rośliny dwuletnie: kapusta — budowa główki jako podstawa do zrozumienia budowy pąka.

Korzenie marchwi, buraka w porównaniu z korzeniami poprzednio poznanych roślin.

Zapasy roślin dwuletnich, ich zużytkowanie przez roślinę i przez człowieka. Przegląd tych roślin w drugim roku ich życia.

Zbiór warzyw i przechowywanie ich w ciągu zimy. Wskazówki higieniczne, związane ze spożywaniem surowych warzyw. Handel warzywami w danej miejscowości.

Zaznajomienie z drzewami owocowymi, pospolitymi w okolicy. Tegoroczny urodzaj owoców; co na ten urodzaj wpłynęło (pogoda, szkodniki). Owoce „robaczywe"; prace w sadzie, związane z zabezpieczeniem drzew przed szkodnikami.

Przechowywanie owoców w ciągu zimy. Wskazówki higieniczne związane ze spożywaniem surowych owoców. Znaczenie odżywcze owoców.

Jesienne prace na polach. Mechaniczna uprawa roli; narzędzia, używane w danej okolicy.

Perz: rozmnażanie się z kłącza, sposoby tępienia. Rozmnażanie ziemniaków za pomocą bulw. Len i jego zastosowania.

Zimowanie poznanych roślin: zabezpieczenie drzew przez korę, pąki na drzewach.

Od pierwszych dni listopada do pierwszych dni lub środka kwietnia, zależnie od terminu świąt Wielkanocnych:

Geografia.

1. Obrazy terenu, przyrody, życia i pracy ludzi w Polsce.

Drogi.

Drogi we wsi; porównywanie różnych dróg: ścieżki, drogi polne, gościńce; kierunek głównej drogi we wsi. Odległość od wsi do sąsiednich miejscowości. Utrzymywanie dróg. Sposoby lokomocji, spotykane na drogach. Kolej żelazna.

Strumień lub rzeka.

Kierunek biegu; brzeg prawy i lewy, wysoki i niski; szybkość prądu, podmywanie brzegów; nanoszenie piasku i kamieni. Zużytkowanie spadku wody: młyn, tartak (zależnie od okoliczności).

Nad morzem.

Nad brzegiem morza. Zwiedzenie okrętu w Gdyni.

W górach.

W Zakopanem. U źródeł Wisły. Łodzią przez Pieniny. Spław drzewa na Czeremoszu.

Wśród bagien i lasów.

Łodzią po spokojnej rzece poleskiej (bobry). Zbiór siana na Polesiu. Żubry w puszczy Białowieskiej. Zima na Wileńszczyźnie — wilki.

W krainach pól uprawnych.

Wieś wielkopolska. Jarmark w Łowiczu. Dożynki w Spale.

Wśród górników.

W podziemiach Wieliczki. W kopalni węgla.

Z życia wielkich miast.

Na Wawelu. Przechadzka po Poznaniu. Na zamku Prezydenta Rzeczypospolitej w Warszawie. W łódzkiej fabryce tkanin.

Podróże po Polsce dawniej a dziś.

Sposoby podróżowania dawniejsze a dzisiejsze. Z flisakami do Gdańska, tratwy, galary, spichrze i młyny.

2. Wprowadzenie planu i mapy.

Ślad a plan, rysowanie planów małych przedmiotów. Podziałka, rysowanie planów klasy, mieszkania, podwórza lub boiska ew. ogrodu szkolnego. Kompas. Szkic drogi ze szkoły do domu. Czytanie planu szkoły, planu wsi lub miasta.

Plan dróg, rzek i osad w powiecie i województwie.

Uzupełnienie wiadomości o urzędach państwowych i instytucjach społecznych własnej miejscowości.

3. Czytanie mapy politycznej Polski.

Przegląd większych rzek: Wisła z dopływami: Dunajcem, Sanem, Bugiem, Narwią, Pilicą; Odra z Wartą i Notecią; Niemen z Wilią; Dźwina; Prypeć, Dniestr. W związku z siecią rzeczną umiejscowienia okolicy własnej oraz okolic, poznanych w pierwszej części kursu. Przegląd ważniejszych miast: Kraków, Lublin, Warszaka, Gdynia, Gdańsk, Katowice, Częstochowa, Łódź, Poznań, Wilno, Pińsk, Lwów — z przypomnieniem wiadomości, zdobytych w pierwszej części kursu.

Przegląd linii granicznej Polski. Z jakimi sąsiadami Polska graniczy.

Obliczanie odległości według mapy. Notowanie poznanych rzek i miast oraz granic na mapie konturowej.

Od pierwszych dni lub środka kwietnia, zależnie od terminu świąt Wielkanocnych, do końca roku szkolnego:

Nauka o przyrodzie.

Przylot ptaków, wicie gniazd. Jaskółka, bocian.

Zwierzęta, związane z pracą człowieka na roli i towarzyszące człowiekowi w polu: skowronek, wrona (kawka lub gawron, zależnie od występowania tych lub innych gatunków w okolicy), dżdżownica, kret; inne do wyboru, np. kuropatwa, zając, sowa, myszołów. Obyczaje i odżywianie się tych zwierząt oraz związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej; znaczenie tych zwierząt dla gospodarki człowieka na roli.

Pierwsze chwasty zjawiające się na polach i w ogrodach: rozróżnianie ich, obserwacje kwitnienia i owocowania; szkodliwość chwastów.

Wiosenne prace na roli. Gleba: wyróżnianie piasku, gliny i próchnicy; przepuszczalność piasku dla wody, nieprzepuszczalność gliny. Gleby urodzajne i nieurodzajne. Gleby piaszczyste i gliniaste. Zachowanie się wody deszczowej i pochodzącej z roztopów. Znaczenie wody w glebie dla roślin. Gruzełkowa budowa dobrze uprawnionej gleby.

Na przykładzie wiśni, śliwy lub tarniny rozróżnianie w kwiecie: kielicha, korony, pręcików, słupka.

Chrabąszcz: sposób życia, przeobrażenia. Mucha domowa; przenoszenie zarazków, konieczność zabezpieczania pożywienia przed muchami. Owady w niechlujnych mieszkaniach i pasożyty zewnętrzne człowieka (bez opisu budowy); sposoby zapobiegania i tępienia.

Ślimak, np. winniczek. Szkody, wyrządzane przez ślimaka w warzywniku i na łąkach. Rola ropuch w tępieniu ślimaków.

W obu przypadkach **a** i **b**:

Hodowle, prowadzone w różnych okresach roku szkolnego, w związku z programem i w zależności od warunków.

Hodowla gąsienic owadów.
Kiełkowanie zboża.
Hodowla cebuli na wodzie i w ziemi.
Hodowla ziemniaków na wodzie i w ziemi.
W szkole bez ogrodu hodowla w skrzynkach: buraków, marchwi, kapusty w drugim roku ich życia.

Wyniki nauczania.

W zakresie geografii.

Praktyczne orientowanie się w najbliższym otoczeniu; znajomość głównych kierunków (Pn, Pd, W, Z); umiejętność nazywania i rozróżniania elementów krajobrazu najbliższej okolicy, jak góra, rzeka, staw i t. p.

Znajomość kilku charakterystycznych krajobrazów polskich; znajomość najważniejszych przejawów życia i pracy człowieka w poznanych okolicach; znajomość rozmieszczenia rzek i położenia miast, wymienionych w materiale nauczania.

Rozumienie planu i umiejętność rysowania łatwych planów: klasy, mieszkania, podwórza lub boiska; umiejętność posługiwania się kompasem; umiejętność wskazania na mapie politycznej Polski poznanych rzek i miast.

W zakresie nauki o przyrodzie.

W przypadku **a**.

Znajomość pewnej ilości najpospolitszych roślin uprawnych i kilku chwastów, z uwzględnieniem zapylania przez owady, powstawania owocu ze słupka, rozsiewania się poznanych owoców i rozmnażania się rośliny przez nasiona i kłącza.

Umiejętność rozmnażania i nazywania organów rośliny: korzeń, łodyga nadziemna, kłącze, bulwa, cebula, liść, kwiat, części kwiatu (kielich, korona, pręciki, słupek), owoc.

Znajomość sposobu życia i obyczajów oraz łączących się z tym szczegółów budowy zewnętrznej zwierząt domowych, wskazanych w materiale nauczania, oraz korzyści, jakie człowiek czerpie z ich chowu.

W przypadku **b**.

Znajomość pewnej ilości najpospolitszych roślin uprawnych i kilku chwastów, z uwzględnieniem zapylania przez owady, powstawania owocu ze słupka, rozsiewania się poznanych owoców i rozmnażania się rośliny przez nasiona i kłącza.

Umiejętność rozróżniania i nazywania organów rośliny: korzeń, łodyga nadziemna, kłącze, bulwa, cebula, liść, kwiat, części kwiatu (kielich, korona, pręciki, słupek), owoc.

Znajomość sposobu życia i obyczajów oraz łączących się z tym szczegółów budowy zewnętrznej kilku pospolitych zwierząt, związanych z pracą człowieka na roli.

Arytmetyka z geometrią.

4 godziny nauki głośnej tygodniowo lub 3 godziny nauki głośnej i 2 godziny nauki cichej.

Materiał nauczania.

Według programu klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 112—114), ze zmianami następującymi:

a. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego przechodziła w poprzednim roku kurs B, to należy uwzględnić (w dziale 1) obliczenia w tuzinach, mendlach i kopach, w zadaniach dotyczących czasu (w dziale 2) zwrócić większą uwagę na praktyczne obliczenia kalendarzowe, przy rozważaniu odcinków wprowadzić próby oceny długości „na oko"; za to można skrócić dział 4 materiału nauczania (pierwsze

wiadomości o ułamkach) jako już przygotowany w poprzednim roku szkolnym.

b. Jeżeli klasa III szkoły stopnia pierwszego przechodziła w poprzednim roku kurs A, to w zadaniach dotyczących czasu należy zwrócić większą uwagę na praktyczne obliczenia zegarowe; za to można wydatnie skrócić opracowanie tematów, wskazanych w dziale 3 materiału nauczania (elementarne pojęcia geometryczne) a przeważnie już przerobionych w poprzednim roku szkolnym.

W obu przypadkach przy opracowaniu działu 1 materiału nauczania należy zwrócić uwagę na zaprawianie do pamięciowego dodawania i odejmowania bez ograniczeń, wskazanych w programie klasy III szkoły stopnia pierwszego.

Wyniki nauczania.

Jak w programie klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 114).

R y s u n e k.

1 godzina tygodniowo nauki osobnej lub 2 godziny tygodniowo łącznie z klasą III.

Materiał nauczania.

Według normalnego programu klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 116 i 117) w odmianie odpowiadającej rozporządzalnej liczbie godzin (bez uwzględnienia lub z uwzględnieniem tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

Wyniki nauczania.

Jak w programie klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 117).

Z a j ę c i a p r a k t y c z n e.

1 godzina tygodniowo nauki osobnej lub 2 godziny tygodniowo łącznie z klasą III.

Materiał i wyniki nauczania.

Według normalnego programu klasy IV szkoły stopnia drugiego (str. 121 i 122) w odmianie, odpowiadającej rozporządzalnej liczbie godzin.

Ś p i e w.

tygodniowo przeciętnie ½ godziny nauki osobnej, lub 1 godzina nauki osobnej, lub 1 godzina nauki łącznej z klasą III.

a. Przy półgodzinie tygodniowo nauki osobnej:

Według programu, zamieszczonego na str. 130—132 programu szkoły stopnia drugiego.

b. Przy 1 godzinie tygodniowo nauki osobnej:

Według tego samego programu ze zwiększeniem liczby pieśni, które należy przyswoić, co najmniej do 8, wprowadzeniem 1—2 łatwych kanonów dwugłosowych i poświęceniem większej ilości czasu na ćwiczenia rytmiczne i melodyjne oraz wprowadzenie pisma nutowego.

c. Przy 1 godzinie tygodniowo nauki łącznej z klasą III:

Według programu, zamieszczonego na str. 127—130 programu szkoły stopnia drugiego, z zastosowaniem części przemiennej, przypadającej na dany rok szkolny.

We wszystkich trzech przypadkach należy zwrócić uwagę na to, ażeby przy jakimkolwiek biegu nauki poprzedniej do wyników nauczania należało przyswojenie hymnu „Jeszcze Polska nie zginęła", i pieśni „Pierwsza Brygada".

Ć w i c z e n i a c i e l e s n e.

Tygodniowo przeciętnie ½ godziny nauki osobnej, lub 1 godzina nauki osobnej, lub 1 godzina nauki łącznej z klasą III.

Według programu wspólnego dla klas III i IV szkoły powszechnej stopnia drugiego (str. 133—137) w odmianie dostosowanej do rozporządzalnej liczby godzin (tj. bez uwzględnienia lub z uwzględnieniem tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

C. KLASA V w pierwszym roku istnienia.

R e l i g i a r z y m s k o k a t o l i c k a.

Tygodniowo 2 godziny albo 1 godzina nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej.

Obowiązuje normalny program klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 25—28) w odmianie odpowiadającej organizacji pracy (bez uwzględnienia lub z uwzględnieniem tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

J ę z y k p o l s k i.

Tygodniowo 5 godzin albo 4 godziny nauki głośnej i 3 godziny nauki cichej.

Materiał nauczania.

Według programu klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 139—141) ze zmianą tekstów, dotyczących materiału ortograficznego i wiadomości gramatycznych, na następujące:

Materiał ortograficzny: a) użycie liter **ó** obok **u**, **ż** powstałe z **g** i **h**, **rz** po spółgłoskach, **rz** obok **ż** i **sz**, **h** obok **ch**; litery **ą** i **ę** obok połączeń literowych **om**, **on**, **em**, **en** w wyrazach rodzimych i obcych (typy: wąs — słonko, zamęt, atrament); pisownia końcówek narzędnika i miejscownika liczby pojedyńczej oraz narzędnika liczby mnogiej w deklinacji zaimkowej i przymiotnikowej; pisownia niektórych cząstek wyrazów: **ski, dzki, cki, stwo, dztwo, ctwo** itp.; pisownia cząstki szy; łączne pisanie wyrazu **nie** i cząstki **by**; znaki przestankowe w zdaniu rozwiniętym i złożonym z uwzględnieniem najprostszych przypadków użycia dwukropka;

b) pisownia czasowników: **ą, ę, em, am, emy, imy**; pisownia często spotykanych wyrazów obcych (litery **i** i **j**), pisownia początkowych cząstek wyrazu **z** i **s**.

Nauka o zdaniu: ćwiczenia w rozpoznawaniu zdań oznajmujących, pytających, wykrzyknikowych i rozkazujących; ćwiczenia w podziale zdania na podmiot i orzeczenie; praktyczne rozpoznawanie i nazywanie podmiotu rozwiniętego i orzeczenia rozwiniętego; wyszukiwanie podmiotu zasadniczego i orzeczenia zasadniczego; określenia i ich rodzaje: przydawka, okolicznik, dopełnienie, bez rozróżniania poszczególnych gatunków i sposobów wyrażania; rozpoznawanie zdania pojedyńczego i złożonego.

Nauka o wyrazie: ćwiczenia w rozpoznawaniu części mowy, znanych z klas poprzednich (rzeczownika, przymiotnika, liczebnika, czasownika i przysłówka); rozpoznawanie zaimka; zaznajomienie się z deklinacją: na tle zdania zestawianie przypadków tego samego rzeczownika, nazwy przypadków, rozpoznawanie tematu i końcówki, zestawianie przypadków przymiotników, zaimków, liczebników; wyróżnianie stopni przymiotnika i osób czsownika; ćwiczenia w rozpoznawaniu przypadków w tekście na podstawie odpowiednich pytań; odróżnianie wyrazów odmiennych i nieodmiennych.

Wyniki nauczania.

Jak w programie klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 142).

H i s t o r i a.

Tygodniowo 3 godziny lub 2 godziny nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej.

Materiał nauczania.

Według programu klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 146—148) w odmianie, odpowiadającej organizacji nauczania, (z uwzględnieniem lub bez uwzglę-

dnienia tematów, oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

Wyniki nauczania.

Jak w programie klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 148).

Geografia.

Tygodniowo przeciętnie 3½ godziny (3 godziny w pierwszym, 4 w drugim), lub 3 godziny, lub 2 godziny nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej.

Materiał nauczania.

Część wstępna — wprowadzenie planu i mapy.

Ślad a plan, rysowanie planów małych przedmiotów. Podziałka, rysowanie planów klasy, podwórza lub boiska, ew. ogrodu szkolnego. Kompas. Szkic drogi ze szkoły do domu. Czytanie planu szkoły, planu wsi lub miasta. Plan dróg, rzek i osad w powiecie. Obliczanie odległości na planie. Ew. czytanie mapy województwa.

Następnie cały materiał nauczania w klasie V szkoły stopnia drugiego (str. 150—152) z tym samym zastrzeżeniem, że tematy oznaczone drukiem rozstrzelonym nie obowiązują przy 2 godzinach nauki głośnej i 1 godzinie nauki cichej.

Wyniki nauczania.

Znajomość granic, ukształtowania pionowego i sieci rzecznej Polski; podziału na województwa i miast wojewódzkich. Elementarna znajomość krain Polski: krajobrazu, bogactw naturalnych, głównych ośrodków gospodarczych i życia człowieka.

Znajomość ukształtowania poziomego, gór, nizin, sieci rzecznej, typowych krajobrazów i podziału politycznego Europy; znajomość wskazanych w programie właściwości państw sąsiadujących z Polską, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch, Grecji i krajów słowiańskich półwyspu Bałkańskiego.

Rozumienie planu i umiejętność rysowania łatwych planów: klasy, podwórza lub boiska; umiejętność posługiwania się kompasem. Umiejętność czytania szkolnej mapy politycznej i fizycznej.

Nauka o przyrodzie.

Tygodniowo przeciętnie 3½ godziny (4 godziny w pierwszym, 3 w drugim półroczu), lub 3 godziny nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej, lub 3 godziny, lub 2 godziny nauki głośnej i jedna godzina nauki cichej.

W materiale nauczania oznaczono drukiem rozstrzelonym tekst, nie obowiązujący przy 2 godzinach nauki głośnej i 1 godzinie nauki cichej (część tych tematów można w razie konieczności opuścić także przy 3 godzinach tygodniowo).

Materiał nauczania.

Od początku roku szkolnego do pierwszych dni listopada:

Nauka o przyrodzie żywej.

1. Zaznajomienie z kilku roślinami przybrzeżnymi i wodnymi, np. trzciną, tatarakiem, grążelem, żabiściekiem, moczarką, rogatkiem: rozmnażanie rostowe za pomocą kłączy i pąków zimowych; rozsiewanie owoców lub nasion przez wodę i ptaki wodne, przystosowania do życia w wodzie, zimowanie pod lodem.

Ryba — na przykładzie ryby, hodowanej w akwarium: ruchy, pobieranie pożywienia, oddychanie oraz związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Sposób życia i związane z nim szczegóły budowy zewnętrznej karpia i szczupaka.

2. Jesiene prace na polach. Mechaniczna uprawa roli; narzędzia, używane w danej okolicy. Zmiany zachodzące w jesieni: temperatura, opady, długość dnia, zmiany w świecie roślinnym i zwierzęcym. Przechowywanie warzyw i owoców w ciągu zimy. Zimowanie drzew, krzewów i bylin.

3. Wilk, ryś, sarna, wiewiórka, bóbr, nietoperz: sposób życia, przystosowania do poruszania się w różnych środowiskach, sposób zdobywania i przyjmowania pożywienia oraz związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Sen zimowy niektórych ssaków.

Sposób życia i obyczaje niedźwiedzia brunatnego, jelenia, łosia, żubra. Zwierzęta ginące.

Hodowle.

Hodowla roślin wodnych.

Hodowla owadów wodnych jako przygotowanie do kursu wiosenego.

Hodowla ryb w akwarium.

Od pierwszych dni listopada do pierwszych dni lub środka kwietnia zależnie od terminu świąt Wielkanocnych:

Nauka o przyrodzie martwej.

— według normalnego programu klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 155—157) w odmianie, dostosowanej do planu godzin.

Do końca roku szkolnego:

Nauka o przyrodzie żywej.

1. Kilka ptaków krajowych, pozostających podczas zimy, np. sikorka, dzięcioł, przylatujących do nas na zimę, np. jemiołuszka, odlatujących, np. kukułka, czapla, krzyżówka: obyczaje tych ptaków i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej. Pokrycie ciała ptaków, przystosowanie do lotu, budowa gniazd, opieka rodzicielska. Przeloty ptaków. Znaczenie ptaków w gospodarce przyrody i w gospodarce ludzkiej.

2. Budowa pąków. Kwitnienie drzew kotkowych; wiatropylność i owadopylność.

Byliny kwitnące wczesną wiosną, np. przylaszczka, sasanka, zawilec, fiołek; zapasy, krótki okres rozwoju tych roślin, kwitnienie, rozmnażanie przez nasiona i rozmnażanie rostowe.

3. Wiosenna praca na roli. Gleba: Wyróżnianie piasku, gliny i próchnicy; przepuszczalność piasku dla wody, nieprzepuszczalność gliny. Gleby urodzajne i nieurodzajne. Gleby piaszczyste i gliniaste. Zachowanie się wody deszczowej i pochodzącej z roztopów. Znaczenie wody w glebie dla roślin. Gruzełkowa budowa dobrze uprawionej gleby.

4. Żaba: ruchy, oddychanie, sposób przyjmowania pokarmu i związane z tym szczegóły budowy zewnętrznej.

Przeobrażenia żab. Porównanie żab i ropuch.

Zaskroniec: obyczaje, ruchy w związku z ukształtowaniem ciała, paszcza, przyjmowanie pokarmu. Różnice między zaskrońcem i żmiją.

Rak: sposób życia, ruchy i sposób pobierania pożywienia w związku z budową zewnętrzną.

Komar, jego przeobrażenia, oraz przykład innego owada wodnego, wzgl. sposób życia kilku owadów wodnych (np. pływaka, ważki). Zatoczek i błotniarka: osobliwości budowy zewnętrznej w związku z ruchami i sposobem pobierania pożywienia. Ślimak, np. winniczek. Rola ropuch w tępieniu ślimaków lądowych.

Hodowle.

Hodowla żab.

Obserwacja rozwoju skrzeku żabiego.

Hodowla ściętych gałązek dla obserwowania rozwoju pąków.

Rozmnażanie roślin pokojowych z sadzonek.

Obserwacje nad ptakami.

Wyniki nauczania.

Jak w normalnym programie klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 158 i 159).

Arytmetyka z geometrią.

Tygodniowo 4 lub 3 godziny, lub 3 godziny nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej, lub 2 godziny nauki cichej i 2 godziny nauki głośnej.

Materiał nauczania.

Jak w programie klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 161—163) z zamianą działu 1 na następujący:

1. Pozycyjny układ dziesiątkowy i metryczny układ jednostek miary.

Rozszerzenie pozycyjnego układu dziesiątkowego na dowolne liczby całkowite. Numeracja rzymska.

Działania na dowolnych liczbach całkowitych. Związki między liczbami w dodawaniu i odejmowaniu; w mnożeniu i dzieleniu. Dodawanie i odejmowanie wyrażeń dwumianowanych z zamiennikiem 1000 (metry — milimetry).

Pełny układ metrycznych jednostek miary długości od kilometra do milimetra — ze szczególnym uwzględnieniem jednostek używanych w praktyce (kilometr, mtr, centymetr i milimetr).

Metryczny układ jednostek wagi; kilogram, dekagram, gram, kwintal (cetnar metryczny) i tona. Jednostki miary pojemności: litr, hektolitr.

Stosowanie nabytych umiejętności do zagadnień czerpanych z różnych dziedzin życia praktycznego, w szczególności zaś: notowanie wpływów i wydatków (w rubrykach); książeczka oszczędności, wkłady i wypłaty; opłaty pocztowe; tabelki statystyczne; rachunki za towar lub wykonaną pracę; spisy inwentarzowe (np. w sklepiku szkolnym); książka kasowa; rachuba czasu; zadania dotyczące prędkości, drogi i czasu.

Przy 4 godzinach tygodniowo zaleca się, o ile to będzie możliwe, uwzględnić przynajmniej część tematów, oznaczonych w dalszych działach programu drukiem rozstrzelonym a przeznaczonych zasadniczo dla szkoły o 4 nauczycielach.

Wyniki nauczania.

Według tekstu na str. 167 programu szkoły stopnia drugiego, z pominięciem wymagań oznaczonych drukiem rozstrzelonym.

Rysunek.

1 godzina tygodniowo nauki osobnej lub 2 godziny łącznie z inną klasą (4. szkoły stopnia pierwszego, gdy jest zachowana, lub VI).

Materiał nauczania.

Według programu klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 168 i 169) ze wskazanym tam dostosowaniem do liczby godzin i ze zwróceniem szczególnej uwagi na zaznajomienie uczniów z użyciem farb i pędzla, a także zakładaniem rysunku farbami — ze względu na uczniów, którzy przychodzą do klasy V bezpośrednio z klasy III szkoły stopnia pierwszego.

Wyniki nauczania.

Według tekstu na str. 169 programu szkoły stopnia drugiego, z pominięciem wymagań oznaczonych drukiem rozstrzelonym.

Zajęcia praktyczne.

2 godziny tygodniowo nauki osobnej lub 3 godziny tygodniowo nauki, odbywającej się całkowicie lub częściowo łącznie z inną klasą.

Materiał nauczania i wyniki nauczania.

Według łatwiejszego wariantu programu klasy V szkoły stopnia drugiego (str. 177—180).

Śpiew.

1 godzina tygodniowo nauki osobnej lub 2 godziny tygodniowo nauki łącznej z klasą VI.

a. Przy 1 godzinie tygodniowo obowiązuje odpowiedni wariant programu dla kompletu z klas V i VI szkoły stopnia drugiego (tsr. 187—190), z zastosowaniem części przemiennej przypadającej na dany rok szkolny.

b. Przy 2 godzinach tygodniowo — obowiązuje także odpowiedni wariant dla tego kompletu (str. 185—187, z uwagami na str. 189).

W obu przypadkach, ze względu na uczniów, przychodzących bezpośrednio z klasy III szkoły stopnia pierwszego, należy na początku roku szkolnego przepracować wprowadzenie pisma nutowego na pięciolinii w zakresie gamy C major z włączeniem sposobu wyrażania wartości rytmicznych (ćwierćnuta, ósemka, półnuta i odpowiednie pauzy).

Ćwiczenia cielesne.

1 godzina tygodniowo nauki osobnej lub 1 godzina tygodniowo nauki łącznej w zespole chłopców wzgl. dziewcząt z klasy V i innej (4. szkoły stopnia pierwszego lub VI szkoły stopnia drugiego).

Według programu wspólnego dla klas V i VI szkoły stopnia drugiego (str. 190—193), w granicach możliwości bez pomijania tematów i wymagań, oznaczonych drukiem rozstrzelonym.

II. SZKOŁA STOPNIA TRZECIEGO, POWSTAJĄCA ZE SZKOŁY STOPNIA DRUGIEGO.

A. KLASY I — VI.

Programy normalne szkoły powszechnej stopnia trzeciego z zastrzeżeniami następującymi:

Geografia i nauka o przyrodzie w klasie IV.

Ze względu na zachowanie mniejszej liczby godzin (4 zamiast 5) w pierwszym roku po przemianowaniu można stosować przejściowo w tym roku program nauki o przyrodzie w klasie IV szkoły stopnia drugiego przy 4 godzinach tygodniowo (str. 103. i 104, 107).

Zajęcia praktyczne w klasie VI

w pierwszym roku po przemianowaniu.

Można pomijać tematy trudniejsze, należy natomiast w razie potrzeby uwzględnić niektóre roboty i szczegóły techniczne z kursu klasy V szkoły stopnia trzeciego, zwłaszcza w zakresie szycia.

Śpiew w klasach III, IV i VI.

a. W pierwszym roku po przemianowaniu można łączyć w komplet klasy III i IV, nie zaś IV i V; w komplecie tym należy opracowywać tę część przemienną odpowiedniego materiału nauczania (str. 71—73), która przypada we wszystkich szkołach stopnia trzeciego na dany rok szkolny.

b. W komplecie z klas VI i VII obowiązują wskazania następujące:

W pierwszym roku po przemianowaniu:

Program dla kompletu z klas VI i VII szkoły stopnia drugiego przy 2 godzinach nauki (str. 269 i 270), z uwzględnieniem tej części przemiennej, która przypada na dany rok szkolny.

W drugim roku po przemianowaniu:

Program dlak ompletu z klas VI i VII szkoły stopnia trzeciego (str. 196—199), z uwzględnieniem tej części przemiennej, która we wszystkich szkołach stopnia trzeciego przypada na dany rok szkolny, przy tym jednak w części przemiennej A należy uwzględnić dodatkowo skrócone opracowanie tonacji F major i łatwiejszych postępów chromatycznych, jeżeli

te tematy nie były opracowane w roku poprzednim, w części zaś przemiennej B — tonacji G major i trójdźwięku minorowego w podobnym przypadku.

B. KLASA VII.

w pierwszym roku istnienia.

Religia rzymskokatolicka.

Tygodniowo 1 godzina nauki cichej i 1 godzina nauki głośnej (lub 2 godziny nauki głośnej).

Obowiązuje ten sam program, który przypadłby na dany rok szkolny w dwuletniej klasie VI, gdyby szkoła nie została przemianowana. Jeżeli to jest kurs klasy VI szkoły stopnia trzeciego (co się może zdarzyć w r. szk. 1938/39), klasy VI i VII uczą się według tego programu razem, bez podziału czasu na naukę głośną i cichą.

Podręcznik.

Od r. szk. 1939/40 — podręcznik dla klasy VI szkół stopnia drugiego, odpowiadający kursowi przypadającemu na dany rok szkolny.

Język polski.

Tygodniowo 3 godziny nauki głośnej i 3 godziny nauki cichej.

Materiał nauczania.

Kurs A lub B dwuletniej klasy VI szkoły powszechnej stopnia drugiego, przypadający na dany rok szkolny (str. 197—200 lub 201—203). Ponadto:

W dziale „Czytanie" uwzględnić należy, o ile czas pozwoli, jeszcze utwory następujące:

a) przy przechodzeniu kursu A:

Mickiewicza fragment z „Dziadów" cz. II (od początku do sceny z Aniołkami włącznie). Słowackiego jeszcze jeden wyjątek z Balladyny, mianowicie początek sceny drugiej z aktu pierwszego: Skierka, Chochlik, Goplana; Reymonta: Z ziemi chełmskiej (wyjątki);

b) przy przechodzeniu kursu B:

Mickiewicza fragment z Dziadów cz. II (od początku do sceny z Aniołkami włącznie); Konopnickiej kilka wybrany liryk.

Należy uwzględnić zaznajomienie się z rymem, rytmem i zwrotką.

W dziale „Mówienie" należy stosować także opowiadania dzieci na tle odpowiednio dobranych wycinków z pism i dzienników, rozwinąć bardziej streszczenia, z uwzględnieniem artykułów itp., opracowywać plany przemówień.

W materiale ortograficznym zwrócić należy dodatkowo uwagę na najważniejsze przypadki pisowni poszczególnych form deklinacji rzeczowników (np. końcówkę **ą i om, ę i e, i, ii, ji, i ij, yj itp.)** oraz w ciągu kursu dbać o utrwalenie pisowni wyrazów, najczęściej używanych w życiu praktycznym.

W kursie A należy powtórzyć i uzupełnić, a w kursie B rozwinąć wiadomość o gwarach możliwie do zakresu, przewidzianego w programie klasy VII szkoły stopnia trzeciego (przystępne rozróżnianie mowy wykształconej i gwar ludowych; na tle urywków pisanych gwarą zwrócenie uwayi na główne różnice między gwarą a mową warstw w zakresie wymowy, odmiany i słownika — bez wchodzenia w szczegóły i bez jakichkolwiek uogólnień).

Wyniki nauczania.

Utrwalenie sprawności w czytaniu głośnym i cichym; umiejętność samodzielnego czytania łatwych utworów ze zrozumieniem ich treści; umiejętność poprawnego wypowiadania się w mowie i piśmie; opracowanie ortografii w zakresie wyrazów, używanych najczęściej w życiu praktycznym; przyswojenie wskazanych w materiale nauczania w kursach A i B wiadomości o zdaniu i wyrazie; praktyczne rozróżnianie gwary i języka warstw wykształconych; elementarne wiadomości o najwybitniejszych przedstawicielach kulturalnego życia Polski w zakresie, wskazanym w materiale nauczania.

Podręczniki.

Czytanka, gramatyką i ćwiczenia ortograficzne dla klasy VI szkół stopnia drugiego — odpowiadające kursowi, przypadającemu na dany rok szkolny.

Historia.

2 godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Kurs (A lub B) klasy VI szkoły powszechnej stopnia drugiego, przypadający na dany rok szkolny (str. 210 i 211 lub 212 i 213 programu szkół powszechnych stopnia drugiego — z możnością opuszczania tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

Wyniki nauczania.

Jak w klasie VI szkoły powszechnej stopnia drugiego (str. 213 i 214).

Podręcznik.

Podręcznik dla klasy VI szkoły stopnia drugiego, odpowiadający kursowi, który przypada na dany rok szkolny.

Geografia.

2 godziny tygodniowo.

Materiał nauczania.

Kurs (A lub B) klasy VI szkoły powszechnej stopnia drugiego, przypadający na dany rok szkolny (str. 217—219 lub 219—221 programu szkół powszechnych stopnia drugiego — z możnością opuszczania tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym).

Wyniki nauczania.

Jak w klasie VI szkoły powszechnej stopnia drugiego (str. 221).

Podręcznik.

Podręcznik dla klasy VI szkoły powszechnej stopnia drugiego, odpowiadający kursowi, który przypada na dany rok szkolny.

Nauka o przyrodzie.

3 godziny tygodniowo nauki głośnej i 1 godzina nauki cichej.

Podział roku szkolnego na okresy, poświęcone nauce o przyrodzie żywej i nauce o przyrodzie martwej — jak w klasie VI szkoły stopnia drugiego, z tą samą różnicą zależnie od kursu.

Materiał nauczania.

a. Jeżeli klasa VI przechodziła w poprzednim roku szkolnym kurs B:

W zakresie nauki o przyrodzie żywej obowiązuje materiał, należący do kursu A i podany na str. 225 i 226, 227 i 228 programu szkoły powszechnej stopnia drugiego, bez opuszczania tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym i z dodaniem w zakresie higieny i nauki o człowieku działu następującego:

„7. Oddziaływanie pasożytów zewnętrznych na ustrój ludzki i sposoby walki z nimi. Pasożyty zewnętrzne: trychiny, soliter. Krótkie wiadomości o ich przystosowaniu do życia pasożytniczego. Zarażenie się tymi pasożytami i sposób zapobiegania".

W związkiem z tym dodatkiem w dziale 3 pomija się temat, stanowiący część wprowadzonego działu 7: „Pasożyty przewodu pokarmowego, trychiny, soliter").

Nauka o przyrodzie martwej.

(Materiał czerpany głównie z kursu A klasy VI szkoły stopnia drugiego).

1. Skład powietrza. Spalanie pod kloszem. Prażenie proszku żelaza przy wolnym dostępie powietrza. Główne składniki powietrza: tlen i azot. Palenie się węgla i siarki w powietrzu, w tlenie.

2. Obieg węgla. Dwutlenek węgla. Obieg węgla w przyrodzie: udział w tym obiegu człowieka i zwierząt; przyswajanie węgla przez rośliny zielone; zależność świata zwierzęcego od roślinnego.

3. Skład chemiczny wody. Otrzymywanie wodoru za pomocą ogrzewania wilgotnego proszku żelaza w rurze. Otrzymywanie wody przez spalanie wodoru. Tlen jako drugi składnik wody.

4. Przetwory z węgla kamiennego. Sucha destylacja węgla kamiennego; fabrykacja gazu świetlnego. Ciężar gazu świetlnego w stosunku do ciężaru powietrza, główne części składowe gazu świetlnego. Obchodzenie się z domową instalacją gazową i jej konserwacja. Koks. Smoła pogazowa.

5. Ropa naftowa. Jej główne przetwory: benzyna, nafta, smary, parafina; środki ostrożności przy obchodzeniu się z benzyną i naftą; środki ratownicze w chwili przypadkowego zapalenia się benzyny, nafty i innych łatwopalnych materiałów.

6. Sól kuchenna. Sól kopalniana; warzonka.

7. Przetwory ze zbóż, ziemniaków, buraków. Mąka, chleb, krochmal, cukier, spirytus. Napoje alkoholowe i bezalkoholowe.

8. Przetwory z mleka. Jaja. Tłuszcze. Owoce. Części składowe mleka; przetwory z mleka. Mleko i chleb w odżywianiu. Części składowe jaja, działanie na białko: ogrzewania, spirytusu, względnie kwasu octowego. Tłuszcze zwierzęce i roślinne i ich zastosowanie. Przetwory owocowe.

9. O obronie przeciwgazowej. Powtórzenie wiadomości o obronie czynnej i biernej z przeszłorocznego kursu B. Praktyczne wskazówki: użycie maski, zachowanie się w schronie.

10. Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o zjawiskach elektrycznych z przeszłorocznego kursu B. Sposoby otrzymania prądu indukcyjnego. Model prądnicy; model motoru. Instalacja oświetleniowa w mieszkaniu. Telefon. Iskra z maszyny elektrostatycznej; działanie iskry. Środki ostrożności przy obchodzeniu się z prądem; środki ratownicze w wypadku porażenia prądem.

11. Najważniejsze przyrządy optyczne. Załamanie światła. Soczewka. Lupa. Okulary: daleko i krótkowzroczność. O barwach tęczy, rozszczepienie światła białego.

12. Mierzenie czasu. Wahadło; zasady budowy zegara ciężarowego i sprężynowego.

b. Jeżeli klasa VI przechodziła w poprzednim roku szkolnym kurs A:

W zakresie nauki o przyrodzie żywej obowiązuje materiał, należący do kursu B i podany na str. 228, 229 i 231 programu szkół powszechnych stopnia drugiego, bez opuszczania tematów oznaczonych drukiem rozstrzelonym i z zamianą działu 4 kursu jesiennego (str. 228) na ujęcie bardziej szczegółowe:

„4. Elementarne wiadomości o bakteriach. Zjawiska z życia codziennego, wywołane przez bakterie: kwaszenie kapusty, ogórków, mleka. Sposoby zabezpieczania produktów spożywczych od psucia się. Działalność bakteryj w ściółce leśnej, kompoście, oborniku próchnicy. Bakterie chorobotwórcze. Ich działalność w ustroju ludzkim na przykładzie gruźlicy. Zakażenie przyranne. Wskazówki praktyczne z zakresu zapobiegania najważniejszym chorobom zakaźnym. Główne sposoby roznoszenia chorób zakaźnych: pieniądz, woda, mleko itp.".

Nauka o przyrodzie martwej.

(Materiał czerpany głównie z kursu B klasy VI szkoły stopnia drugiego).

1. Wapień, granit, glina. Wapień pospolity; wapno palone, gaszone, zastosowanie wapna w budownictwie, rolnictwie i zabiegach sanitarnych; cement, beton.

Główniejsze składniki granitu; zastosowanie granitu; produkty jego wietrzenia.

Glina. Zachowanie się surowej gliny wobec wody; plastyczność gliny. Wypalanie gliny; cegła, jej porowatość, zachowanie się cegły wobec wody; zabezpieczenie murów od nasiąkania wodą; dreny; gliniane naczynia kuchenne niepolewane i polewane, kafle.

2. Żelazo. Rudy żelaza; otrzymanie żelaza z rudy przy pomocy węgla; wielki piec. Gatunki żelaza: surowiec, stal. Zastosowanie tych gatunków żelaza do wyrobu przedmiotów codziennego użytku. Znaczenie stali w przemyśle wojennym. Konserwacja przedmiotów żelaznych.

3. Kompas. Magnes w kształcie „igły". Oddziaływanie igły kompasu na opiłki i przedmioty żelazne. Wzajemne oddziaływanie dwóch igieł. Stały kierunek igły w kompasie: biegun północny i południowy. Inne kształty magnesów.

4. Prąd galwaniczny. Elektromagnes. Praktyczne poznanie budowy dzwonka elektrycznego ze szczególnym uwzględnieniem elektromagnesu. Ogniwo Leclanché'go. Obwód prądu.

Latarka elektryczna; praktyczne zaznajomienie się z jej budową; żarówka jako sygnalizator prądu. Wprowadzenie do obwodu prądu przewodników o różnych długościach, grubościach i z różnych materjałów; posługiwanie się stosem zamiast pojedyńczego ogniwa.

5. Prąd indukowany i jego zastosowania. Sposoby otrzymania prądu indukowanego. Model prądnicy; model motoru. Instalacja oświetleniowa w mieszkaniu. Telefon, Radioodbiornik kryształkowy: obchodzenie się, konserwacja.

6. Zjawiska elektryczne w atmosferze. Błyskawica. Iskra z maszyny elektrycznej; dziaałnie iskry. Gromnik. Środki ostrożności przy obchodzeniu się z prądem; środki ratownicze w wypadku porażenia prądem.

7. Powtórzenie i uzupełnienie wiadomości o przetworach węgla kamiennego z przeszłorocznego kursu A. Sucha destylacja węgla kamiennego; fabrykacja gazu świetlnego. Ciężar gazu świetlnego w stosunku do ciężaru powietrza, główne części składowe gazu świetlnego. Obchodzenie się z domową instalacją gazową i jej konserwacja. Koks. Smoła pogazowa.

8. O obronie przeciwgazowej. Praktyczne wskazówki: użycie maski, zachowanie się w schronie. Znaczenie silnego lotnictwa dla obrony przeciwgazowej; obrona czynna i bierna.

9. Pływanie ciał. Prawo Archimedesa dla wody i powietrza. Areometr; balon. Zasady czynnego pływania, samolot.

10. O pracy, tarciu i środku ciężkości. Przykłady prac, wykonywanych przez ludzi i zwierzęta, wodę i wiatr, z określaniem wykonywanej czynności i zwracaniem uwagi na to, że dla wykonania pracy są konieczne: siła i przesunięcie. Przykłady narzędzi, przyrządów i prostych maszyn, używanych przez człowieka do wykonywania pracy, ze stopniowym wyodrębnieniem dźwigni i równi pochyłej. Doświadczenia z dźwignią, kołowrotem, równią pochyłą w celu wykazania, że one ułatwiają wykonanie pracy.

Przykłady tarcia w działaniu poznanych narzędzi, przyrządów i maszyn. Przykłady celowego wzmacniania i osłabiania tarcia.

11. Silniki Środek ciężkości; trzy stany równowagi. Główne zasady budowy i działania wiatraka, maszyny parowej, turbiny wodnej. Przegląd przykładów zastosowań silników.

12. Mierzenie czasu. Wahadło; zasady budowy zegara ciężarowego i sprężynowego.

Wyniki nauczania.

W zakresie nauki o przyrodzie żywej.

Znajomość najpospolitszych drzew krajowych i aklimatyzowanych, kilku roślin zarodnikowych podszycia leśnego, kilku roślin stanowisk suchych, z uwzględnieniem parowizn roślin, przystosowań do sta-

nowisk suchych, wpływu światła na życie i kształtowanie się roślin i przyswajanie przez nie węgla.

Elementarne wiadomości o kiełkowaniu roślin czynnościach korzenia, właściwościach gleby jako środowiska, w którym żyją korzenie.

Znajomość pewnej liczby owadów leśnych szkodliwych i użytecznych oraz ich znaczenia w gospodarce leśnej.

Zrozumienie potrzeby ochrony przyrody.

Znajomość higieny osobistej oraz środków doraźnej pomocy na podstawie elementarnych wiadomości o budowie i czynnościach organizmu ludzkiego.

Przyswojenie elementarnych wiadomości o bakteriach. Zdobycie najważniejszych wiadomości o chorobach zakaźnych a zwłaszcza gruźlicy i o najpospolitszych pasożytach; uświadomienie o zgubnych wpływach alkoholizmu.

W zakresie nauki o przyrodzie martwej.

W przypadku **a:**

Zrozumienie znaczenia tlenu przy spalaniu, znajomość chemicznego składu wody, znajomość rodzimych kopalin, wskazanych w programie, oraz sposobów ich użytkowania; znajomość wskazanych w materiale nauczania głównych produktów użytkowych suchej destylacji węgla kamiennego i destylacji ropy naftowej. Zapoznanie się z pierwszymi środkami obrony przed napadem gazowym.

Orientacja w zasadniczej kolejności prac i produktów przy otrzymywaniu przetworów rolnych. Znajomość budowy i działania dzwonka elektrycznego, latarki elektrycznej, sprawność w obchodzeniu się z nimi; orientacja w głównych sposobach wytwarzania prądu indukowanego; umiejętność należytego obchodzenia się z odbiorczą instalacją oświetleniową (żarówka, wyłącznik, przełącznik); zrozumienie zjawiska piorunu. Znajomość prostych przyrządów optycznych.

Pojęcie o pracy, tarciu, o trzech zasadniczych stanach równowagi; rozumienie działania dźwigni i kołowrotu; orientacja w głównych zasadach budowy i działania omówionych silników.

W przypadku **b:**

Zrozumienie znaczenia tlenu przy spalaniu, znajomość chemicznego składu wody; znajomość rodzimych kopalin, wskazanych w programie, oraz sposobów ich użytkowania. Zapoznanie się z pierwszymi środkami obrony przed napadem gazowym. Zrozumienie zasad pływania ciał.

Orientacja w otrzymywaniu przetworów rolnych, wskazanych w materiale nauczania. Znajomość budowy i działania dzwonka elektrycznego, latarki elektrycznej, sprawność w obchodzeniu się z nimi; orientacja w głównych sposobach wytwarzania prądu indukowanego; umiejętność należytego obchodzenia się z odbiorczą instalacją oświetleniową (żarówka, wyłącznik, przełącznik); zrozumienie zjawiska piorunu. Znajomość prostych przyrządów optycznych.

Pojęcie o pracy, tarciu o trzech zasadniczych stanach równowagi; rozumienie działania dźwigni i kołowrotu; orientacja w głównych zasadach budowy i działania omówionych silników.

Podręczniki.

Podręczniki, odpowiadające temu kursowi klasy VI szkoły powszechnej stopnia drugiego, który stanowi główną część programu na dany rok szkolny, z ew. wykorzystaniem przez nauczyciela do tematów dodatkowych podręcznika dla klasy VI szkoły stopnia trzeciego (w braku podręcznika do nauki o przyrodzie żywej — tymczasowo podręczniki dla klasy VI i klasy VII szkoły stopnia trzeciego).

Arytmetyka i geometria.

Tygodniowo 2 godziny nauki głośnej i 2 godziny nauki cichej.

Materiał nauczania.

a. Jeżeli klasa VI przechodziła w pierwszym roku szkolnym kurs B:

Arytmetyka.

1. Utrwalenie sprawności w rachunku na liczbach całkowitych i ułamkowych. Stosunek i diagram.

Powtórzenie i utrwalenie znajomości działań na liczbach całkowitych i ułamkowych, ze szczególnym uwzględnieniem przybliżeń dziesiętnych — na zadaniach, czerpanych z życia praktycznego oraz dostępnych dla uczniów dziedzin nauki i techniki.

Stosunek dwóch lub kilku wielkości jednorodnych. Podział wielkości na części w danym stosunku.

Porównawcze przedstawienie kilku wielkości za pomocą diagramów prostokątnych; przedstawianie podziału wielkości na części na diagramie prostokątnym. Wykresy zmian wielkości, np. temperatury (powyżej zera i poniżej zera), cen rynkowych itp.

2. Znakowanie literowe.

Wprowadzenie znakowania literowego przy budowie wzorów na wyrażenie związku między wielkościami; użycie nawiasów i kreski ułamkowej. Wyznaczanie liczbowej wartości wyrażeń literowych.

3. Wielkości wprost i odwrotnie proporcjonalne.

Przykłady wielkości wprost proporcjonalnych; wyznaczanie współczynnika proporcjonalności; rozwiązywanie zagadnień na wielkości wprost proporcjonalne.

Przykłady wielkości odwrotnie proporcjonalnych; wyznaczanie stałego iloczynu odpowiadających sobie wartości; rozwiązywanie zagadnień na wielkości odwrotnie proporcjonalne.

4. Powtórzenie i rozszerzenie obliczeń procentowych.

Wyznaczanie procentu danej wielkości; wyznaczanie wielkości na podstawie danego jej procentu; wyznaczanie stosunku procentowego jednej wielkości do drugiej. Wyznaczanie stosunku procentowego części składowych do całości; przedstawianie składu procentowego na diagramie prostokątnym.

Stosowanie obliczeń procentowych do zagadnień praktycznych; rabat i skonto w rachunkach za towary. Procenty w prostych zestawieniach statystycznych. Promil.

Obliczanie oprocentowania pieniędzy w czasie. Obliczanie kapitału, czasu, oprocentowania i stopy procentowej.

Geometria.

Kurs A klasy VI szkoły stopnia drugiego (str. 237 i 238).

b. Jeżeli klasa VI przechodziła w poprzednim roku szkolnym kurs A:

Arytmetyka.

1. Utrwalenie sprawności w rachunku na liczbach całkowitych i ułamkowych.

Powtórzenie i utrwalenie znajomości działań na liczbach całkowitych i ułamkowych — na zadaniach czerpanych z różnych dziedzin.

Rozwinięcie dziesiętne ułamka zwykłego. Przybliżenie dziesiętne jako wynik zaokrąglenia i jako wynik pomiaru; praktyczne reguły dodawania i odejmowania przybliżeń dziesiętnych oraz zaokrąglenia iloczynu i ilorazu przybliżeń. Zadania z uwzględnieniem ciężaru właściwego ciał. Przeliczanie walut obcych (z uwzględnieniem potrzeb środowiska). Zadania praktyczne z innych dziedzin.

2. Stosunek i diagram.

Stosunek dwóch ulb kilku wielkości jednorodnych. Podział wielkości na części w danym stosunku.

Porównawcze przedstawienie kilku wielkości za pomocą diagramów prostokątnych; przedstawianie podziału wielkości na części na diagramie prostokątnym. Wykresy zmian wielkości, np. temperatury (powyżej zera i poniżej zera), cen rynkowych itp.

3. Znakowanie literowe.

Wprowadzenie znakowania literowego przy budowie wzorów na wyrażenie związku między wielkościami; użycie nawiasów i kreski ułamkowej. Wyznaczanie liczbowej wartości wyrażeń literowych.

4. Powtórzenie i rozszerzenie obliczeń procentowych.

Wyznaczanie procentu danej wielkości; wyznaczanie wielkości na podstawie danego jej procentu; wyznaczanie stosunku procentowego jednej wielkości do drugiej. Wyznaczanie stosunku procentowego części składowych do całości; przedstawianie składu procentowego na diagramie prostokątnym.

Obliczanie oprocentowania pieniędzy w czasie. Obliczanie kapitału, czasu, oprocentowania i stopy procentowej.

Wiadomości o zobowiązaniach dłużnych i o wekslach. Wiadomości o Pocztowej Kasie Oszczędności (P. K. O.): wpłaty czekowe, książeczki oszczędności.

Przykłady stosowania procentów w zagadnieniach statystycznych i ekonomicznych (np. w obliczaniu niektórych podatków bezpośrednich oraz ubezpieczeń). Procenty w zadaniach z dziedziny handlu.

G e o m e t r i a.

Kurs B klasy VI szkoły stopnia drugiego (str. 240) z dodaniem w ostatnim ustępie działu 1 tematu „Ćwiczenia w czytaniu planów gruntowych".

Wyniki nauczania.

w obu przypadkach.

Umiejętność wykonywania działań na ułamkach zwykłych;

rozumienie pozycyjnego układu numeracji w zastosowaniu do liczb dziesiętnych i umiejętność wykonywania działań na liczbach dziesiętnych wraz z umiejętnością praktycznego stosowania przybliżeń dziesiętnych;

znajomość metrycznego układu jednostek miary wraz z umiejętnością wykonywania działań na wyrażeniach mianowanych;

rozumienia pojęcia stosunku wielkości jednorodnych i umiejętność stosowania tego pojęcia; umiejętność obliczania części wielkości przy podziale w danym stosunku;

umiejętność czytania i konstruowania diagramów prostokątnych i wykresów jako swoistej odmiany przedstawienia matematycznego;

rozumienie elementarnych wyrażeń literowych i umiejętność wyznaczania ich wartości liczbowej;

umiejętność wyznaczania procentu danej wielkości, wyzanczania wielkości na podstawie danego jej procentu, wyznaczania stosunku procentowego jednej wielkości do drugiej oraz obliczania odsetek przy oprocentowaniu pieniędzy w czasie — łącznie zastosowaniami praktycznymi procentów;

umiejętność rozpoznawania poznanych figur płaskich i utworów przestrzennych;

umiejętność obliczania pola wielokąta oraz długości okręgu i pola koła;

umiejętność obliczania pola powierzchni oraz objętości graniastosłupów prostych i walców obrotowych;

umiejętność stosowania nabytych wiadomości do zagadnień praktycznych, wymagających wykonania kilku czynności rachunkowych.

Podręcznik i książka pomocnicza.

Podręcznik, odpowiadający temu kursowi klasy VI szkoły stopnia drugiego, który stanowi główną podstawę nauki w danym roku. Podręcznik dla klasy VII szkoły stopnia trzeciego może być oprócz tego stosowany jako książka pomocnicza dla nauczyciela i uczniów.

R y s u n e k.

2 godziny tygodniowo.

Do wyboru zależnie od istotnego przygotowania i uzdolnień uczniów:

a) kurs A lub B klasy VI szkoły stopnia drugiego, przypadający na dany rok szkolny (str. 245 i 246 lub 246 i 247); odpowiednie wyniki nauczania (str. 247):

lub:

b) materiał nauczania w klasie VII szkoły stopnia trzeciego (str. 228 i 229); odpowiednie wyniki nauczania (str. 229) — z dodaniem słów: „umiejętność wykonania krótkiego napisu".

Z a j ę c i a p r a k t y c z n e.

3 godziny tygodniowo.

Według programu, obowiązującego w klasie VI szkoły stopnia drugiego przy 3 godzinach nauki osobnej (str. 254—259) programu szkół powszechnych stopnia drugiego).

Ś p i e w.

2 godziny tygodniowo łącznie z klasą VI.

Materiał nauczania w komplecie z klas VI i VII — według programu do kompletu z klas V i VI szkoły stopnia drugiego przy 2 godzinach nauki (str. 269 i 270), z uwzględnieniem tej części przemiennej, która przypada na dany rok szkolny. Dla klasy VII — odpowiednie wyniki nauczania w klasie VI (str. 271 programu szkół powszechnych stopnia drugiego).

Ć w i c z e n i a c i e l e s n e.

2 godziny tygodniowo.

Materiał ćwiczebny.

Według programu wspólnego dla klas V, VI i VII szkół stopnia trzeciego (str. 241—244 programu szkół powszechnych stopnia trzeciego).

Wyniki nauczania.

Jak w dwuletniej klasie VI szkoły stopnia drugiego (str. 277 programu szkół powszechnych stopnia drugiego).

C. W następnych latach nauka w klasie VII odbywa się według normalnego programu tej klasy w szkole powszechnej stopnia trzeciego z zastrzeżeniem następującym:

Śpiew w komplecie z klas VI i VII.

w drugim roku po przemianowaniu.

Obowiązuje program dla kompletu z klas VI i VII szkoły stopnia trzeciego (str. 239 i 240), z uwzględnieniem tej części przemiennej, która we wszystkich szkołach stopnia trzeciego przypada na dany rok szkolny, przy tym jednak w części przemiennej A należy uwzględnić dodatkowo skrócone opracowanie tonacji F major i łatwiejszych postępów chromatycznych, jeżeli te tematy nie były opracowane w roku poprzednim, w części zaś przemiennej B — tonacji G major i trójdźwięku minorowego w podobnym przypadku.

35.

ZARZĄDZENIE

Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

z 3 kwietnia 1939 r. (Nr III PU-2500/39)

w sprawie

regulaminu egzaminu dla eksternów w szkołach technicznych, mechanicznych i elektrycznych — starego ustroju.

§ 1. Na podstawie art. 1 ustawy z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych (Dz. U. R. P. Nr 50, poz. 304) ustanawiam regulamin egzaminu dla eksternów w szkołach technicznych — mechanicznych i elektrycznych — starego ustroju.

§ 2. Zarządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Minister:
(—) W. Świętosławski.

Załącznik do Zarządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 3 kwietnia 1939 r. Nr LLL PU-2500/39.

REGULAMIN

egzaminu dla eksternów w szkołach technicznych — mechanicznych i elektrycznych — starego ustroju.

§ 1. Egzamin według niniejszego regulaminu zdają eksterni w zakresie programu szkół technicznych starego ustroju.

1) czteroletniej szkoły mechanicznej typu zasadniczego, opartej na podbudowie 7-klasowej szkoły powszechnej;

2) 3-letniej szkoły elektrycznej, opartej na 6 klasach gimnazjum ogólnokształcącego starego ustroju.

§ 2. Do egzaminu mogą być dopuszczeni kandydaci, którzy mają wymagane świadectwa szkolne, odbytą praktykę zawodową oraz sprawują się nienagannie.

§ 3. I. Od kandydatów, wymienionych w § 1 pkt. 1, jest wymagane jedno z niżej wymienionych świadectw szkolnych:

a) świadectwo ukończenia 7 oddziałów 6 lub 7 klasowej szkoły powszechnej starego ustroju, lub

b) świadectwo ukończenia szkoły powszechnej stopnia II lub III nowego ustroju;

c) świadectwo ukończenia szkoły rzemieślniczej lub rzemieślniczo-przemysłowej;

d) inne świadectwo, uznane przez Ministerstwo W. R. i O. P. za równoważne.

II. Od kandydatów, wymienionych w § 1 pkt. 2), wymagane jest jedno z niżej wymienionych świadectw:

a) świadectwo ukończenia 6 klas szkoły średniej ogólnokształcącej starego ustroju;

b) świadectwo ukończenia gimnazjum ogólnokształcącego nowego ustroju;

c) świadectwo ukończenia 4-letniego gimnazjum zawodowego;

d) inne świadectwo, uznane przez Ministerstwo W. R. i O. P. za równoważne.

§ 4. Kandydaci powinni przedstawić świadectwo odbytej co najmniej 3-letniej praktyki, uznanej przez Ministerstwo W. R. i O. P. za odpowiednią.

§ 5. Dowodem nienagannego sprawowania jest świadectwo niekaralności sądowej kandydata, wystawione przez kompetentną władzę jemiejsca zamieszkania.

§ 6. Egzamin ma wykazać, czy kandydat osiągnął taki poziom przygotowania zawodowego i ogólnego, który odpowiada wymaganiom programowym danej państwowej szkoły zawodowej.

§ 7. Egzaminy organizują Kuratoria Okręgów Szkolnych w czerwcu i lutym.

Miejsca egzaminów ustala Ministerstwo W. R. i O. P.

§ 8. Kandydaci zwracają się z podaniem do Ministerstwa W. R. i O. P. o dopuszczenie ich do egzaminu dla eksternów i o wskazanie im Państwowej Komisji Egzaminacyjnej.

Podania należy wnosić do dnia 1 grudnia i 1 kwietnia każdego roku. W podaniu należy wskazać typ szkoły, z zakresu programu, której kandydat ma składać egzamin.

Do podania poza dokumentami, wymienionymi w § 3, 4 i 5, należy dołączyć:

a) własnoręcznie napisany życiorys z podaniem odbytej nauki i praktyki zawodowej;

b) świadectwo urodzenia;

c) dwie nienaklejone fotografie, opatrzone własnoręcznym podpisem;

d) dowody wpłaconej należności za egzamin.

Przedstawienie danych niezgodnych z rze-

czywistością powoduje niedopuszczenie do egzaminu lub skreślenie z listy zdających.

§ 9. Państwową Komisję Egzaminacyjną stanowią:

a) przewodniczący Komisji i jego zastępca (zastępcy), powołani przez Kuratora Okręgu Szkolnego;
b) egzaminatorzy, powołani przez Kuratora Okręgu Szkolnego.

Członkowie Komisji są obowiązani do brania udziału we wszystkich jej posiedzeniach; w wyjątkowych przypadkach powinni uzyskać zwolnienie od przewodniczącego. W sprawach każdego egzaminowanego głosują wszyscy członkowie Państwowej Komisji Egzaminacyjnej.

Uchwały na posiedzeniach Komisji Egzaminacyjnej zapadają zwyczajną większością głosów obecnych członków. W razie równości głosów decyduje przewodniczący.

Członkowie Komisji są obowiązani do zachowania w tajemnicy ocen oraz treści obrad Komisji. Do ogłoszenia wyników egzaminu jest upoważniony przewodniczący Komisji lub jego zastępca.

§ 10. Kandydat zdaje egzamin według programu, ustalonego przez Ministerstwo W. R. i O. P.

§ 11. Egzamin obejmuje część piśmienną, praktyczną i ustną.

I. Kandydaci, wymienieni w § 1 pkt. 1), zdają:

a) egzamin piśmienny z języka polskiego, matematyki, technologii i części maszyn (egzamin z części maszyn powinien obejmować obliczenia, szkice odręczne i rysunki wykonawcze);
b) egzamin praktyczny, na którym powinni wykazać umiejętność wykonywania ćwiczeń w zakresie: pomiarów warsztatowych, sporządzania charakterystyk obrabiarek, kart kalkulacyjnych obróbki, nastawiania obrabiarek — oraz umiejętność wykonania przedmiotu w zakresie ręcznej i mechanicznej obróbki metali;
c) egzamin ustny — ze wszystkich przedmiotów obowiązującego programu.

II. Kandydaci, wymienieni w § 1 pkt. 2), zdają:

a) egzamin piśmienny z języka polskiego, matematyki, maszyn i urządzeń elektrycznych;
b) egzamin praktyczny, na którym winni wykazać umiejętność pomiarów w zakresie miernictwa elektrycznego, pomiarów maszyn i transformatorów;
c) egzamin ustny ze wszystkich przedmiotów obowiązującego programu.

Ministerstwo W. R. i . P. może zwolnić kandydata — na podstawie przedstawionych świadectw szkolnych — od niektórych egzaminów oraz — na podstawie świadectw szkolnych i odbytej praktyki — zwolnić w całości lub częściowo od egzaminu z zajęć praktycznych.

§ 12. Tematy egzaminacyjne ustala Komisja Egzaminacyjna.

§ 13. Egzamin piśmienny odbywa się pod kontrolą przewodniczącego Komisji Egzaminacyjnej lub jego zastępcy i jednego lub więcej wyznaczonych przez niego członków Komisji.

Na wypracowania piśmienne z poszczególnych przedmiotów ogólnokształcących wyznacza się po 4 godziny — bez wliczania czasu, zużytego na podyktowanie kandydatom tematów. Na wypracowania piśmienne z przedmiotów zawodowych można wyznaczyć do 3-ch dni po 8 godzin dziennie.

Zdającym wolno przynosić tylko te pomoce naukowe, które wyznaczy przewodniczący Komisji po zasięgnięciu opinii egzaminatorów.

§ 14. Wypracowania egzaminacyjne ocenia właściwy egzaminator. Zaznacza on zalety i braki wypracowania, a umotywowaną ocenę wyraża jednym ze stopni: bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny. Błędy i ich rodzaj należy zaznaczyć na wypracowaniu. Ocenę ostateczną wypracowania egzaminacyjnego ustala przewodniczący, który może wystawić inną ocenę, niż egzabinator, zmianę tę jednak powinien umotywować piśmiennie przy ustalonej ocenie.

§ 15. Przed egzaminem ustnym Komisja Egzaminacyjna ustala na posiedzeniu listę dopuszczonych do egzaminu.

Do egzaminu ustnego może być dopuszczony kandydat, który otrzymał tylko jedną ocenę niedostateczną na egzaminie piśmiennym.

Przed egzaminem ustnym przewodniczący — w razie potrzeby — dzieli zdających na grupy. Egzamin ustny każdej grupy odbywa się oddzielnie.

§ 16. Do egzaminu ustnego należy przygotować: protokóły egzaminu według załączonego wzoru z wpisanymi ocenami z egzaminu piśmiennego, wypracowania egzaminacyjnego kandydata oraz pomoce potrzebne przy zdawaniu egzaminów.

§ 17. Egzamin ustny odbywa się w zasadzie wobec wszystkich członków Komisji.

Z danego przedmiotu egzaminuje powołany do tego członek Komisji lub — w razie potrzeby — jego zastępca, wyznaczony przez przewodniczącego spośród członków Komisji. Inni członkowie Komisji mogą brać udział w egzaminowaniu za zgodą przewodniczącego.

Przewodniczący ma prawo brać czynny udział w egzaminowaniu z każdego przedmiotu.

Egzamin ustny kandydata ze wszystkich przedmiotów powinien się odbywać w ciągu 2-ch, 3-ch lub 4-ch dni następujących po sobie. Czas trwania egzaminu ustnego jednego kandydata ze wszystkich przedmiotów — z wyjątkiem zajęć praktycznych — nie powinien przekraczać 15-u godzin.

Egzamin z zajęć praktycznych może trwać najdłużej dwa dni po 8 godzin dziennie.

Komisja Egzaminacyjna może dowolnie rozłożyć podany wymiar czasu na dni.

§ 18. Ocenę odpowiedzi ustnej z każdego przedmiotu ustala Komisja Egzaminacyjna na wniosek egzaminatora danego przedmiotu i wyraża ją jednym z czterech stopni, wymienionych w § 14.

§ 19. Bezpośrednio po egzaminie ustnym danej grupy zdających Komisja Egzaminacyjna ustala dla każdego z nich oceny ostateczne ze wszystkich przedmiotów egzaminu na podstawie: 1) wyniku egzaminu piśmiennego i praktycznego, 2) wyniku egzaminu ustnego, 3) ogólnej opinii członków Komisji o jego przygotowaniu ogólnym oraz zawodowym w zakresie danej specjalności. Oceny te wyraża Komisja za pomocą stopni, wymienionych w § 14.

Kandydat zdał egzamin, jeżeli ze wszystkich przedmiotów otrzymał oceny co najmniej dostateczne.

Uchwale Komisji o ostatecznym wyniku egzaminu może się sprzeciwić przewodniczący Komisji. Wówczas sprawa podlega decyzji Kuratorium.

Bezpośrednio po zakończeniu narady i podpisaniu protokołu egzaminów przez członków Komisji przewodniczący ogłasza ostateczny wynik egzaminu każdej grupie zdających.

§ 20. Kandydat, który zdał egzamin, otrzymuje podpisane przez przewodniczącego i członków Komisji Egzaminacyjnej oraz zaopatrzone pieczęcią Kuratorium Okręgu Szkolnego świadectwo ukończenia danej szkoły zawodowej ze stopniami, ustalonymi w § 18 i 19.

Jeżeli kandydat został zwolniony od egzaminu z niektórych przedmiotów (§ 11), otrzymuje z nich na świadectwie dojrzałości takie stopnie, jakie były wystawione na świadectwie szkolnym, które służyło za podstawę zwolnienia. Poza tym na świadectwie dojrzałości powinno być podane, na jakiej podstawie i z których przedmiotów kandydat został zwolniony od egzaminu. Na świadectwie należy umieścić orzeczenie, że kandydatowi przysługuje prawo używania tytułu, ustalonego w statucie danej państwowej szkoły zawodowej.

§ 21. Odstąpienie od egzaminu w jakiejkolwiek jego części, niestawienie się na egzamin, lub skreślenie z listy zdających jest równoznaczne z niezdaniem egzaminu, o ile kandydat nie poda ważnych okoliczności, które przewodniczący uzna za usprawiedliwione. Odstąpienie od egzaminu z powodu choroby powinno być usprawiedliwione świadectwem lekarza urzędowego. W takich przypadkach Komisja Egzaminacyjna rozstrzyga o możliwości ponownego zdawania egzaminu w tym samym okresie.

§ 22. Jeeżli kandydat przystępuje do egzaminu po raz drugi, Komisja Egzaminacyjna jest obowiązana zapoznać się z protokółem jego egzaminu poprzedniego, na podstawie wyników którego może go zwolnić od egzaminu z tych przedmiotów, z których otrzymał oceny co najmniej dobre. Takie zaliczenie części egzaminu poprzedniego może się odbyć tylko raz, po czym kandydat zdaje pełny egzamin.

§ 23. Z posiedzeń Komisji Egzaminacyjnej, oraz z przebiegu egzaminów piśmiennych, praktycznych i ustnych spisuje się protokóły, które podpisują wszyscy członkowie Komisji. Protokóły te, do których dołącza się wypracowania piśmienne, przesyła przewodniczący Komisji do Kuratorium Okręgu Szkolnego.

Wypracowania piśmienne mogą być zniszczone po upływie 2 lat od czasu zdawania egzaminów.

§ 24. Członkowie Państwowej Komisji Egzaminacyjnej pobierają za pracę w Komisji wynagrodzenie według norm, ustalonych przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

§ 25. Komisja Egzaminacyjna rozwiązuje się po ukończeniu prac, określonych w niniejszym regulaminie.

§ 26. Egzaminy według niniejszego regulaminu mogą być przeprowadzane do roku 1942 włącznie.

Wzór protokółu.

Protokół egzaminu dla eksternów szkoły ....

.... dawnego ustroju.

Nr

(Wypełnia Państwowa Komisja Egzaminacyjna)

Miejsce na fotografię

Nazwisko ....

Imię ....

Urodzon.... dnia .... roku ....

w .... powiatu ....

Religia (wyznanie) ....

Miejsce stałego zamieszkania ....

Adres w czasie egzaminów ....

....

Zdaje egzamin według programu szkoły ....

....

Obiera język obcy nowożytny ....

Wykonane prace konstrukcyjne i inne prace graficzne ....

....

Złożył świadectwa szkolne ....

....

....

Złożył świadectwa odbytej praktyki ....

....

....

....

Zwolniony na podstawie ....

....

od egzaminu z przedmiotów ....

....

....

Podpis Przewodniczącego Państwowej
Komisji Egzaminacyjnej lub jego zastępcy:

Zestawienie ocen.

Przedmioty egzaminu	Religia	Język polski	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.	itd.
Egzamin piśmienny i praktyczny									
Egzamin ustny									
Ocena ostateczna									

Uchwała Państwowej Komisji Egzaminacyjnej:

.... zdał...... egzamin......

w zakresie programu szkoły ....

Przewodniczący Państwowej Komisji
Egzaminacyjnej:

Członkowie

Protokół egzaminów ustnych:

Przedmiot egzaminu	Data	Treść pytań i krótka charakterystyka odpowiedzi
Religia		
Język polski		
i t. d.		
i t. d.		

Przewodniczący Państwowej Komisji
Egzaminacyjnej:

Uwagi:

36.

OKÓLNIK
Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

z dnia 27 marca 1939 r. (II W-1690/39)

o trybie postępowania w zakresie wychowania fizycznego młodzieży szkolnej w Kuratoriach Okręgów Szkolnych.

W związku z zarządzeniem Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r. w sprawie organizacji przysposobienia młodzieży szkolnej do obrony kraju (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. nr 12 z roku 1937, poz. 369) oraz celem zapewnienia sprawom wychowania fizycznego należytej pieczy, ustalam co następuje:

1. Sprawy w. f. w Kuratoriach załatwia Wydział Ogólny, który w swym składzie ma wizytatora, instruktora i instruktorkę w. f., jako aparat nadzorujący, kontrolujący, doradczy i instruktorski.

2. Naczelnik Wydziału Ogólnego posiada w swym ręku ogólne kierownictwo i nadzór nad sprawami w. f., które wykonuje na podstawie dyrektyw Kuratora Okr. Szk.; w szczególności naczelnik Wydziału Ogólnego kieruje pracą wizytatora i instruktorów w. f., koordynuje ich działalność w obrębie wydziału i ich współpracę z innymi wydziałami, bierze udział w ważniejszych posiedzeniach innych wydziałów lub międzywydziałowych poświęconych zagadnieniom w. f., utrzymuje przy pomocy wizytatora bądź instruktora w. f. kontakt z władzami w. f. i p. w., organizacjami w. f. oraz czynnikami sportowymi w zakresie ustalonym przez Kuratora Okr. Szk.

3. Wizytator w. f., a) opracowuje zarządzenia, wnioski, opinie, sprawozdania i pisma z zakresu w. f. w okręgu szkolnym, mając do pomocy instruktora(kę) w. f.;

b) przeprowadza inspekcję w. f. we wszystkich typach szkół ogólnokształcących i zawodowych w myśl ostatniego ustępu rozdziału I-go instrukcji w sprawie wizytacji szkół średnich ogólnokształcących przez wizytatorów szkół (Dz. Urz. Min. W. R. i O. P. z 1935 r. Nr 10, poz. 178) w celu ustalenia opinii bądź o poziomie w. f. w danej szkole, bądź też o pracy nauczyciela ćwiczeń cielesnych; po dokonaniu inspekcji wpisuje swe spostrzeżenia do arkusza spostrzeżeń o pracy nauczyciela;

c) przygotowuje dla wydziałów właściwych szkolnictw opinie Wydziału Ogólnego o stosunku do zagadnień w. f. inspektorów szkolnych oraz dyrektorów szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych;

d) po przeprowadzeniu inspekcji składa naczelnikowi Wydziału Ogólnego sprawozdanie, którego odpis otrzymuje niezwłocznie naczelnik Wydziału właściwego szkolnictwa oraz dyrektor szkoły lub inspektor szkolny;

e) w wyjątkowych przypadkach może wizytator w. f. przy przeprowadzeniu inspekcji wydać zarządzenia na miejscu, powiadamiając o tym natychmiast po powrocie naczelnika Wydziału Ogólnego i naczelnika wydziału właściwego szkolnictwa; zasadniczo wydanie ewentualnych zarządzeń następuje po uzgodnieniu sprawy z wydziałami merytorycznymi;

f) bierze udział w tych posiedzeniach innych wydziałów lub międzywydziałowych w Kuratorium, na których na porządku dziennym znajdują się sprawy w. f.; w przypadku wyjazdu służbowego może go zastąpić na zarządzenie naczelnika wydziału ogólnego instruktor bądź instruktorka w. f.

4. Instruktorzy Wychowania Fizycznego:

a) instruują nauczycieli ćwiczeń cielesnych według zatwierdzonego na wniosek wizytatora w. f. przez naczelnika Wydziału Ogólneg planu pracy, posługując się przy tym rozmaitymi formami pracy, jak np. inspekcja lekcji nauczyciela, lekcja pokazowa, konferencja z nauczycielem, konferencja z nauczycielami ćwiczeń cielesnych w środowisku, rejonie, powiecie itp.;

b) otaczają opieką ośrodki metodyczne w. f.;

c) załatwiają sprawy powierzone im przez wizytatora w. f.;

d) składają ze swej pracy niezależnie od sprawozdań ustnych po każdej podróży służbowej okresowe sprawozdania, których formę i termin ustala na wniosek wizytatora w. f. naczelnik Wydziału Ogólnego.

5. Wszelkie sprawozdania i zarządzenia powizytacyjne, zawierające uwagi, rady i zalecenia w odniesieniu do w. f.,, a przygotowywane w poszczególnych jednostkach organizacyjnych Kuratorium powinny być przed wysłaniem na teren uzgodnione z Wydziałem Ogólnym Kuratorium.

6. Osoby powołane w Kuratoriach do pracy w zakresie w. f. współpracują ściśle z osobami powołanymi w Kuratorium do pracy w zakresie przysposobienia wojskowego młodzieży i z wizytatorami higieny.

7. W braku wizytatora w. f. w okręgu szkolnym może Kurator Okręgu Szkolnego powie-

rzyć instruktorowi w. f. wykonywanie zadań przewidzianych dla wizytatora w. f.

Minister:
W. Świętosławski.

Otrzymują:

Kuratoria Okręgów Szkolnych,
Urząd Wojew. Śląski (Wydz. Ośw. Publ.),
Liceum Krzemienieckie.

37.

OKÓLNIK
Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
z dnia 15 marca 1939 r. Nr II S-1811/39

w sprawie
wyjazdów nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących za granicę.

1. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przewiduje możliwość wyjazdów za granicę nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących w celu uzupełnienia studiów w zakresie specjalności lub dla zaznajomienia się z organizacją pracy szkolnej i metod nauczania.

Wyjazdy dla uzupełnienia studiów dopuszczalne są zasadniczo podczas ferii letnich; wyjazdy dla badania organizacji pracy szkolnej, połączone ze zwiedzaniem szkół w ciągu roku szkolnego, zastrzeżone są przede wszystkim dla nauczycieli wybitniejszych zwłaszcza kierowników ognisk i grup metodycznych.

2. Dla ułatwienia wyjazdów Ministerstwo popierać będzie starania nauczycieli o paszporty zgodnie z okólnikiem nr 42 z dnia 13. IV. 1935 r. (BP-3929/35). Nadto niektórzy nauczyciele szkół państwowych będą mogli otrzymywać zasiłki na częściowe pokrycie kosztów związanych z podróżą za granicę. Ubiegający się o zasiłek powinni drogą służbową przedstawić Ministerstwu podanie każdego roku w terminie do dnia 1 lutego, wyszczególniając cel podróży, liczbę już odbytych podróży i ew. otrzymanych zasiłków.

Nauczyciele, którzy uzyskali zasiłek obowiązani będą złożyć Ministerstwu sprawozdanie do dnia 1 października danego roku, a ponadto podać, w jakim terminie będą mogli przedstawić wynik swych obserwacji w jednym z fachowych czasopism, których numery albo odbitki nadeślą Ministerstwu. Sprawozdanie piśmienne powinno obejmować przebieg studium względnie opracowanie poczynionych spostrzeżeń, osiągnięte wyniki, charakterystykę środowiska (o ile to możliwe) oraz ew. wskazówki praktyczne, dotyczące pobytu za granicą.

Nauczyciele, którzy będą zamierzali odbyć podróż podczas trwania normalnych zajęć szkolnych, wnosić będą drogą służbową odpowiednio uzasadnione podania w sprawie urlopu do dnia 1 lutego roku poprzedzającego rok szkolny, w którym zamierzają odbyć podróż; w podaniu powinni wymienić dokładny cel podróży i zamierzony przebieg badań oraz dołączyć prośbę o wyjednanie zezwolenia na zwiedzanie szkół za granicą.

Z odbytej podróży również i ci nauczyciele obowiązani będą złożyć sprawozdania Ministerstwu drogą służbową.

Odpowiednią instrukcję w sprawie studiów nauczycieli wyjeżdżających za granicę poda Ministerstwo oddzielnie do wiadomości Kuratoriów.

3. W związku z udzielaniem zasiłków na wyjazdy Ministerstwo co roku w odpowiednim terminie będzie podawało do wiadomości Kuratoriów liczbę rozporządzalnych pozycji zasiłkowych, o które będą się mogli ubiegać nauczyciele Okręgu. Kuratoria po dokonaniu odpowiedniego wyboru przedstawią podania kandydatów Ministerstwu do końca lutego danego roku. Przy wyborze kandydatów pierwszeństwo będą mieli kierownicy ognisk i grup metodycznych, a następnie inni doświadczeni i wybitni nauczyciele. Wśród nauczycieli języków obcych mogą być uwzględnieni również młodsi, ale już zaawansowani, którzy swoim ustosunkowaniem się do pracy w szkole i do swego przedmiotu dają gwarancję, że z wyjazdu wyniosą istotną korzyść dla swej praktyki nauczycielskiej. Przy przedstawianiu wniosków należy również brać pod uwagę częstość wyjazdów.

Ministerstwo wyjaśnia, że aczkolwiek zasadniczo wszyscy nauczyciele bez różnicy przedmiotu nauczania mogą się o zasiłki ubiegać, jednak w roku bieżącym i w najbliższej przyszłości Ministerstwo będzie przyznawało zasiłki w pierwszym rzędzie nauczycielom języków obcych nowożytnych.

4. W b. r. szkolnym Ministerstwo przewiduje w y ł ą c z n i e dla nauczycieli języków obcych 30 zasiłków po 300 zł. na wyjazdy za granicę; z tego na Kuratorium Brzeskie przypadają 2 miejsca, Krakowskie 5, Lubelskie 2, Lwowskie 7, Poznańskie 3, Pomorskie 3, Warszawskie 4, Wileńskie 3 i Wołyńskie 1.

Przyznaną Kuratorium liczbę miejsc należy równomiernie rozdzielić między nauczycieli języków obcych zależnie od ilości szkół, w których jest zorganizowana nauka języków.

5. Jeśli chodzi o wycieczki zbiorowe nauczycieli za granicę Ministerstwo zaznacza, że każda z takich wycieczek powina być zgłoszona w Ministerstwie W. R. i O. P. celem uzyskania jego zgody i wyjednania zezwolenia oraz opieki ze strony Ministerstwa Spraw Zagranicznych i jego organów. Natomiast sprawa organizacji wycieczek musi być załatwiona całkowicie przez wyłonione w tym celu Komitety miejscowe lub ogólnopolskie. Ministerstwo ze swej strony będzie tylko przychodziło takim Komitetom z pomocą w zakresie uzyskania paszportów i udzieli poparcia u kompetentnych czynników.

Minister:
W. Świętosławski.

Otrzymują:
Kuratoria Okręgów Szkolnych,
Urząd Wojew. Śląski Wydz. Ośw. Publ.
Liceum Krzemienieckie.

38.

OKÓLNIK
Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.
z dnia 20 kwietnia 1939 r. (II. P. 2382/39)

w sprawie programu nauki religii ewangelicko-augsburskiej w szkołach powszechnych III stopnia.

W sprawie nowego programu nauki religii ewangelicko-augsburskiej w szkołach powszechnych III stopnia, ustalonego rozporządzeniem Ministra WR. i OP. z dnia 10 listopada 1938 r. (Nr II. Pr. 9166/38, (Dz. U. Min. WR. i OP. r. 1938, poz. 366) i ogłoszonego w oddzielnym wydawnictwie pt.: „Program nauki religii ewangelicko-augsburskiej w publicznych szkołach powszechnych III stopnia z polskim językiem nauczania", Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie 1939 r. zarządzam co następuje:

1. Poczynając od roku szk. 1939/40 należy stosować we wszystkich klasach szkół powszechnych III stopnia z polskim językiem nauczania wyżej wymieniony program.

2. Poczynając od roku szk. 1939/40 należy stosować ten sam program również we wszystkich klasach szkół powszechnych III stopnia, w których naucza się religii ewangelicko-augsburskiej w języku niemieckim.

3. Ostatnie miesiące roku szkolnego 1938/39 należy wykorzystać przy nauczaniu religii ewangelicko-augsburskiej na przygotowanie nawiązania do materiału i poziomu, od którego rozpocznie się w danej klasie naukę w roku szkolnym 1939/40 już według nowego programu.

Minister:
W. Świętosławski wr.

39.

Nr BP-50922/39. Kraków, dn. 20 maja 1939.

Legitymacje służbowe.

Zarządzeniem z dnia 9. XII. 1938 r. L. BP-20834/38 Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oznajmia, że nauczyciel kontraktowy zatrudniony przez pełne dwa półrocza nauki szkolnej, lecz w jednym z tych półroczy z obowiązkiem udzielania nauki w wymiarze godzin lekcyjnych mniejszym, aniżeli określonym w pkt. 2. lit. „a" Okólnika Nr 97 z dnia 5 listopada 1937 r BP-21093/37 (Dz. Urz. Min. WR. i OP. Nr 14, poz. 422), ma również prawo do korzystania z ulg przy przejazdach kolejami państwowymi z tym jednak zastrzeżeniem, że prawo to przysługuje wówczas, gdy naucza w szkołach przez pełne dwa półrocza nauki szkolnej w wymiarze przeciętnie co najmniej 14 godzin lekcyjnych tygodniowo.

W przypadku zaś gdy przeciętny wymiar godzin nauczania w ciągu całego roku szkolnego jest mniejszy, niż 14 tygodniowo, prawo do tych ulg także przysługuje, lecz jedynie w tym półroczu nauki szkolnej, w którym zajęty będzie w szkole przez całe to półrocze w wymiarze co najmniej 14 godzin lekcyjnych tygodniowo.

Zarządzenie to podaje się do wiadomości i stosowania Inspektoratom Szkolnym w Okręgu.

Kurator Okręgu Szkolnego:
J. Stypiński wr.

40.

Nr BP-7852/39. Kraków, dn. 20 maja 1939.

W sprawie Medalu za długoletnią służbę.

Nawiązując do pkt. 1. zarządzenia z dnia 28 lutego 1938 r. Nr BP-3243/38 w sprawie wykonania Instrukcji Prezesa Rady Ministrów z dnia

10 lutego 1938 r. o nadawaniu medalu „Za Długoletnią Służbę” (Uwagi do wzoru Nr 1, poz. 3, pkt. B, ustęp b) Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zarządzeniem z dnia 23. II. 1939 r. L: BP-1988/39 oznajmia, iż urlop bezpłatny udzielony nauczycielowi na podstawie art. 45 pkt. c) i d) ustawy z dnia 1 lipca 1926 r. o stosunkach służbowych nauczycieli (Dz. U. R. P. Nr 104/32, poz. 873), a więc dla dalszego kształcenia się zawodowego i dla celów naukowych lub oświatowych, należy uważać jako urlop udzielony z ważnych względów publicznych.

Wobec powyższego czas tego urlopu podlega zaliczeniu w myśl § 3 Instrukcji Pre esa Rady Ministrów z dnia 10 lutego 1938 r. o nadaniu medalu „Za Długoletnią Służbę” (Monitor Polski Nr 32, poz. 28) do okresów dziesięcioletnych, uzasadniających prawo do medalu.

Do okresów dziesięcioletnich nie zalicza się natomiast urlopu bezpłatnego udzielonego na podstawie art. 45 pkt. a) i b), t. j. dla poratowania zdrowia i dla załatwienia ważnych spraw osobistych, rodzinnych i majątkowych, ponieważ w myśl art. 46 ustęp 2 cytowanej ustawy, czasu tego urlopu nie wlicza się do czasu służby czynnej.

Kurator Okręgu Szkolnego:
J. Stypiński wr.

41.

Zwalczanie gruźlicy w szkole.

Zgodnie z zarządzeniem Ministerstwa WR. i OP. z dnia 10. V. 1939 Nr II W-10604/39 zwracam uwagę Dyrektorów Szkół, Lekarzy szkolnych i wszystkich nauczycieli na wskazówki dotyczące współpracy lekarzy szkolnych z poradniami przeciwgruźliczymi, opracowane przez referat higieny szkolnej Ministerstwa, które będą umieszczone w najbliższym numerze czasopisma „Oświata i wychowanie”.

Po otrzymaniu odbitek wyżej omówionych wskazówek Kuratorium prześle je do wszystkich szkół w Okręgu dla należytego ich wykorzystania.

Kurator Okręgu Szkolnego:
J. Stypiński wr.

42.

Nr I. 10487/39. Kraków, dn. 10 maja 1939.

Egzamin praktyczny nauczycieli płatnych od godzin.

Ministerstwo WR. i OP. zarządzeniem z dnia 5. IV. 1939 r. Nr II. P. 2170/39 wyjaśniło, iż w myśl postanowień okólnika Nr 197 z dnia 14 lipca 1933 r. (II-P-9489/32) (Dz. Urz. Kuratorium Nr 10 z r. 1933 poz. 157) nauczyciele płatni od godzin, nie mogą być dopuszczeni do składania egzaminu praktycznego, przewidzianego w art. 7. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca 1928 r., o kwalifikacjach zawodowych nauczycieli szkół powszechnych (Dz. U. R. P. Nr. 28, poz. 258), choćby nawet posiadali kwalifikacje zawodowe do nauczania w szkołach powszechnych i nauczali w wymiarze ponad 14 godzin tygodniowo. Do egzaminu praktycznego mogą przystępować nauczyciele kontraktowi publicznych szkół powszechnych, obowiązani zaś są zgłosić się do tego egzaminu nauczyciele etatowi.

Kurator Okręgu Szkolnego:
J. Stypiński wr.

43.

KONKURSY

z terminem 4 tygodniowym od daty ukazania się niniejszego Nru Dziennika Urzędowego.

Inspektorat Szkolny w Krakowie ogłasza konkurs na stanowisko kierownika publ. szkoły powszechnej III stopnia w Kobierzynie, pow. krakowskim. Przy szkole znajduje się mieszkanie służbowe złożone z 2 pokoi i kuchni. Należycie udokumentowane podania należy wnosić do Inspektoratu Szkolnego w Krakowie. Kandydaci z ukończonym W. K. N. mają pierwszeństwo.

44.

KOMUNIKATY.

Kradzież pieczątki szkolnej.

Z kancelarii publ. szkoły powszechnej w Mordarce, powiecie limanowskim skradziono okrągłą gumową pieczęć z godłem Państwowym z napisem w otoku: „Publiczna Szkoła Powszechna w Mordarce”.

Pieczęć tę unieważnia się.

Urząd Wojewódzki pismem z dnia 11. V. 1939 r. L. Z. P: I-19/27/37 zawiadomił Kuratorium, że Dr Wilhelm Kropaczek, lekarz umówiony dla państwowej pomocy lekarskiej w Krakowie, przy ul. Kochanowskiego Nr 16 uzyskał urlop na czas od dnia 1 maja do 30 września 1939 r. i wyjechał z terenu Krakowa. W związku z powyższym nie należy wydawać kart porady na Jego nazwisko do końca września 1939 r.

Ministerstwo WR. i OP. poleca uwadze Kuratoriów film p. t. „C. O. P. — Stalowa Wola", jako zasługujący ze względów wychowawczych na obejrzenie przez młodzież szkolną.

Zarazem Ministerstwo zawiadamia, że film ten został uznany za dozwolony do użytku szkolnego jako film kategorii C (Polska Agencja Telegraficzna, Warszawa, ul. Królewska 10) i zaleca, by szkoły posiadające aparat projekcyjny wyświetliły go przed młodzieżą.

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego poleciło uwadze Kuratoriów film lotniczy p. t. „Orły morskie" jako zasługujący na obejrzenie przez młodzież szkół średnich ogólnokształcących i zawodowych.

Z okazji organizowania zbiorowych wycieczek na Zaolzie wyłania się potrzeba zapewnienia uczestnikom noclegów. W tym celu uruchomiono dzięki staraniom Komitetu Opieki nad Uchodźcami Dom Turystyczny w Nowym Boguminie. Tymczasowo znajdą w Domu pomieszczenie grupy do 50 osób. Tanie i higieniczne noclegi, bo w cenie 1 zł. od osoby, umożliwą wycieczkom ułożyć tak wycieczki, aby nocleg wypadł w Boguminie, najważniejszej stacji węzłowej na Zaolziu.

Sam Bogumin posiada niezwykłe atrakcje dla turystów, jak wycieczki (tramwajami) nad Odrę do granicy połączone ze zwiedzeniem ciekawej linii fortyfikacyj. Miejscowe zakłady przemysłowe jak fabryka drutu, Huta Hahna oraz największa w środkowej Europie stacja mogą stanowić ważne punkty programu zwiedzania. Z Bogumina możliwe są wycieczki do Orłowej i Łaz (największa spółdzielnia w Polsce, koksownia i t. p.). Liczne linie tramwajowe, autobusowe i kolejowe umożliwią planowanie wyjazdów po całym powiecie frysztackim.

Komitet Opieki nad Uchodźcami w N. Boguminie dostarcza wszelkich informacyj. Noclegi zamawiać należy w terminie tygodniowym przed przybyciem wycieczki.

Pomorski Wojewódzki Związek Komunalny (Starostwo Krajowe Pomorskie) utrzymuje i prowadzi w Bydgoszczy Zakład Ociemniałych, przeznaczony dla szkolenia ociemniałych chłopców i dziewcząt w wieku od 6—20 lat.

W zakładzie tym ociemniała młodzież od 6 do 15 roku życia pobiera naukę szkolną w zakresie 7-mio klasowej szkoły powszechnej III stopnia. Po ukończeniu nauki szkolnej kształci się młodzież zależnie od zamiłowania i zdolności w rzemiośle, np. w koszykarstwie, szczotkarstwie, w pracach igliczarskich i innych zawodach np. w muzyce, w strojeniu i naprawie fortepianów, w zawodzie organistowskim itp. Równolegle z nauką w rzemiośle uczęszcza młodzież do szkoły dokształcającej zawodowej. Zakończeniem nauki w rzemiośle jest egzamin czeladniczy składany przez wychowanków przed osobną komisją mianowaną przez Izbę Rzemieślniczą. Jednostki obdarzone wybitnymi zdolnościami skierowuje się do szkół średnich.

Tym sposobem zakład wychowuje i kształci młodzież, która w przyszłości nie tylko, że nie będzie ciężarem społeczeństwa i dobroczynności publicznej, ale pożytecznymi członkami Narodu i Państwa.

Szkolenie wychowanków odbywa się pod kierownictwem nauczycieli i instruktorów specjalistów. Opiekę duchową nad wychowankami sprawuje ksiądz prefekt. Troska o zdrowie wychowanków spoczywa w ręku lekarza zakładowego.

Zakład Ociemniałych w Bydgoszczy ma charakter zakładu przeznaczonego do wychowania i kształcenia młodzieży, pochodzącej z województwa pomorskiego. Jednak Starostwo Krajowe Pomorskie w Toruniu, zdając sobie sprawę z doniosłości szkolenia niewidomych, postanowiło udostępnić swój zakład także młodzieży z innych województw.

Wnioski o przyjęcie należy nadsyłać do Starostwa Krajowego Pomorskiego w Toruniu każdego roku najpóźniej do dnia 15 lipca.

Informacji w sprawie wysokości opłat za szkolenie i utrzymanie udziela Starostwo Krajowe Pomorskie, Toruń, ul. Fosa Staromiejska 1.

Zarząd Okręgowy P. B. K. w Krakowie ogłasza konkurs na propagandową zakładkę do książki z hasłem i ilustracją zaczerpniętą z prac P. B. K.

I. Uczestnicy konkursu.

W konkursie mogą wziąć udział uczniowie publ. szkół powszechnych, średnich, ogólnokształcących, oraz szkół zawodowych stopnia gimn. i licealnego.

II. Temat konkursu.

Tematem konkursu jest zakładka do książki z hasłem P. B. K.

Rozmiar zakładki 21 cm x 7 cm. Kształt prostokąta z uwzględnieniem dowolnych zmian w wykończeniu rogów (np. rogi ścięte lub zaokrąglone). Projekt może być opracowany na arkuszu o podanych wymiarach lub proporcjonalnie powiększony.

Dwustronna kompozycja zakładki obejmuje:

a) Tekst — hasło. Przewiduje się następujące hasła:

Przez oświatę i kulturę żołnierza do potęgi Państwa,

Uświadomiony żołnierz — najlepszym obrońcą granic,

Zwycięża Naród zwarty, zbrojny i oświecony,

Karabin i książka stanowią o wielkości i potędze Rzeczypospolitej,

Oświata żołnierza — to siła obronna Państwa,

Młodzież Żołnierzowi — Żołnierz Ojczyźnie,

Modzież z żołnierzem i dla żołnierza,

Modzież otacza miłością żołnierza obrońcę,

Polski Biały Krzyż niesie oświatę i kulturę żołnierzowi,

Członek Polskiego Białego Krzyża — to przyjaciel żołnierza,

Młodzieży polska, współpracuj z Białym Krzyżem,

Pracując w Białym Krzyżu, współpracuje się z żołnierzem,

Żołnierz oświecony budzi szacunek u wroga.

Uwaga. Uczestnicy konkursu mogą również zaprojektować własne hasła.

b) Odpowiednią kompozycję graficzną, utworzoną z celowo dobranych elementów ornamentalnych, figura ludzka. Kompozycja może być trójbarwna.

III. Nagrody. Za wybrane przez sąd konkursowy najlepsze prace autorzy otrzymują:

1) w grupie młodzieży od lat 12—14:

I nagrodę — bon książkowy na sumę zł 15.—

II „ „ „ „ „ „ 10.—

III „ „ „ „ „ „ 5.—

2) w grupie młodzieży od lat 14—19:

I nagrodę — opłacenie 4 tygodn. pobytu w obozie nad morzem, lub w górach w sumie zł. 60.

II „ opłacenie 2 tygodn. pobytu w obozie w sumie zł. 30.

III „ opłacenie tygodniowego pobytu w obozie w sumie zł. 20.

3) w grupie młodzieży powyżej lat 19:

I nagrodę — ułatwienie uczestnictwa w większej wycieczce w sumie zł. 100.

II „ opł. wycieczki w sumie zł. 50.

III „ opł. wycieczki w sumie zł. 30.

IV. Termin nadsyłania prac upływa z dniem 30 maja 1939 r. Starannie wykonane prace, zawierające czytelnie napisane imię i nazwisko autora, nazwę szkoły i adres — kierować należy do Zarządu Naczelnego Polskiego Białego Krzyża w Warszawie, al. Jerozolimskie 24 m 3, z dopiskiem „Konkurs P. B. K.".

V. Przyznane nagrody zostaną wręczone w Zarządzie Naczelnym lub wysłane pocztą, a wyniki ogłoszone w prasie.

VI. P. B. K. zastrzega sobie wyłączne prawo reprodukowania nagrodzonej pracy bez dodatkowego honorarium autorskiego.

VII. Materiały informujące o celach i działalności P. B. K. można znaleźć w najbliższych terytorialnie Okręgach i Kołach P. B. K. oraz w Zarządzie Naczelnym, Warszawa, Al. Jerozolimskie 24.

PRZYRODA I TECHNIKA, czasopismo poświęcone popularyzacji nauk technicznych i przyrodniczych pod redakcją Dr Anny d'Abancourt-Koczwarowej. Książnica-Atlas, Lwów, Czarnieckiego 12. Zeszyt 4.

Jesteśmy świadkami co roku powrotu wiosny, a z nią powrotu naszego ptactwa przelotnego. Zagadka orientacji ptaków w drodze, przekraczającej niekiedy tysiące kilometrów, którą przebywa nasza skrzydlata rzesza dwukrotnie w ciągu roku, jest bodajże najbardziej fascynująca dla badaczy przyrody. Problem ten jest przedmiotem badań i eksperymentów polskiego zoologa prof. K. Wodzickiego, który zamieszcza ciekawe uwagi na ten temat w numerze 4 „Przyrody i Techniki", omawiając wyniki dotychczasowych swych prac w bogato i pięknie ilustrowanym artykule. W tymże numerze T. Zembrowski pisze o odporności ustroju na choroby. Z artykułu tego dowiadujemy się o leczeniu chorób zakaźnych przy pomocy surowic i zaznajamiamy się z zasadami nauki o odporności, czyli immunologią.. O nowoodzyskanej części Tatr opowiada doskonały ich znawca T. Modrzejowski, ilustrując swój opis licznymi fotografiami i mapką Tatr spiskich.

Kwestia surowców zastępczych jest obecnie niezwykle emocjonująca. Również panuje w przemyśle tendencja do jak najwszechstronniejszego wyzyskiwania surowców naturalnych. I tak np. wykorzystuje się odpadki drzewne dawniej zużywane w tartakach na opał do fabrykacji płyt drzewnych, będących doskonałym budulcem. Zaletą ich jest również o wiele niższa od tamtych cena. Pisze o tym inż. Wojciechowski w pięknie ilustrowanym artykule.

Jak obecnie wyrabia się ze szkła przędzę i tkaniny dowiadujemy się z artykułu inż. Rosenblatta. Dalej znajdujemy w omawianym zeszycie kilkadziesiąt różnych ciekawych notatek, tablice meteorologiczne i kalendarzyk astronomiczny.

„METODYKA BIOLOGII", — dodatek do „Przyrody i Techniki" już drugi rok wychodzi. „Metodyka Biologii", organ prac nauczycielstwa szkół średnich w zakresie metodyki zoologii i botaniki. Stale utrzymywane są następujące działy: Artykuły ogólne, dyskusyjne, Dział laboratoryjny, Dział hodowlany, Ogród szkolny, Wycieczki, Biblioteka, lektury biologiczne, Recenzje. Jak widzimy, „Metodyka biologii" stała się terenem wypowiedzeń poglądów i ich wymiany na całokształt zagadnień nauczania przyrody w szkole średniej, może więc stać się poważną pomocą dla każdego uczącego, dając wskazówki i podsuwając wypróbowane pomysły czy też metody. Ostatni zeszyt tego pisma zawiera ciekawą pracę p. Barańskiego na temat organizacji ogrodu szkolnego i sposób wykorzystania go dla nauki zoologii i botaniki.

Jednym z trudniejszych tematów, przeznaczonych do omówienia w programie jest zagadnienie naśladownictwa w przyrodzie czyli mimikry. Pisze o tym Z. Kuntzowa w artykule swym p. t. „Z nowszych badań nad zjawiskiem „mimikry" u muchówek". W dziale laboratoryjnym znajdujemy pomysł prostego przyrządu do uwidoczniania pulsu, podany przez prof. A. Dziurzyńskiego.

Ukazał się już czwarty zeszyt „P a r a m e t r u", czasopisma poświęconego nauczaniu matematyki w szkołach powszechnych. Pismo przy-

nosi szereg artykułów natury metodycznej, a prócz tego szereg ciekawych zadań dla uczniów szkół średnich i powszechnych. Pismo stanowi poważną pomoc dla nauczycieli matematyki w szkołach popowszechnych. Prenumerata roczna wynosi 4 zł. Adres Administracji: Poznań, Aleje Marcinkowskiego 22. Redaktor: A. M. Rusiecki, Warszawa, ul. Szopena 10. m. 5.

Ministerstwo WR. i OP. zarządzeniem z dnia 29. IV. 1939 Nr II W-2334/39, delegowało p. Mariana Wierzbiańskiego jako swego łącznika z Biurem Turystyki Szkolnej przy Polskim Biurze Podróży Orbis.

Po uzgodnieniu poczynań Orbisu w dziedzinie pomocy technicznej i kalkulacyjnej dla turystyki szkolnej z Ministerstwem WR. i OP. zostanie wydana odpowiednia instrukcja.

Od 10-ciu lat istnieje w Krakowie wyższy zakład kształcenia nauczycieli szkół powszechnych, Państwowe Pedagogium, do którego przyjęcie uzyskać mogą absolwenci szkół średnich ogólnokształcących (8 klas gimn. lub 2-letnie liceum ogólnokształcące). Wpisy do Pedagogium odbywają się po feriach, w pierwszych dniach września. **Podania o przyjęcie** przyjmuje Dyrekcja Zakładu począwszy od dnia 15 czerwca do dnia 15 sierpnia. Do podania należy dołączyć: świadectwo dojrzałości (8 klas gimn. lub 2 lata liceum ogólnokpszt.), metrykę, krótki życiorys, oświadczenie co do wyboru wydziału studiów i — w razie conajmniej półrocznej przerwy w nauce — świadectwo moralności. Świadectwo zdrowia i przydatności fizycznej do zawodu nauczycielskiego wydaje lekarz szkolny Państwowego Pedagogium.

W roku szkolnym 1939/40 istnieć będą trzy wydziały:

1. humanistyczny (polski wraz z historią),
2. przyrodniczo-geograficzny,
3. fizyko-matematyczny.

Egzamin wstępny oraz badania lekarskie odbędą się od 4—6 września 1939 r.

Opłaty. Słuchacze(ki) Państwowego Pedagogium są obowiązani uiścić taksę administracyjną w wysokości 30 zł rocznie oraz złożyć składkę na Bratnią Pomoc w wysokości uchwalonej przez Walne Zgromadzenie. Taksę administracyjną wpłaca się w dwu ratach półrocznych, pozostałe zaś opłaty przy wpisie.

Bursa. Przy zakładzie istnieją dwie bursy: jedna dla młodzieży żeńskiej i druga dla męskiej, gdzie niezamożni słuchacze(ki) mogą mieszkać za niską opłatą.

Informacje. Szczegółowe informacje zawiera publikacja p. t. „Państwowe Pedagogium w Krakowie — organizacja i program nauki", którą można nabyć w sekretariacie Zakładu, ul. Straszewskiego 22. Cena za 1 egz. 1.50 oraz koszt przesyłki 30 gr.

W Państwowym Pedagogium istnieje **7-mio klasowa Szkoła Ćwiczeń,** gdzie przed dwoma laty zniesione zostały opłaty.

45.

DZIAŁ NIEURZĘDOWY.

Uwagi o wychowaniu fizycznym w szkole powszechnej.

Reforma szkolna w Polsce, wysuwająca na jedno z czołowych miejsc wychowanie młodzieży, tym samym podkreśla znaczenie wychowania fizycznego jako głównego fundamentu pracy pedagogicznej. Jeśli celem pracy wychowawczej ma być dostarczenie państwu jednostek pełnowartościowych: twórczych i karnych, z dziarską i śmiałą postawą wobec rzeczywistości a odważnym spojrzeniem w lepszą przyszłość, — wychowanie fizyczne, stwarzając ku temu najlepsze dyspozycje, nie może być rozumiane zbyt ciasno, nie może zejść tylko do roli ćwiczeń cielesnych jako przedmiotu nauczania, lecz musi bezsprzecznie wiązać się w jedną całość tak z wychowaniem moralnym, intelektualnym jak i obywatelskim.

Ministerstwo WR. i OP., wydając w grudniu ub. r. zarządzenie w sprawie głównych założeń wychowania fizycznego, raz jeszcze zwraca uwagę szkoły i czynników nadzorczych na zadania i cele wychowania fizycznego, które winno stać się trwałym fundamentem pod przysposobienie młodzieży do obrony kraju.

Biorąc za podstawę szkolnictwo powszechne, uprzytomnijmy sobie, jakież są te zadania i cele, wynikające przede wszystkim z umiejętności stosowania zabiegów wychowawczych i określonych form ruchu.

W pierwszym okresie rozwojowym jako cel wychowawczy stawiamy sobie: przez prowadzenie zabaw osiąganie zadatków zbiorowości oraz poczucia konieczności uznawania pewnych reguł i dostosowywania się do nich, a drogą prowadzenia drobnych elementów musztry — nauczanie i stopniowe przyzwyczajanie dziatwy do posłuchu i porządku; jako cel ćwiczebny — dostarczanie bodźców rozwojowych oraz nauczenie zabaw, które mogłyby być przez dziatwę uprawiane.

W drugim okresie rozwojowym: w dalszym ciągu kształcimy poczucie zbiorowości, prowadząc gry w najprostszej postaci. Współzawodnictwo w grach wyzyskujemy w kierunku poczucia odpowiedzialności zespołowej; zamiast przesadnego często liberalizmu w stosunku do jednostki, zwracamy uwagę na zespół i jego wychowanie.

W celach ćwiczebnych przewidujemy elementy sprawności fizycznej, jak: szybkość, zręczność i siłę, poza tym przyzwyczajamy do prawidłowej postawy.

W trzecim okresie rozwojowym: jako zagadnienie wychowawcze na plan pierwszy wysuwa się karność i odwagę; w grach zespołowych podkreśla się nie ofiarność, lecz wolę zwycięstwa. Z celów ćwiczebnych — dalsze rozwijanie ćwiczeń szybkości, zręczności i siły w oparciu o ciągłe doskonalenie form ruchu.

Naturalnie, że wymienione tu bezpośrednie cele nie obejmują wszystkiego; chodzi nam w tym wypadku o wskazanie celów najbliższych.

Są tacy, którzy twierdzą, że istnieje pewna dysproporcja pomiędzy propagowanymi hasłami, a rzeczywistością, że wymagania, nakazane programem, nie pozostają w należytym stosunku do warunków pracy i stąd przychodzą do wniosku, że trudno wymagać dobrze postawionego wychowania fizycznego i czynić za to odpowiedzialnym nauczyciela lub kierownika tam, gdzie oprócz ciasnej izby szkolnej, wypełnionej źle odżywioną i licho odzianą dziatwą, dosłownie nie ma nic i że nawet zapalony do pracy i przygotowany fachowo nauczyciel w tych warunkach nic zrobić nie potrafi!

Śmiem twierdzić, że nie istnieją takie warunki pracy w dzisiejszej szkole, przy których nie można by było chociaż częściowo realizować programu, ten bowiem dzięki swej elastyczności pozwala na dostosowanie wymagań do istniejących warunków nauczania. Kto zada sobie trud dokładnie program przestudiować i pozna jego ducha oraz intencje, dla tego program przestanie być przepisem o suchej treści, lecz stanie się źródłem coraz nowych pomysłów, ułatwiających osiąganie celów mimo piętrzących się pozornych trudności.

Weźmy przykład. Szkoła pozbawiona jest sali gimnastycznej, większej izby, szerszego korytarza, boiska, a nawet podwórza szkolnego. Naturalnie, nie może tu być mowy o pełnej realizacji programu, tak jak to ma miejsce w szkole o dobrych, a nawet dostatecznych warunkach, jednak i tu można zrobić dużo.

Znamy zasadnicze 3 typy lekcyj ćw. cielesnych o różnych formach ruchu, a więc: 1) typ gimnastyczny o formie zadaniowej i ścisłej, 2) typ zabaw i gier — zabawy, gry drobne i drużynowe i 3) typ sportowy, jak: pływanie, a raczej zabawy i gry oswajające dzieci z wodą; sporty zimowe i sport terenowy (ćw. oka, słuchu, spostrzegawczości, wnioskowania, orientacji, wycieczki i t. p.).

Ze względu na wspomniane warunki, żaden z podanych typów nie będzie właściwy w swej określonej, czystej formie i będziemy zmuszeni uciec się do typu mieszanego.

Biorąc pod uwagy warunki atmosferyczne, umożliwiające opuszczenie gmachu szkolnego w dni pogodne, organizujemy przechadzki (w ramach 45 minutowej lekcji), na których poza samym spacerem, co nie może być jedynym celem lekcji, prowadzimy ćw. terenowe w grupach, urozmaicane zabawami lub grami drobnymi, a jeśli to będzie możliwe również i drużynowymi. Staramy się przy tym wykorzystywać wszelkiego rodzaju obiekty i przeszkody terenowe, stosując ćwiczenia o charakterze utylitarnym, jak pełzania, wspinania, skoki, biegi itp. W porze zimowej stosujemy zabawy lub gry na śniegu i lodzie.

W wypadku konieczności pozostania w izbie szkolnej (oby się to zdarzało jak najrzadziej!), prowadzimy lekcję w klasie. W lekcjach tego rodzaju uwzględniamy ćwiczenia korektywne, działające na kształtowanie dobrej postawy, jak również zabawy i gry świetlicowe, co w sumie daje nam osiągnięcie dwóch celów: ćwiczebnego i wychowawczego. Również można prowadzić lekcję częściowo w izbie szkolnej, a częściowo na zewnątrz gmachu; zresztą pomysłowość nauczycielstwa, przy dobrych chęciach, może być naprawdę duża.

Jeśli do tych wysiłków dodamy jeszcze dwie wycieczki całodzienne w zakresie wychowania fizycznego, zorganizowane planowo, bez straty cennego czasu, otrzymamy wyniki, jakie w danych warunkach możliwe są do zrealizowania. Pomijam przy tym sprawy higieny osobistej ucznia, co winno być uwzględnione w planach wychowawczych kierownictwa szkoły i opiekunów klasowych.

Przytoczyłem może zbyt jaskrawy, ale jakże często spotykany wypadek złych warunków pracy, w których jednak przy dobrych chęciach ze strony nauczyciela, jak widzimy, da się dużo zrobić. Jeśli nie zdołamy osiągnąć wyników nakazanych programem całkowicie, to może osiągniemy połowę tych wyników, albo wyzyskując warunki lokalne, przerobimy tylko jakiś jeden dział; w każdym bądź razie nie wolno nam ustosunkować się do sprawy negatywnie lub obojętnie i wszystko zwalać na niewłaściwe warunki.

Za niedociągnięcia przy realizacji programu, usprawiedliwione warunkami nauczania, ani nauczyciel ani też kierownik szkoły nie może ponosić odpowiedzialności, o ile wyczerpane zostały wszystkie środki służące do pokonania trudności lokalnych. Zainteresowanie kierownika szkoły wychowaniem fizycznym, stopień przygotowania nauczycieli, prowadzących ćw. cielesne, ich zaradność i pracowitość rozstrzygną o wszystkim.

Pamiętajmy tylko o tym, że kto ma powierzone prowadzenie lekcyj ćw. cielesnych i kto musi czuwać nad całością wychowania fizycznego, powinien zdawać sobie sprawę z doniosłych zadań, jakie przypadły mu w udziale, jak również z odpowiedzialności, jaką ponosi za wyniki. Im bardziej przemyślana i planowa będzie ich praca, tym pewniejsze i lepsze będą osiągnięcia.

Instr. *Janowski.*

Podręcznik w gimnazjum.*)

IV. Biologia — Chemia — Fizyka.

Przystępując do ustalenia roli podręcznika w pracy szkolnej i domowej ucznia, należy zaznaczyć, że nie będzie tu mowy o szczegółowych, zawsze obowiązujących regułach, gdyż ich ustalenie jest niepożądane, a w danym wypadku nawet niemożliwe ze względu na trudności pogodzenia wskazań metodycznych, obowiązujących w nauce poszczególnych przedmiotów. Trudności te wystąpiły nawet przy ustalaniu ogólnych zasad postępowania, co uwydatniło się w niniejszym zestawieniu w postaci osobnych, dodatkowych uwag co do roli podręcznika.

Rola podręcznika w nauczaniu przedmiotów, wymienionych w tytule, w różnych czasach była rozmaicie pojmowana i oceniana. W miarę, jak zmieniały się potrzeby, charakter i zadania szkoły, zmieniał się również pogląd na cel, jakiemu miał służyć podręcznik; wprowadzano, to znów usuwano podręcznik ze szkoły jako rzecz zbędną, a nawet szkodliwą.

Obecnie skutkiem położenia większego nacisku na wiedzę materialną uczniów i konieczność wdrożenia młodzieży do samodzielnego korzystania z książki, podręcznik, nie tylko odzyskał rację bytu w szkole, lecz zajął obok pracowni i nauczyciela równorzędne stanowisko w nauczaniu szkolnym.

W pracowni, na ćwiczeniach własnoręcznych i pokazach nauczyciela, zdobywa uczeń podstawę doświadczalną do wnioskowania i uogólniania. Ponieważ ten pierwszy podstawowy etap pracy winien być przepojony inicjatywą i przedsiębiorczością ucznia, który ma sam, o ile możności, ułożyć warunki doświadczenia, przeprowadzić doświadczenie i poczynić obserwacje, przeto z tego stadium nauki szkolnej podręcznik musi być wyrugowany. Postulat ten winien być tym ściślej przestrzegany, im mniej sprzyja podręcznik wywołaniu postawy czynnej ucznia, zatem gdy podaje rzeczy gotowe tam, gdzie uczeń może i powinien zdobywać je na drodze samodzielnej pracy.

Podobne stanowisko należy zająć co do stosowalności podręcznika w czasie wycieczek, związanych z nauczaniem biologii. Również w tym wypadku podręcznik nie może służyć do pracy, do której winien uczeń czerpać materiał z bezpośredniej obserwacji.

Poza tymi zastrzeżeniami należy korzystać w jak najszerszym zakresie tak z tekstu podręcznika jak i znajdujących się w podręczniku rycin, rysunków schematycznych i przekrojów maszyn, wykresów, wartości liczbowych i zadań rachunkowych.

Już w drugim stadium nauki szkolnej, gdy opracowuje się teoretycznie materiał doświadczalny, zatem uzupełnia i koryguje wyniki, uogólnia otrzymane z doświadczeń wnioski, może dobrze zrobi nauczyciel, jeżeli zaniecha własnych wykładów i załatwi to stadium nauczania z podręcznikiem w ręku. W ten sposób uczniowie, rozpatrując krok za krokiem zagadnienia poruszone w tekście, skontrolują wyniki własnej pracy, znajdą gotowe definicje, poprawne wypowiedzi praw i ćwiczyć się będą w korzystaniu z książki. Jeżeli równocześnie podkreśli nauczyciel te zagadnienia i kwestie, na które winni uczniowie zwrócić szczególniejszą uwagę, to przygotuje młodzież do pracy domowej.

W podobny sposób należałoby potraktować ustępy trudniejsze, w szczególności jeśli chodzi o fizykę, ustępy o charakterze bardziej ogólnym, teoretycznym. Czytanie takich ustępów na lekcjach w klasie winno być połączone z objaśnieniem nowych i nieznanych terminów, podnoszeniem faktów godnych zapamiętania i zestawieniem ich z poznanymi na lekcjach dawniejszych, wyszukiwaniem rzeczy najistotniejszych, a zakończone, zależnie od charakteru ustępu, zwięzłym ujęciem treści lub jej powtórzeniem według pytań nauczyciela.

W związku z nauczaniem biologii może być wyzyskany tekst podręcznika jeszcze i w innym kierunku. Czytanie ustępów na lekcji w klasie może: a) skłonić ucznia do wykonania jakiegoś doświadczenia, b) dać mu pogląd ogólniejszy po wykonaniu ćwiczeń w wąskim zakresie.

Zdarzają się wypadki, że do opracowania pewnego tematu brak podstaw w umysłach młodzieży i nawet wydatna pomoc ze strony nauczyciela nie jest w stanie wzbudzić myśli, która raz wytrącona ze spoczynku pobiegłaby już dalej sama w pożądanym kierunku. W takim wypadku nauczyciel, zamiast sam podawać temat i technikę jego przeprowadzenia, może polecić uczniom opracować taki temat przy pomocy wskazówek, podanych w tekście podręcznika, o ile oczywiście są one ułożone poprawnie pod względem metodycznym

Ryciny znajdujące się w podręczniku mogą być wykorzystane celem porównania wyników własnej obserwacji z wzorem (biologia).

Rysunki schematyczne i przekroje w braku modeli i tablic stanowią ważną pomoc naukową. Należy się do nich odwoływać przy opisie maszyn i ich części.

Wykresy, przedstawiające graficznie zależności fizyczne, winny być wykorzystane, by wyrobić u uczniów zrozumienie tej metody, z którą niejednokrotnie spotkają się w życiu.

Wartości liczbowe wielkości fizycznych dają uczniom możność porównania tych samych własności ciał różnych, a zarazem odpowiedź na pytanie, dlaczego technika korzysta w danym wypadku z tego a nie innego materiału.

Ćwiczenia rachunkowe stanowią doskonały środek do pogłębienia i połączenia wiadomości, zdobytych na lekcjach.

W pracy domowej będzie podręcznik dla ucznia pomocą przy powtarzaniu i utrwalaniu wiedzy

*) Patrz N 4 Dziennika Urzędowego K. O. S. K. z dnia 30 kwietnia b. r.

rzeczowej, kontrolowaniu poprawności notatek, wykonanych w szkole, a w pewnym stopniu i to w partiach łatwiejszych do rozszerzania wiedzy.

W związku z powtarzaniem lekcji w domu winni uczniowie nie ograniczać się do lekcji ostatniej, lecz powtórzyć i te zagadnienia z lekcyj dawnych, które wiążą się bezpośrednio z świeżo poznanym materiałem. Oczywiście, że do tego należy wdrażać uczniów już na lekcjach szkolnych.

W przypadku opracowywania w domu nowego tematu powinien uczeń zdać sobie sprawę ze związku między materiałem nowym a poznanym w klasie, wybrać fakty najważniejsze, uwzględnić rysunki i przygotować się do ich omówienia w szkole.

Prace tego rodzaju mogą otrzymywać uczniowie rzadko ze względu na charakter nauk przyrodniczych i na brak odpowiednich ustępów w podręcznikach. Natomiast częściej mogą trafić się, zwłaszcza w fizyce, ustępy o charakterze opisowym lub historycznym, które mogą być podstawą samodzielnej pracy uczniów w domu, podobnie jak rozwiązywanie ćwiczeń rachunkowych i przygotowywanie odpowiedzi na pytania, umieszczone na końcu rozdziałów.

Ponieważ podręczniki dają tylko drobny ułamek wiedzy, a dotykają wielu zagadnień natury naukowej, historycznej i technicznej, przeto mogą pobudzić ucznia do szukania odpowiedzi na drodze lektury indywidualnej, do czego niewątpliwie przyczynić się może i ta okoliczność, że niektóre podręczniki wymieniają odpowiednie broszurki, w których można znaleźć obszerniejsze wiadomości.

Szkoły rolnicze a przysposobienie rolnicze.

Od czasu odzyskania Niepodległości w Polsce jedynie w szkołach rolniczych (niższych) można było metodycznie przygotowywać gospodynie i gospodarzy wiejskich, mających samodzielnie prowadzić własne warsztaty rolne. Wszelkie inne sposoby nauczania rolnictwa ważne i godne polecenia, uważać można było za półśrodki. Zasadniczo sytuacja zmieniła się z chwilą wprowadzenia (w r. 1926) przez śp. prof. J. Mikułowskiego-Pomorskiego akcji przysposobienia rolniczego.

Akcja ta rozwijała się przy silnym współdziałaniu nauczycielstwa szkół rolniczych, które zdawało sobie sprawę, że szkoły rolnicze nie sprostają zadaniu masowego przeszkolenia kadr młodzieży wiejskiej, obejmującej corocznie 100 tysięcy warsztatów rolnych, czyli że nie zdołają przygotować rok rocznie stu tysięcy młodych gospodarzy i stu tysięcy młodych gospodyń wiejskich. O zrealizowanie tego zamierzenia może się pokusić przysposobienie rolnicze, rozumie się, po upływie wie dłuższego okresu czasu. Obecnie metodycznym przygotowaniem młodzieży wiejskiej do zawodu rolniczego zajmują się szkoły rolnicze i przysposobienie rolnicze. To ostatnie oparło się o organizacje młodzieżowe wiejskie, które dostarczają przysp. rol. uczniów bodaj w 90 procentach.

Pomimo tej podwójnej metody działania, rezultaty, osiągane w dziedzinie postępu rolniczego i kulturalnego na wsi, aczkolwiek bezwątpienia znaczne, według ogólnej opinii, nie odpowiadają w pełni wyłożonym wysiłkom, podjętym przez organa rządowe, samorządowe i społeczne. Za ten stan rzeczy czyni się, między innymi, odpowiedzialnymi szkoły rolnicze, którym zarzuca się, że wychowankom swym nie dają dostatecznie silnych podstaw do należytego oddziaływania gospodarczo i kulturalnie na otoczenie. Ostatnio sprawę tę porusza w Gazecie Polskiej J. Dmochowska *), która pisze, że „najczęściej wpływ wychowanków szkoły poza zdobytą wiedzą fachową ogranicza się do większego zachowania czystości osobistej, staranniejszego ubrania, doboru wyrażeń i t. p. Gdy jednostki te założą już własne ogniska domowe, postawią je niewątpliwie na wyższym poziomie, na razie jednak zbyt słabo oddziaływują na najbliższe otoczenie".

Wydaje się, że przyczyna leży w czym innym, a mianowicie w środowisku wiejskim, które wciąż jest jeszcze mało kulturalne, a masą swą niweluje wybitne jednostki i ściąga poziom ogólny w dół. W odniesieniu do szkół rolniczych dotychczas daje się jeszcze zaobserwować zjawisko, że często młodzież jeszcze teraz idzie do nich (a nawet i do przysp. roln.) wbrew woli rodziców, a absolwenci szkół przyjmowani są z powrotem do środowiska, z którego wyszli, z niechęcią, ponieważ według opinii środowiska przynoszą oni ze szkoły pewne odmienne wiadomości gospodarcze i przyzwyczajenia kulturalne, uważane często przez to otoczenie za niepotrzebny balast. Następstwem tego stanu rzeczy, wobec małej ilości szkół i nielicznej gromadki absolwentów, która się rozpływała w środowisku, było to, że część wychowanków uciekała lub usiłowała uciec ze wsi, część upodabnia się do otoczenia i traciła swe wartości gospodarcze i kulturalne, zdobyte w szkole. Dotyczy to na szczęście, stosunkowo niewielkiej ilości młodzieży, która zresztą, b. często po objęciu własnych warsztatów „odradza się", uzupełnia zapomnianą wiedzę szkolną na kursach lub przez samokształcenie i zaczyna nawet promieniować na otoczenie. Znaczna ilość młodzieży przezwycięża wszelkie trudności i pracuje od razu w miarę możności według wskazówek uzyskanych w szkole i na podstawie praktyki życiowej. Sprawę tę porusza Dr Dmochowska *), pisząc: „element kulturalnie wyżej stojący rezygnuje ze swych dążeń i przyzwyczajeń i przystosowuje się do tła. Tylko wyjątkowo przedsiębiorcze jednostki potrafią życie codzienne zorganizować sobie lepiej i stać się tym, do czego je wyższość kulturalna powo-

*) Gazeta Polska Nr 348 z dn. 19. 12. 1938.

*) Gazeta Polska Nr 348 z dnia 19. XII. 38.

łuje — żywymi przykładami postępu i cywilizacji".

Trzeba przyznać, że w ostatnich latach zrozumienie potrzeby istnienia szkół rolniczych wzrasta, czego dowodem jest, pomimo trudnych warunków finansowych, powstawanie nowych szkół rolniczych i zwiększenie się frekwencji w szkołach istniejących. Również wychowankowie szkół rolniczych doznają na wsiach coraz przychylniejszego przyjęcia. Obecnie patrzy się na nich przeważnie nie na jako nikomu niepotrzebnych ,,nowinkarzy", ale jako na tych, którzy przynoszą ze sobą pewne wartości realne, które mogą być wykorzystane dla rozwoju wsi.

Tę zmianę nastrojów wsi w stosunku do wychowanków szkół rolniczych tłumaczyć należy powolnym lecz stałym podnoszeniem się poziomu kulturalnego środowiska wiejskiego poprzez coraz sprawniej działające szkolnictwo powszechne, przez powstawanie nowych ośrodków nauczania, tj. szkół rolniczych, uniwersytetów wiejskich i różnych kursów dokształcających, przez samokształcenie w organizacjach młodzieżowych, przez wzmożenie się czytelnictwa na wsi itp., a przede wszystkim przez intensywny rozwój akcji przysposobienia rolniczego, które, ujęte planowo, odgrywa ogromną rolę nie tylko w przygotowaniu modzieży do zawodu rolniczego, ale zmierza prostą drogą do podniesienia kulturalnego środowiska wiejskiego, do czego dążą również i szkoły rolnicze, i dlatego powinna nastąpić ścisła współpraca tych szkół z przysposobieniem rolniczym. Mówi się o tym i pisze się coraz więcej **). Są już pewne rezultaty, ale jeszcze dość dalekie od całkowitej realizacji. Życie jednak zmusi do ułożenia jakiegoś właściwego ,,modus vivendi". Przede wszystkim powinno się utrwalić przekonanie, że tak szkoły rolnicze, jak i przysposobienie rolnicze są niezbędne dla naszej wsi. Akcja przysposobienia rolniczego nie zastąpi szkół rolniczych, o których inspektor peerowski Świackiewicz (z Wilna) mówi: ,,szkoła rolnicza jest i pozostanie wyższym stopniem przygotowania zawodowego". Zdaje się, że należałoby do tego dodać kulturalnego i obywatelskiego. Również szkoły rolnicze nie mogą zastąpić przysposobienia rolniczego nie tylko ze względu na znacznie tańsze koszty nauczania w przysp. roln., ale również dlatego, że istnieją w nim cenne pierwiastki, godne trwałego zachowania. Pierwiastki te tkwią w pracy samokształceniowej uczniów przysp. roln. Poza tym, jak już wspomniano, w danej chwili, tylko poprzez przysp. roln. realizować można masowe szkolenie zawodowe młodzieży wiejskiej, a przez nasycenie środowiska elementem podciągniętym kulturalnie i gospodarczo, kształtować to środowisko w kierunku pożądanym, zmierzającym do stworzenia warunków, w których jednostki bardziej zaawansowane kulturalnie znajdą zrozumienie i możność działania. Zanim przystąpi się do omówienia zagadnienia na czym polegać ma współdziałanie przysp. roln. ze szkołami rolniczymi, należałoby rozpatrzeć cel, zakres środków i metod nauczania oraz element uczniowski względnie nawet nauczycielski i instruktorski. Sprawy te jednak ogólnie są znane, dlatego też należałoby się ograniczyć tylko do najważniejszych momentów, mogących posłużyć do naświetlenia zagadnienia względnie wyciągnięcia wniosków.

Cel szkół rolniczych określony jest w ustawie z dnia 9. VII. 1920 r. o ludowych szkołach rolniczych: ,,Ludowe szkoły rolnicze mają na celu przygotowanie zawodowe samodzielnych gospodarzy rolnych i gospodyń oraz świadomych swych obowiązków obywateli kraju".

Cel przysposobienia rolniczego określony jest przez inż. J. Kobylińskiego w broszurze: ,,Czym jest P. R." — ,,Młodzież wiejska zorganizowana dąży w swych licznych związkach i organizacjach do wychowania swych członków na ludzi twórczych, zdolnych do pracy na własnym warsztacie i w gromadzie, dobrych gospodarzy i obywateli kraju. W pracy tej, dużą wagę przywiązuje się do wychowania zawodowego — ujętego w popularną już dzisiaj akcję Przysposobienia Rolniczego".

Zasadniczo cel szkół rolniczych i przysp. roln. jest jednakowy z tą różnicą, że przysp. rolnicze główny nacisk kładzie na przygotowanie fachowe młodzieży, pozostawiając sprawę wychowania obywatelskiego organizacjom młodzieżowym, gdy tymczasem szkołom rolniczym stawia się za zadanie tak nauczanie zawodowe jak i kształcenie obywatela kraju. Rozumie się, że i w przysp. roln. tkwi wiele czynników, zmierzających do wychowania obywatelskiego młodzieży. W zakresie środków, którymi dysponują szkoły rolnicze, jako najważniejsze wymienić należy: gospodarstwo szkolne, w którym młodzież szkolna pracuje i zapoznaje się z racjonalnymi metodami gospodarowania, samorząd uczniowski, zmierzający do nastawiania społecznego uczniów, systematyczna nauka lekcyjna, wyjaśniająca zagadnienia praktyczne i kształtująca duszę wychowanka, oraz w większości szkół internat, regulujący życie młodzieży w warunkach kulturalnych i umożliwiający stałe oddziaływanie nauczycieli na młodzież, oraz przyzwyczajający ją do współżycia. Trzeba stwierdzić, że w szkołach rolniczych można stworzyć, dzięki wymienionym środkom, atmosferę sprzyjającą do rozbudzenia pierwiastków intelektualnych, moralnych, kulturalnych i zawodowych.

Przysposobienie rolnicze rozporządza następującymi środkami: poletka lub zwierzęta konkursowe uczestników przysp. roln., praca w zespołach, krótkie kursy dla przodowników i uczniów przysp. roln. oraz samokształcenie na podstawie kursów korespondencyjnych i mnóstwa i specjalnie dla przysposobienia rolniczego przygotowanych broszur oraz zeszytów kalkulacyjnych. Nadmienić należy, że i w szkołach rolniczych stosowana jest w wielu wypadkach również metoda samokształceniowa. W przysp. roln. nie ma odpowiednika dla internatów szkolnych.

**) W dniu 24. XI. 38 odbyła się w Wsrszawie konferencja Podkomisji dla Spraw Młodzieży Wiejskiej z udziałem rzeczoznawców w sprawie uzgodnienia zasad współpracy szkół rolniczych z przysposobieniem rolniczym.

Element uczniowski rekrutuje się do przysp. roln. głównie z organizacji młodzieżowych, do szkół rolniczych bądź również z organizacji w tym, w pewnym procencie, (około 10—15%) przeszkolony, w przysp. roln. bądź też „dziki", nie uczestniczący uprzednio w żadnej pracy organizacyjnej.

Materiał uczniowski tak w przysp. roln. jak i w szkołach rolniczych jest niejadnolity, różniący się wiekiem, zakresem zainteresowań i przygotowaniem naukowym, lecz przeważnie chciwy wiedzy i podatny na wpływy wychowawcze. Dlatego osiągane rezultaty ocenić należy dodatnio. Uczniowie czy uczennice szkół rolniczych pod koniec okresu trwania nauki tak znacznie różnią się od materiału wejściowego, że można ich uważać za dość gruntownie wewnętrznie przekształconych. Odbijają oni znacznie od otoczenia swym światopoglądem, zachowaniem się i ustosunkowaniem się do zagadnień obywatelsko-państwowych, kulturalnych i gospodarczych.

Odnośnie możliwości osiągania wyników w przysp. roln. i szkołach rolniczych, zgodnie z twierdzeniem inspektora Świackiewicza i ś. p. prof. Mikułowskiego-Pomorskiego, który mówi, że „szkoła może być najlepszym sposobem do wykształcenia zawodowego" , przyznać należy pierwszeństwo szkołom rolniczym szczególniej w odniesieniu kształcenia dziewcząt, które w szkole rolniczej mają możność systematycznego szkolenia się w tak ważnych dla gospodyni wiejskiej przedmiotach jak zaopatrywanie rodziny w odzież, wyżywienie rodziny oraz urządzenie i prowadzenie domu, higieny i t. p.

Osiąganie lepszych wyników w szkołach rolniczych nie umniejsza znaczenia przysp. roln., które na swym odcinku pracy realizuje postawione sobie zamierzenia. Różnicę osiągnięć podkreślono tylko dla uwypuklenia znaczenia szkół rolniczych i konieczność zwiększania ich ilości, to wobec spotykania się ze znamiennym zdaniem, że szkoły rolnicze jako zbyt kosztowne, a uzyskujące takie same rezultaty jak przysp. roln., powinny być przez przysp. roln. zastąpione.

Na szczęście ustosunkowanie się do szkół rolniczych ulega gruntownej zmianie, czego najjaskrawszym dowodem są uchwały Walnego Zjazdu C. T. O. i K. R. z dnia 11. XII. 1938 r., który żąda jak najszybszego zagęszczenia sieci szkół rolniczych, tak, by każdy powiat miał przynajmniej jedną szkołę rolniczą, a względnie nawet dwie, tj. jedną męską i jedną żeńską.

Obok tego Walny Zjazd C.T.O. i K.R. stwierdza konieczność rozszerzenia akcji przysp. roln. z dążeniem do jej upowszechnienia.

Odnośnie personelu nauczycielskiego zaznaczyć należy tylko to, że wymagania kwalifikacyjne dla niego są b. wysokie i że ma on odpowiednie przygotowanie do współpracy z przysp. rolniczym.

Współpraca szkół rolniczych z przysp. roln. istnieje, nie jest ona tylko ujednostajniona i dostatecznie mocno postawiona. Współpraca ta przejawia się w rozmaity sposób, a mianowicie, wielu nauczycieli szkół rolniczych, wchodzi w skład powiatowych Komisji przysp. roln., prowadzi zespoły, znajdujące się w pobliżu szkoły, bierze udział w charakterze wykładowców na kursach peerowskich, gmachy szkolne oddawane są na rozmaite potrzeby przysp. roln. (w miarę możności), w szkołach organizuje się szkolne przysp. roln. z uczniów w szkole przebywających, przeważnie, na zasadach ogólnie obowiązujących w terenie i poddanych kontroli instruktorów przysp. rolniczego.

Korzyści dla szkół rolniczych wynikające z dotychczasowego współdziałania z przysp. roln. są następujące: instruktorzy powiatowi kierują do szkół rolniczych uczniów z przysp. roln., szkoły rolnicze korzystają z niektórych metod nauczania, stosowanych w przysp. roln., nauczycielstwo szkół rolniczych, pracując w przysp. roln. ma możność utrzymania żywego kontaktu z terenem.

Motywem, który należy wziąć pod uwagę przy rozpatrywaniu zagadnienia rozszerzenia i pogłębienia współpracy szkół rolniczych z przysp. roln. powinno być: szybka realizacja podniesienia kulturalnego i gospodarczego wsi polskiej. Da się to osiągnąć wtedy, gdy i przysp. roln. i szkoły rolnicze będą dawać coraz liczniejszy kontyngent swych wychowanków, to jest wtedy, gdy potężnieć będzie akcja przysp. roln. i wzrastać liczba szkół i absolwentów.

Zasady tej rozszerzonej współpracy z przysp. roln. mogłyby być następujące:

1) P. R. zapełnia szkoły rolnicze swym najwartościowszym materiałem, dającym gwarancję powrotu do własnych warsztatów rolnych;

2) uczniowie szkół rolniczych po powrocie na wieś zostaną wykorzystani jako współpracownicy przysp. roln., przodownicy, opiekunowie społ i t. p.;

3) szkoły rolnicze współpracują z przysp. roln. według wspólnie przepracowanego i ustalonego programu.

Z chwilą zrealizowania wymienionej współpracy, a przede wszystkim z chwilą dostarczenia szkołom materiału uczniowskiego z przysp. roln., poziom nauczania w szkołach rolniczych ulegnie podniesieniu, a rezultaty, jakie szkoły będą mogły osiągnąć wzrosną niepomiernie. Wyjdzie to z pewnością na dobre szkołom rolniczym, przysp. roln. i wsi polskiej. W zakończeniu poruszyć należy jeszcze sprawę „zbyt kulturalnego urządzenia szkół rolniczych".

Młodzież według zdania krytyków, znajduje w szkole warunki kulturalnie znacznie różniące się od zwykłych warunków wiejskich, przyzwyczaja się do nich, a po powrocie do prymitywu wiejskiego doznaje wstrząsu i zatraca się. W odniesieniu do przysp. roln. słyszy się zdanie, że pracuje ono w bardziej normalnych warunkach, które młodzieży nie wykoleją.

Cała sprawa polega na nieporozumieniu. Kulturalne warunki w szkole niejednokrotnie odbiegają od tego, co w szkołach przede wszystkim internatowych być powinno. Przecież urządzenia wodociągowe i kanalizacyjne, a nawet niekiedy kąpielowe, racjonalnie urządzone pralnie w żeńskich szkołach rolniczych, racjonalne narzędzia

pracy itp. toż to chyba nie luksus. Cóż właściwie można nazwać w szkole luksusem? Czy urządzenie klas lub internatów, które jest skromne i dostosowane tylko do potrzeb, czy świetlice szkolne, a może istniejące w b. nielicznych szkołach oświetlenie elektryczne, czy może wyżywienie jest luksusowe, jeżeli za 18—22 zł. mies. można ten luksus osiągnąć

Jeszcze raz powtarzam, sprawa polega na nieporozumieniu. „Luksus szkolny" ogranicza się do koniecznych i celowych urządzeń, bez których szkoły obejść się nie mogą. W szkołach rolniczych istnieją takie urządzenia kulturalne, które wprowadzane są na teren wsi również przez organizacje społeczne. Czyż nie tworzy się gminnych, gromadzkich, kółkowych bibliotek, świetlic, domów ludowych, spółdzielni zdrowia? czyż nie myśli się o elektryfikacji wsi itp.?

Sprawa „wstrząsu" wydaje się, że jest dobra. On pobudzi wielu wychowanków do działania i do zaprowadzania korzystnych zmian, które tym łatwiej przyjmą się, im więcej będzie zrozumienia w środowisku.

Wiz. Inż. Jerzy Grabowski.

Kronika.

Szkolnictwo średnie ogólnokształcące i zakłady kształcenia nauczycieli.

W dniach 26, 27 i 28 kwietnia odbył się w Krakowie doroczny okręgowy zjazd dyrektorów. Na program zjazdu złożyły się zagadnienia: regulaminu dla opiekuna klasowego (ref. nacz. Gałecki), realizacji programów licealnych, zwłaszcza klasy II, łącznie z programem przysposobienia wojskowego (ref. wiz. Komar i wiz. Bugajski), najważniejszych poczynań higienicznych w szkole (ref. wiz. Sokołowska), pracy wychowawczej w bursach i internatach ze szczególnym uwzględnieniem internatów przy zakładach kształcenia nauczycieli (ref. wiz. Bryda), głównych założeń wychowania fizycznego (ref. wiz. Wajda), egzaminów wstępnych do gimnazjów i liceów (ref. wiz. Baliński), tudzież egzaminów dojrzałości w liceach (ref. nacz. Gałecki), wreszcie organizacji przyszłego roku szkolnego (ref. nacz. Gałecki). Wszystkie zagadnienia wszechstronnie przedyskutowano, ustalając wytyczne postępowania na przyszłość. Zjazdowi przewodniczyli częściowo p. Kurator J. Stypiński, częściowo zaś p. naczelnik W. Gałecki. Z ramienia Ministerstwa W. R. i O. P. brali w nim udział pp. wiz. Brycki i Szulczyński. W pełnym zrozumieniu ważności dla Polski wydarzeń chwili bierzącej zebrani dyrektorzy przesłali dwie hołdownicze depesze — do Pana Marszałka Edwarda Rydza Śmigłego oraz do Pana Ministra W. R. i O. P. prof. Wojciecha Świętosławskiego — z wyrazami gotowości całkowitego poświęcenia się służbie dla Ojczyzny.

W dniu 14-go maja br. w sali Starego Teatru w Krakowie odbył się drugi z rzędu popis chórów szkół średnich ogólnokształcących oraz zakładów kształcenia nauczycieli z całego Okręgu Szkolnego Krakowskiego. Popis ten wzniósł się na poziom ze wszech miar interesującego i pięknego koncertu, który wykazał zarówno pod względem stopnia trudności jak i wyćwiczenia zespołów chóralnych znaczny postęp w porównaniu do pierwszego popisu, zorganizowanego przez Kuratorium przed dwoma laty. Tym razem zamierzało pierwotnie stanąć do popisu 35 chórów, ponieważ jednak młodzież w znacznej mierze złożyła swe oszczędności na Pożyczkę Przeciwlotniczą, nie stać ją było w tym roku na wycieczkę do Krakowa i w rezultacie stanęło do popisu 14 zespołów chóralnych. Na szczególne wyróżnienie zasłużyły: a) grupie chórów męskich — liceum i gimnazjum SS. Urszulanek w Krakowie oraz seminarium dla wychowawczyń przedszkoli w Krakowie; b) w grupie chórów męskich — liceum i gimnazjum państwowe V im. J. Kochanowskiego w Krakowie oraz liceum i gimnazjum państwowe im. Konarskiego w Mielcu; c) w grupie chórów mieszanych — liceum i gimnazjum państwowe im. Kazimierza Wielkiego w Bochni oraz państwowe liceum pedagogiczne w Solcu nad Wisłą. Oprócz tych w koncercie wzięły udział inne chóry z Krakowa, Kielc, Olkusza, Wadowic i Mielca. Rozdania nagród dokonał nacz. Włodzimierz Gałecki. Środkowa część koncertu była transmitowana przez radio. W związku ze zjazdem chórów odbyła się piękna patriotyczna manifestacja młodzieży pod pomnikiem Grunwaldzkim w Krakowie.

W dniu 30 kwietnia odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru szkolnego w liceum i gimnazjum żeńskim św. Rodziny w Krakowie, w dniu 7-go maja takaż uroczystość w państwowym liceum pedagogicznym i gimnazjum w Starym Sączu, a w dniu 14-go maja w liceum i gimnazjum im św. Stanisława Kostki w Kielcach. Na pierwszej i trzeciej Kuratorium reprezentowała wiz. dr. Maria Chrzanowska, na drugiej — wiz. Władysław Bryda.

W ciągu maja były w pełnym toku toku egzaminy dojrzałości w liceach ogólnokształcących. Ponieważ egzaminy te odbywają się po raz pierwszy, poddane zostały szczególnej obserwacji oświatowych władz nadzorczych. Egzaminy były wizytowane zarówno z ramienia Ministerstwa W. R. i O. P., jak i z ramienia Kuratorium. W naszym Okręgu egzaminy wizytował z ramienia Ministerstwa p. wiz. B. Brycki (Radom, Kielce, Miechów, Dębica, Kraków) oraz p. instr. Sosnowski; z ramienia Kuratorium p. nacz. Gałecki (Kęty, Wadowice, Wieliczka, Kraków, Skarżysko-Kamienna, Opatów, Dąbrowa koło Tarnowa, Tarnów) oraz pp. wizytatorzy.

Projektowany przez Kuratorium na m. maj popis wyróżnionych samorodnych teatrów szkolnych nie doszedł w tym roku do skutku wobec małej ilości zgłoszonych szkół i dość niskiego po-

ziomu prezentacyj tych zakadów, które się na popis zgłosiły. Dziedzina ta, dość ważna, gdy chodzi o wychowanie estetyczne młodzieży, najwidoczniej leży jeszcze w naszym Okręgu odłogiem i wypadnie w następnych latach zwrócić na nią uwagę.

Szkolnictwo zawodowe.

W dniach 5 i 6 maja br. odbył się w sali gimnazjów kupieckich przy ul. Loretańskiej pierwszy okr. Zjazd dyrektorów państwowych i pryw. szkół zawodowych. Prace Zjazdu obejmowały zebrania plenarne i posiedzenia sekcyj specjalnych, tj. szkół przemysłowych męskich, przemysłowych i gospodarczych żeńskich, handlowych i rolniczych.

Obradom przewodniczył Pan Kurator Okręgu Szkolnego, który otwierając Zjazd dał wyraz przekonaniu, że ogólne zebrania dyrektorów szkół zawodowych staną się, tak jak w szkolnictwie ogólnokształcącym, przyjętym dorocznym zwyczajem i przyczynią się do pogłębienia kierunków i metod pracy, zapewniając szkolnictwu zawodowemu w Okręgu stały rozwój i postęp.

Zjazd wysłuchał mowy P. Ministra Becka. Bezpośrednio po jej wysłuchaniu Zjazd uchwalił w podniosłym nastroju następującą rezolucję: ,,Obecni na Zjeździe dyrektorzy szkół zawodowych Okręgu Szkolnego Krakowskiego oddają się wraz z gronami nauczycielskimi i młodzieżą do dyspozycji Naczelnego Wodza i stwierdzają, że na wszelkie zakusy na suwerenne i terytorialne prawa Polski znają tylko jedną odpowiedź: n i g d y !"

Obrady plenarne wypełniły następujące referaty: Zagadnienia wychowawcze szkoły zawodowej, Młodzież wiejska na terenie szkoły zawodowej, Zagadnienie P. W., Zagadnienie selekcji zawodowej, Główne założenia W. F., Uwagi w sprawie harcerstwa, Uwagi w sprawie organizacji r. szk. 1939/40.

Program prac sekcyj specjalnych był następujący:

I. Sekcja szkół przemysłowych męskich.

1) Uwagi o realizacji programów:
   a) liceów i gimnazjów 4-o letnich,
   b) szkół niższych,
2) Stan wyposażenia warsztatów w obrabiarki i sposoby uzupełnienia istniejących braków.
3) Gospodarka finansowa szkół prywatnych.

II. Sekcja szkół przemysłowych i gospodarczych żeńskich.

1) Zadania szkół zawodowych żeńskich w dziedzinie przygotowania młodzieży do obrony Państwa.
2) Obserwacje i doświadczenia z terenu spółdzielczej pracowni absolwentek w Radomiu.
3) Omówienie zagadnień organizacyjno-administracyjnych na podstawie spostrzeżeń z życia szkół.

Sekcja szkół handlowych.

1) Realizacja nowych programów w świetle sprawozdań szkół.
2) Zadania szkolnictwa handlowego na najbliższą przyszłość:
   a) dokształcanie pracowników kupieckich na kursach i w szkołach dokształcających, tworzonych przy szkole typu zasadniczego;
   b) sprawozdanie szkół przysposobienia kupieckiego i szkół przysposobienia-admin.-handl;
   c) tworzenie klas kupieckich w gimnazjum kupieckim.
3) Wprowadzenie absolwentów dawnych szkół handlowych i gimnazjów kupieckich do życia (zatrudnienie).
4) Sprawy bieżące ,,pokłosia" wizytacyjne.

Sekcja szkół rolniczych.

1) Sprawozdanie z działalności szkół rolniczych za r. 1937/38, na podstawie rocznych sprawozdań.
2) Rozkład zajęć dziennych w żeńskich rocznych szkołach rolniczych:
   a) dla uczenic,
   b) dla grona nauczycielskiego.
3) Rozkład zajęć dziennych w męskich rocznych szkołach rolniczych:
   a) dla uczniów,
   b) dla grona nauczycielskiego.

Jako delegat Ministerstwa WR. i OP. wzięła udział w Zjeździe P. Wizytatorka Min. Stefania Zbyszewska, która uczestniczyła również w obradach Sekcji szkół przemysłowych i gospodarczych żeńskich.

W drugim dniu Zjazdu pożegnał Pan Kurator imieniem władz szkolnych przechodzącego w stan spoczynku zasłużonego dyrektora Państw. Średniej Szkoły Technicznej w Radomiu Pana Inż. Leona Mroczkowskiego, dziękując Mu za wieloletnią, wytężoną i nader owocną pracę.

W imieniu dyrektorów pożegnał p. Dyr. Inż. Mroczkowskiego dyr. inż. Kostecki.

Pierwszy zjazd dyrektorów szkół zawodowych w Okręgu przyczynił się niewątpliwie nie tylko do pogłębienia wielu zagadnień, lecz wysunął szereg spraw aktualnych, których dokładnym przepracowaniem zajmie się Kuratorium O. S. przy współpracy szkół. Wszyscy uczestnicy Zjazdu wynieśli z obrad pełne przekonanie o celowości i wartości dorocznych zjazdów dyrektorów.

W ramach Zjazdu odbył się w sali Teatralnej Bursy Ks. Kuznowicza uroczysty wieczór pod hasłem ,,Przy naszych warsztatach pracy" w wykonaniu młodzieży krakowskich szkół zawodowych pod kierownictwem P. Prof. E. A. Balickiego. Wieczór urządzono staraniem Towarzystwa Przyjaciół Szkół Zawodowych oraz Dyrekcyj krakowskich liceów i gimnazjów zawodowych. Należy podkreślić z uznaniem, że poszczególne punkty programu tej nader udanej imprezy wypadły bez zarzutu, chlubnie świadcząc o rzetelnym wysiłku

organizatorów i młodzieży. W szczególności podnieść należy z uznaniem estetyczne ramy, w jakie ujęto program Wieczoru.

W ramach Zjazdu dyrektorów szkół zawodowych odbył się również w Państw. Szkole Zawodowej żeńskiej w Krakowie pokaz prac 4-letniego gimnazjum krawieckiego i bieliźniarskiego w zakresie programu nauki zawodu, oraz rewia mody.

Po Zjeździe, p. wiz. St. Zbyszewska, w towarzystwie okr. wizytatorki szkół p. Sowówny zwizytowała Prywatną Szkołę Zawodową żeńską Stow. ,,Samopomoc" w Sandomierzu, Prywatne Gimnazjum Krawieckie P. M. S. w Kielcach, oraz Państw. Gimn. Krawieckie i prywatne gimnazja zawodowe w Radomiu.

W dniu 14 maja br. odbyło się w Prywatnej Szkole Zawodowej żeńskiej im. św. Andrzeja w Krakowie poświęcenie sztandaru szkoły, oraz otwarcie wystawy prac uczenic. Uroczystość zaszczycił swą obecnością w imieniu p. Kuratora, p. nacz. inż. Jan Nawrocki oraz wizytator szkół zawodowych okręgu, p. inż. Karol Rudolphi.

W dniach od 15 do 20 kwietnia br. p. Wizytator Ministerialny inż. Zygmunt Piotrowski, w towarzystwie wiz. okr. inż. Rudolphiego przeprowadził wizytację Państw. Szkół Mechan. w Sułkowicach i w Świątnikach, a następnie w towarzystwie wiz. okręgowego inż. dr Affanasowicza, Prywatnych Szkół Mechanicznych w Tarnowie i Dębicy. Po wizytacjach tych odbyła się wspólna konferencja Wydziału III Kuratorium w celu omówienia wyników wizytacji i spraw dotyczących szkół zawodowych męskich.

W dniu 30 kwietnia br. obchodzono w Łososinie Górnej w pow. limanowskim uroczystość, związaną z dziesięcioletnią działalnością pierwszej na ziemiach polskich górskiej szkoły rolniczej, propagującej system gospodarowania, dostosowany do miejscowych warunków klimatycznych i glebowych, oparty o wypróbowane już wzory zagraniczne, przede wszystkim szwajcarskie.

Dziesięcioletni dorobek szkoły został zobrazowany w sprawozdaniu, opracowanym przez współtwórcę i kierownika szkoły inż. Jana Drożdża, a wydanym przez Wydział Powiatowy w Limanowie. Z treścią sprawozdania warto się zapoznać — nabyć je można w szkole w Łososinie.

O popularności szkoły świadczy ogromny zjazd, w którym wzięli udział przedstawiciele duchowieństwa, absolwenci szkoły, miejscowa ludność z bliższych i dalszych okolic powiatu, goście i sympatycy z Krakowa (p. wiz. Sowówna), z Warszawy (b. wojewoda dr. M. Kwaśniewski).

Z ramienia p. Wojewody krakowskiego przybył na uroczystości p. naczelnik dr J. Macko, a z ramienia p. Kuratora O. S. K. inż. J. Grabowski, wizytator szkół.

W dniu 10 maja br. p. inż. St. Wiśniewski, Naczelnik Wydz. Szkół Rolniczych i Gospodarczych Min. WR. i OP. w towarzystwie kierownika Wydz. Rol. i Ref. Rol. Urzędu Wojew. Kieleckiego p. Wł. Nowoleckiego i wiz. inż. J. Grabowskiego zlustrował ośrodek państwowy w Podzamczu Chęcińskim, badając stan rozbudowy gmachu szkolnego państw. męskiej rocznej szkoły rolniczej oraz całokształt gospodarstwa.

W dniu 14 maja br. p. nacz. inż. J. Nawrocki w towarzystwie wiz. inż. J. Grabowskiego zwiedził majątek w Ostrowiu Szlacheckim, (pow. Bochnia) należący do Związku Młodzieży Rzemieślniczej i Przemysłowej w Krakowie, celem zorientowania się odnośnie możliwości założenia tam męskiej szkoły rolniczej. Szkoła tam ma powstać w ścisłym porozumieniu i poparciu finansowym Wydz. Pow. w Bochni.

Oświata pozaszkolna.

Po zakończeniu prac na kursach dokształcających oświaty pozaszkolnej odbywają się w ciągu miesiąca kwietnia, maja i czerwca egzaminy nadzwyczajne w zakresie materiału nauczania siedmioklasowej szkoły powszechnej. W roku bieżącym liczba kursów przygotowujących do egzaminów wzrosła jeszcze silniej, tak, że w niektórych obwodach szkolnych zorganizowano na podstawie zezwolenia Kuratorium po 20—30 komisyj egzaminacyjnych oprócz komisyj stale istniejących w miastach powiat. Napływ kandydatów, pragnących zdawać egzamin i otrzymać świadectwo równoznaczne ze świadectwem ukończenia siedmiu klas szkoły powszechnej III stopnia świadczy dodatnio o rozwoju pracy oświatowej po wsiach i miasteczkach. Nie mniej jest on też wynikiem motywów pozaoświatowych, mianowicie domagania się przez władze państwowe i instytucje cenzusu ukończenia pełnej szkoły powszechnej. Pośpiech jednak ze strony uczestników kursów i chęć wykazania się przez nich w jak najkrótszym czasie świadectwem egzaminu wywołuje niepożądane zjawisko obniżania się poziomu nauki na kursach wskutek dążenia do przerabiania w ciągu kilku miesięcy materiału nauczania kilku klas szkoły powszechnej.

Zjawiska te obserwowane bacznie przez władze szkolne skłoniły Kuratorium do opracowania niezbędnych zarządzeń, które obowiązywać będą od przyszłego roku szkolnego i unormować mają tę dziedzinę pracy oświatowej w zakresie pobierania opłat na kursach oświatowych, czasu trwania kursów oraz zdawania egzaminów.

Wychowanie fizyczne.

W miesiący kwietniu Ministerstwo W. R. i O. P. zorganizowało w Krakowie tygodniową konferencję programową nauczycieli ćwiczeń cielesnych liceów pedagogicznych i pedagogiów z całej Polski. Z ramienia Ministerstwa udział wzięli: dr Tadeusz Adamczyk, naczelnik Wydziału Wychowania oraz Marian Krawczyk, wizytator ministerialny.

W charakterze gości przybyli: z Kuratorium warszawskiego — wiz. H. Olszewska i instr. J. Magryta, z Kuratorium poznańskiego — wiz. W. Sikorski i z Kuratorium lwowskiego — instr. F. Czyżewska. W otwarciu konferencji wziął udział P. Kurator J. Stypiński, z ramienia Wydziału szkół ogólnokształcących wiz. Bryda.

Przewidziane w planie konferencje wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego odbyły się w miesiącach marcu i kwietniu w następujących ośrodkach metodycznych: Częstochowie, Krakowie, Radomiu, Tarnowie, Białej Krak. W tych konferencjach poza nauczycielstwem wzięli udział komendanci obwodowi i powiatowi p. w.

W zakresie szkolnictwa powszechnego w dniu 6 maja br. odbyła się w Wadowicach konferencja rejonowa poświęcona zagadnieniom przysposobienia młodzieży do obrony Państwa.

Harcerstwo.

W dniu 23 kwietnia br. odbył się walny zjazd okręgu Związku Harcerstwa Polskiego w Radomiu. Okręg radomski liczy 3835 młodzieży i 965 zuchów zgrupowanych w 11 hufcach. Wzrosła również akcja obozowa w ostatnim roku, obejmując 1311 młodzieży w 27 obozach.

Referat ideowy na zjeździe pt. „Aktualne zagadnienia w pracy dzisiejszego harcerstwa" wygłosił dr Władysław Szczygieł, okr. instruktor harcerstwa K. O. S. K., który reprezentował na zjeździe Kuratorium Okręgu Szkolnego. W czasie zjazdu otwarto wystawę harcerską, która doskonale obrazuje pracę harcerską od zucha do starszego harcerza oraz dotychczasowy dorobek harcerstwa radomskiego. Wyróżniły się na wystawie działy zuchów i drużyny harcerskiej w Szkole zawodowej w Zawichoście.

W dniu 29 kwietnia odbyła się konferencja nauczycielska z obwodu gorlickiego w Jaśle, poświęcona zagadnieniu głównych założeń metody harcerskiej i roli harcerstwa, jako organizacji młodzieżowej na terenie szkoły oraz roli opiekuna drużyny. Harcerstwo jasielskie dało pokaz zbiórki zuchowej, drużyny harcerzy i drużyny harcerek.

W dniu 7 maja br. odbył się zjazd okręgu Z. H. P. w Kielcach. Wszystkie chorągwie na terenie okręgu kieleckiego wykazują stały wzrost, tak pod względem liczbowym, jak i jakościowym. Ogółem okręg obejmuje 14.293 młodzieży w 511 jednostkach organizacyjnych. W akcji obozowej wzięło udział 5.114 młodzieży w 166 imprezach obozowych (koloniach, obozach, stałych i wędrownych). Komendantką kieleckiej Chorągwi Harcerek wybrano p. Jadwigę Sawczukównę, harcmistrzynię, nauczycielkę w Częstochowie. Na uwagę zasługuje zlot harcerstwa drużyn starszych chłopców organizowany przez komendę Chorągwi Harcerzy Zagłębiowską w formie wielkiej gry polowej historycznej na terenie Krzywopłot i okolicy, historycznej miejscowości z czasów walk Legionów w r. 1914.

W dniu 13 i 14 maja br. odbyła się odprawa obozowa kierowniczek kolonij i obozów projektowanych w czasie wakacyj, zorganizowana przez krakowską komendę Chorągwi Harcerek w Niepołomicach.

Wykaz książek

nabytych przez Centralną Bibliotekę Nauczycielską O. S. K. w czasie od dnia 1 kwietnia 1939 do dnia 1 maja 1939 r.

Allcott A. - Bolton H. S.: Chemia i ty. Przełożyli **Mieczysław Dominikiewicz** i **Aleksander Rausch.** 1939.

Bar Adam: Teatr Krakowski pod dyrekcją Koźmiana. 1939.

Brossowa Anna: Józef Mazzini, szermierz niepodległości Włoch, przyjaciel Polski. 1939.

Chałasiński Józef: Młode pokolenie chłopów. Procesy i zagadnienia kształtowania się warstwy chłopskiej w Polsce. Z przedmową **Floriana Znanieckiego.** 1938. Tom I—IV.
Tom I.: Społeczne podłoże ruchów młodzieży wiejskiej w Polsce.
Tom II.: Świat życia, pracy i dążeń kół młodzieży wiejskiej.
Tom III.: Rola kół młodzieży wiejskiej w społeczno-kulturalnych przeobrażeniach wsi.
Tom IV.: O chłopską szkołę.

Chapman E. H.: Radio. Usta XX wieku. Przełożył i uzupełnił rozdziałem „Radiofonia w Polsce" **M. Domański.** 1939 r.

Doms Fernand: Recherches expérimentales sur la paresse des ecoliers. Préface de **T. Jonckheere.** 1938.

Dobrowolska Hanna: Technika czytania a czytelnictwo. 1939.

Durkheim Emilia:. L' évolution pédagogique en France. Da la Renaissance a nos jours. 1938.

Dybczyński Tadeusz:. Kraina puszczy. jodłowej. Góry Świętokrzyskie. 1939.

Dziewanowski Władysław: Uzbrojenie w rozwoju dziejowym. 1938.

Frelkiewicz Maria: Julia Molińska - Woykowska. Próba monografii. 1938.

Harrison J.: Serca maszyn. Przełożył **Porębski Eugeniusz.** 1939.

Giersberg H.: **Hormony.** Przełożył **Jarocki Jerzy.** 1939.

Hertz Aleksander: Zagadnienia socjologii teatru. 1938.

Kukulski Zygmunt: Pierwsi nauczyciele świeccy w szkole wydziałowej lubelskiej w dobie Komisji Edukacji Narodowej. 1939.

Nachtwey Robert: Świat w kropli wody. Przełożył **Adolph W.** 1939.

Pazyra Stanislaw: Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początku XX w. 1939.

Romankówna Mieczysława: „Pszczółka krakowska" 1819 — 1822. Biblioteka krakowska. 1939.

Romer Eugeniusz: Ziemia i państwo. 1939.

Rulikowski Mieczysław: Teatr warszawski od czasów Osińskiego. 1825—1915. — 1938.

Selfride Gordon: Z dziejów handlu. Przełożyła **L. Ciechanowiecka.** 1939.

Semkowicz Władysław: Życie naukowe współczesnego Krakowa. 1938.

Sinko Tadeusz: Klasyczne przysłowia w polszczyźnie. 1939.

Stromenger Karol: Teatr Wagnera. 1939.

Szober Stanisław: Język a człowiek i naród. 1939.

Szumska Urszula: Anglia a Polska w epoce humanizmu i reformacji. (Związki kulturalne). 1938.

Thomson J. A.: Z czego zbudowany jest świat. Przełożył **W. Opęchowski.** 1939.

Tomkiewicz Władysław: Jerzy Ossoliński. 1938.

Truchim Stefan: Szkolnictwo łotewskie. 1939.

Kazimierz Twardowski: Nauczyciel — Uczony — Obywatel. 1938.

Uroczystości jubileuszowe 350-lecia istnienia I. państwowego liceum i gimnazjum imienia Bartłomieja Nowodworskiego pod wezwaniem św. Anny w Krakowie w dniach 19 i 20 listopada 1938 r. Opracował **A. E. Balicki.**

Wilkosz Witold: Liczę i myślę. (Jak powstała liczba). 1938.

Windakiewicz Stanisław: Ekipa polska. 1939.

Wojciechowski Stanisław: Moje wspomnienia. Tom I. 1938.

Zakrzewski Kazimierz: Bizancjum w średniowieczu. 1939.

Komunikaty.

KOMUNIKAT.
w sprawie kolonii wypoczynkowej nad Morzem Czarnym w Rumunii.

Zarząd Koła Administracji Szkolnej Stowarzyszenia Rodzina Urzędnicza w Krakowie organizuje od 2. lipca do 3 września 1939 r. cztery kolonie wypoczynkowe. Każda z nich trwać będzie trzy tygodnie i odbędą się one w następujących terminach:

2. VII. — 23. VII.
16. VII. — 6. VIII.
3. VIII. — 24. VIII.
13. VIII. — 3. IX.

Cena udziału w wycieczce wynosi: kategoria A. zł 225.— i obejmuje:

a) przejazd kolejowy w kl. III-ej Gr. P. p. Śniatyniem — Bukareszt — Carmen — Sylva i z powrotem Gr. P. p. Śniatyniem (6 osób w przedziale),
b) pobyt i utrzymanie w pokojach 3 — osobowych w willach prywatnych w Carmen Sylva,
c) wszelkie opłaty i podatki,
d) transport jednej walizki,
e) paszport zagraniczny i wizę,
f) zwiedzanie Bukaresztu.

Kategoria B. zł 255.— i obejmuje to samo co kategoria A. oraz przejazd kolejowy od Krakowa do Carmen Sylva i z powrotem.

Dopłata do przejazdów kolejowych w klasie 2-giej wynosi zł 35.—. Dopłata do pokoi 2-osobowych wynosi zł 30.— do pokoi jednoosobowych zł 50.—. Każdy z P. T. uczestników może zamówić za pośrednictwem Kierownictwa Wycieczki do 3.000.— Lei (w odcinkach po 500 Lei) po kursie dewizowym zł 3.94 za 100 Lei. Za załatwienie walut pobiera się zł 5.—. Pieniądze te winny być zamówione jednocześnie ze zgłoszeniem udziału w wycieczce.

Fakultatywna wycieczka do Konstantynopola.

W czasie pobytu w Carmen Sylva zostanie zorganizowana wycieczka fakultatywna do Konstantynopola.

Cena udziału w wycieczce do Konstantynopola wynosi zł 130.— i obejmuje:

1) przejazd kolejowy w kl. III. z Carmen Sylva do Costanty i z powrotem.
2) przewiezienie z Constanty do portu, zaokrętowanie i wyokrętowanie,
3) wizę turecką,
4) wyokrętowanie i zaokrętowanie w Konstantynopolu,
5) przewiezienie z portu do hotelu i z hotelu do portu w Konstantynopolu,
6) przejazd okrętowy w klasie III-ciej,
7) trzydniowy pobyt w Konstantynopolu w pensjonatach i hotelach w pokojach 2-osobowych,
8) utrzymanie w Konstantynopolu i na statku,
9) zwiedzania przewidziane w programie.

Każdy z P. T. Uczestników biorący udział w wycieczce do Konstantynopola będzie mógł zamówić dodatkowo do 3.000.— Lei, którą to sumę będzie mógł wywieść z Rumunii.

Zapisy na wycieczkę do Konstantynopola przyjmowane będą jedynie w kraju łącznie z zapisami na wycieczkę ogólną.

Przy zapisie należy złożyć:

1. zł 50.— tytułem zadatku,
2. dokładnie wypełnioną i podpisaną deklarację,
3. dowód osobisty z poświadczonym obywatelstwem wzgl. stary paszport zagraniczny (lub

odpis legitymacji służbowej, poświadczony przez bezpośrednio przełożoną władzę służbową).
4. dwie fotografie,
5. zezwolenie miejscowego Starostwa na wyjazd zagranicę (osoby zamieszkałe w Krakowie przedkładają jedynie zaświadczenie zamieszkania),
6. mężczyźni zaświadczenie P. K. U. o złożeniu osobistego dokumentu wojskowego, oficerowie rezerwy ponadto zezwolenie P. K. U. na wyjazd zagranicę; przy ubieganiu się o te dokumenty należy zaznaczyć, ze wyjazd nastąpi za paszportem zbiorowym.
7. Zaświadczenie Komitetu Pożyczki Obrony Przeciwlotniczej o subskrybowaniu pożyczki w normach przewidzianych. Urzędnicy państwowi są zwolnieni od przedkładania tego zaświadczenia.

Zgłoszenia na wycieczkę przyjmowane będą najpóźniej na dwa tygodnie przed terminem wyjazdu wycieczki i należy je kierować: Seweryn Szczepański, Kraków, Kuratorium Szkolne, Wielopole 19.

Zgłoszenia bez zadatku nie będą przyjmowane

Zadatek należy wpłacać na konto P. K. O. Nr 410325 Stow. Rodzina Urzędnicza, Koło Administracji Szkolnej w Krakowie.

Zakłady Graficzne „Styl" w Krakowie. ul. Krupnicza 8. Telef. 111-02.